

Nikolaj Vasiljevič Gogolj

Smešne i strašne priče

Elektrondko izdanje
Justina de Sade©2014

NIKOLAJ V. GOGOLJ

SMEŠNE I
STRAŠNE
PRIČE

Izbor i pogovor
Miodrag Sibinovi

Elektrondko izdanje
Justina de Sade©2014

Sadržaj

STRAŠNA OSVETA /prevod J. Spaić-Matijašević.....	5
PRIČA O TOME KAKO SU SE POSVAĐALI IVAN IVANOVIČ I IVAN NIKIFOROVIČ /prevod R. Konatar.....	39
NOS /prevod Z. Božović.....	79
PORTRET /prevod Z. Božović.....	100
ŠINJEL /prevod Z. Božović.....	139
M. Sibirinović – Gogoljev smeh kroz suze, tuge i ganuća.....	161
Nikolaj Vasiljevič Gogolj - Bibliografija.....	165

SMEŠNE I

STRAŠNE

PRIČE

STRAŠNA OSVETA

I

Grmi i tutnji čitav jedan kraj Kijeva: to jesaul Gorobec ženi sina. Mnogo je sveta podlazilo jesaulu u goste. U stara vremena ljudi su voleli dobro da pojedu, još više da popiju, a najviše da se provesele. Dojahao je na svom vrancu i Zaporožac Mikitka pravo sa razuzdane pijanke u Perešljaj-polju, gde je sedam dana i sedam noći kraljeve šljahtiće počio rujnim vinom. Stigao je i jesaulov pobratim sa svog imanja između dveju planina s onu stranu Dnjepra, Danilo Buruljbaš sa mladom ženom Katarinom i jednogodišnjim sinom. Gosti su se divili belom licu panji Katarine, njenim obrvama tamnim kao nemački somot, njenoj kitnjastoj suknji i bluzi od plave starinske svile, čizmicama sa srebrnim potkovicama, ali ih je više od svega čudilo što sa njom nije došao njen stari otac. Dvadeset jednu godinu proveo je ko zna gde i tek godinu dana živi u Zadnjeprovlju. Kćeri se svojoj vratio kad se već bila udala i rodila sina. On bi sigurno imao da ispriča svakojakih čudesa. A kako i ne bi, kad je toliko dugo proveo u tuđini! Tamo je sve drukčije, ni ljudi nisu kao ovdašnji, ni hrišćanskih crkava nema... ali on nije došao.

Goste su poslužili prepečenicom sa suvim grožđem i šljivama a na velikom poslužavniku izneli su svadbeni kolač. Svirači su dograbili donju koru kolača pečenu s novčićima, privremeno su učitali stavivši pored sebe cimbalu, violine i bubnjeve. Tada mlade žene i devojke obrisaše usta vezenim maramicama pa počеше ponovo izlaziti, a mladići podbočeni ponosno se obazirući oko sebe pogleduju u tom pravcu i stoje spremni da im polete u susret – kad u tom trenutku stari jesaul iznese dve ikone da blagoslovi mladence. Ove ikone dobio je od časnog kaluđera, oca Vartolomeja. Na njima nema bogatih ukrasa, ne blista na njima ni srebro ni zlato, ali nikakva nečista sila ne sme se dotaći onoga u čijoj se kući one nalaze. Jesaul podiže ikone u vis i htjede da pročita kratku molitvu... kad najednom deca, koja su se dotle igrala na zemlji, uplašeno vrisnuše, njima se pridružiše i odrasli i u strahu upreše prstom na kozaka koji je stajao među njima. Ko je to bio, niko nije znao. U međuvremenu on je divno odigrao kazačok i uspeo da nasmeje oko njega okupljeni svet. Kad jesaul diže ikone, njegovo se lice najednom promeni: nos mu se izduži i iskrivi u stranu, umesto kestenjastih zatitraše mu zelene oči, usne mu pomodreše, brada zadrhta i zašilji se kao koplje, iz usta mu izviri očnjak, iza glave se izdiže grba – i od kozaka posta starac.

- To je on ! To je on ! - vikao je narod zbijajući se jedno uz drugo.

- Veštac se opet pojavio! – vikale su majke uzimajući svoju decu u naručje.

Jesaul veličanstveno i dostojanstveno istupi napred, isturi ikone prema vešcu i gromkim glasom reče:

- Nestani, sliko sotonina, ovde ti nije mesto! Čudni starac zašišta, škljocnu zubima kao vuk i nestade.

Kao što se more pokrene za vreme nepogode, tako kroz narod krenuše priče i nagađanja.

- Kakav je to veštac? – pitali su mladi, još neiskusni ljudi.

- Biće nesreće! – odmahivali su starci glavom. Po prostranom jesaulovom dvorištu svet se počeo skupljati u gomile da sluša priče o čudnovatom vešcu. Svi su govorili različito i niko nije mogao reći ništa pouzdano.

Tada u dvorište izvaljaše bure medovine i doneše dosta vedrica grčkog vina, i veselje se ponovo nastavi. Svirači grmnuše, devojke, mlade žene i hitri kozaci u jarkim dolamama zaigraše. U igri im se pridružiše, kad se malo podnapiše, devedesetogodišnje i stogodišnje starine prisećajući se godina koje ne prodoše uzalud. Veselje potraja do duboko u noć; takvih veselja više nema. Tada gosti počеше da se razilaze, ali ih je malo otišlo svojoj kući. Mnogi su i bez pitanja ostali da prenoće u jesaulovom prostranom dvorištu, najviše je pospalo pod klupama, na podu, pored konja, ispred štale, tu gde je klonula od pića kozačka glava – onde leži i hrče da se razleže po celom Kijevu.

II

Blaga svetlost razli se po čitavom svetu. To se mesec pojavio iza brda. Velom kao skupoceni damast i belim kao sneg, prekrio je brdovitu obalu Dnjepra, a senka se povukla u gustu borovinu.

Sredinom Dnjepra plavi čamac. Napred sede dva momka, crne kozačke šubare nakrivili, a ispod vesala im, kao varnice od kремена, pršte vodene kapi na sve strane.

Zašto kozaci ne pevaju? Ne vode razgovore ni o katoličkim sveštenicima koji su već došli u Ukrajinu i preobraćaju kozake u katolike, niti o tome kako se Horda žestoko borila dva dana na Slanom jezeru. Zar je njima do pesme? Kako da pričaju o nemilim događajima kad je njihov pan Danilo utonuo u misli dok mu se rukav skupocenog kaftana spustio iz čamca u vodu i kvasi se. Njihova panji Katarina lagano ljulja dete ne skidajući očiju s njega, a na njenu, platnom nepokrivenu, kitnjastu suknju padaju kapi vode u vidu sive prašine.

Milina je sa sredine Dnjepra pogledati u visoke planine, prostrane livade i zelene šume! Ove planine - nisu planine, one nemaju podnožja; visoko nebo je i dole pod njima i gore u vrhovima njihovim. I te šume što se na visovima vide – nisu prave šume; to je kosa izrasla na kosmatoj glavi šumskog starca. Ispod nje u vodi kupa se brada, a pod bradom i nad kosom su visoka nebesa. Ove livade – nisu livade; to je zeleni pojas kojim je po sredini opasano okruglo nebo, a u gornjoj i donjoj polovini njegovoj šeta se mesec.

Danilo ne gleda nikud u stranu, on gleda u svoju mladu ženu.

- Što si mi se tako rastužila, mlada moja ženo, zlato moje, Katarina?

- Nisam tužna, pane moj Danilo! Mene su uplašile čudnovate priče o vešcu. Pričaju da se on rodio tako strašan... i odmalena s njim se ni jedno dete nije htelo igrati. Čuj, pane Danilo, kakve se strahote o njemu pričaju: kažu da se njemu činilo da mu se svi rugaju. Ako bi po mrkloj noći sreo kakvog čoveka, njemu bi se činilo da ovaj otvara usta i kezi mu se. Sutradan bi tog čoveka našli mrtvog. Bilo mi je i čudno i strašno slušati ove priče – govorila je Katarina vadeći maramu i brišući njome lice deteta usnulog na njenim rukama. Na marami je crvenom svilom bilo izvezeno lišće i bobice.

Pan Danilo ne reče ništa, već samo uperi pogled u pomrčinu u pravcu zemljanog bedema koji se iza šume crneo u daljini, a iza koga se uzdigao stari zamak. Na čelu mu se obrazovaše tri bore. Levom rukom pogladi brkove.

- Nije toliko strašno što je on veštac, već što je neugodan gost. Kakav ga đavo donese ovamo. Čuo sam da Ljasi hoće da podignu neku tvrđavu da bi nam presekli put ka Zaporošcima. Ako li to bude istina, rasturiću to đavolje gnezdo čim čujem da on tu ima tajno sklonište. Spaliću starog vešca da gavranovima neće ostati šta da kljuju. Mislim da on sigurno ima zlata i drugog blaga. Eno, gde živi taj đavo! Ako li on ima zlata... Sada ćemo ploviti pored krstova – to je groblje, tu trunu njegovi nečisti dedovi. Priča se da su svi oni bili spremni da i sebe, zajedno s dušom i svojim poderanim kožusima, za novac prodaju sotoni.

Ako on zaista ima zlata, ne treba oklevati, u ratu se uvek ne dobija...

- Znam šta nameravaš. Susret s njim ne sluti na dobro... Ali ti tako teško dišeš, tako srdito gledaš, obrve su ti se mračno nad oči nadvile!...

- Ćuti ženo! – odbrusi ljutito Danilo. Ko se s vama združi i sam postane žena. Momče, daj mi vatre! – obrati se jednom veslaču, koji iz svoje lule istrese žar i stade ga presipati u lulu svoga gospodara. – Plaši me većem! – nastavi pan Danilo. – Kozak se, hvala bogu, ne boji ni đavola, ni katoličkih sveštenika. Mnogo bi bilo vajde kad bismo slušali žene. Je li tako, momci? Naša žena je lula i oštra sablja.

Katarina ućuta, obori oči ka tihoj vodi. Vetar što je mreškao vodu činio je da se sav Dnjeper prelivao u srebru kao vučja dlaka usred noći.

Čamac skrete i poče se držati šumovite obale. Na obali se videlo groblje. Natruli krstovi zbijali su se u gomile. Među njima ne raste ni kalina, niti se zeleni trava, samo ih mesec obasjava s nebeskih visina.

- Momci, čujete li da neko viče? Neko nas zove u pomoć! – obrati se pan Danilo svojim veslačima.

- Čujemo krike, kao da dolaze s one strane – uglas odgovoriše momci pokazujući na groblje.

Potom se sve utiša. Čamac malo savi i poče da zaobilazi istureni greben. Najednom veslačići ispustiše vesla i pogled im se ukoči. Zabezeknu se i pan Danilo: strah i jeza prostrujaše mu kroz kozačke žile.

Krst na jednom grobu se zaljulja i iz groba se lagano podiže sasušeni mrtvac. Brada mu do pojasa, na prstima nokti duži od samih prstiju. On nečujno podiže ruke uvis. Lice mu zadrhta i iskrivi se. Videlo se da trpi strašne muke. “Guši me! Guši me!” – prostenja divljim, neljudskim glasom koji je kao nož parao srce, i najednom ga nestade pod zemljom. Zaljulja se drugi krst i opet izađe mrtvac strašniji i viši od onog prvog, sav zarastao u bradu do kolena, a okoštali nokti mu još duži. On još jezivije zavapi: “Guši me!” – i nestade. Zaljulja se i treći krst i pojavi se i treći mrtvac. Kao da su se same kosti digle visoko iznad zemlje. Brada mu do peta, a prsti sa dugim noktima zarili se u zemlju. Jezivo podiže ruke uvis kao da hoće da dohvati mesec i poče tako da urla kao da mu neko testerije žute kosti...

Dete koje je dotle spavalo u Katarininom naručju vrisnu i probudi se. Panji uplašeno ciknu. Veslačićima kape padoše u Dnepar. I sam pan Danilo zadrhta.

Pa se opet sve stiša kao da ničega nije bilo, ali preplašeni mladići još se zadugo nisu mogli latiti vesala.

Buruljbaš brižno pogleda svoju mladu ženu koja je uplašeno njihala na rukama rasplakano dete, privuče je sebi na grudi i poljubi u čelo.

- Ne boj se, Katarina! Pogledaj: nema ničega! – govorio je pokazujući rukom na sve strane. – To veštac hoće da zaplaši ljude, da niko ne bi otkrio njegovo pogano gnezdo. Samo će time uplašiti žene! Daj mi sina ovamo da ga ja držim! – to reče pan Danilo, pa podiže sina uvis i prinese ga usnama: - Je l da, Ivane, ti se ne plašiš veštaca? Kaži: ne bojim se, tata, ja sam kozak. Prestani da plačeš, sad ćemo stići kući, mama će te nahraniti kašom, smestiće te u kolvku da spavaš i pevaće ti pesmu:

Buji paji, buji paji!

Buji paji, čedo moje!

Rasti nama na radost!

Kozaštvu na slavu!

Dušmanu na stravu!

Čuj, Katarina, meni se čini da tvoj otac neće da živi sa nama u slozi. Došao je namrgođen, nabusit i sve kao da se nešto ljuti... Pa, ako mu se ne sviđa, što je dolazio? Neće da pije za kozačku slobodu! Dete nije uzeo u ruke. U prvo vreme sam hteo da mu poverim sve što mu leži na duši, ali mi se nekako nije dalo, reč mi samo zastade u grlu. Ne, nema on kozačko srce. Kozačka srca bilo gde da se sretnu, jedno drugom samo što ne skoče iz grudi u susret. Šta kažete, dragi moji, hoće li skoro obala? Za kape ne brinite, nove ću vam dati. Tebi ću, Stecko, dati kadifom opšivenu i zlatom izvezenu. Skinuo sam je s Tatarina zajedno s glavom. Sve što je imao na sebi uzeo sam, samo sam mu голу dušu pustio na slobodu. Hajde, pristajte! Eto, Ivane, mi stigismo, a ti još plačeš! Uzmi ga, Katarina!

Svi izadoše iz čamca. Iza brda se pojavi slameni krov – dedovina pana Danila, iza nje – još jedno brdo, pa onda polje, a dalje, prođi ako hoćeš i sto vrsta unaokolo, nigde nećeš sresti ni jednog kozaka.

III

Imanje pana Danila nalazilo se između dva brda u uskoj dolini koja se spušta ka Dnjepru. Kuća mu nije visoka kao kod svih kozaka. Ima jednu svečanu prostoriju, ali je tolika da se u nju mogu smestiti i on i žena, i stara služavka, i deset odabranih momaka. Svud unaokolo u gornjem delu po zidovima su hrastove police. Na njima su gusto poredane mnogobrojne činije i lonci. Ima tu i srebrnih pehara, i čaša zlatom optočenih, poklonjenih i u ratu zadobijenih. Ispod polica vise skupocene muškete, sablje, puške kremenjače, koplja. Silom ili milom došli su mu do ruku od Tatara, Turaka i Ljaha. Nije ni čudo što su iskrzani. Gledajući ih pan Danilo se, kao po nekim obeležjima, sećao svojih okršaja. Dole uza zid stoje dobro izglačane hrastove klupe, a pored njih, ispred banka visi kolvka na konopcima provučenim kroz alku na tavanici. Po celoj sobi pod je dobro utaban i premazan glinom. Na klupama spavaju pan Danilo i njegova žena, na banku stara služavka, u kolvci ljuljaju i uspavljaju dete. Na podu, jedan do drugog spavaju momci. Ali kozak više voli da spava na goloj zemlji pod vedrim nebom. Ne treba mu ni jastuk ni perina. On stavi pod glavu svežeg sena pa se slobodno opruži po travi. Kad se usred noći probudi voli da pogleda visoko nebo osuto zvezdama i strese se od noćne svežine koja daje čvrstinu kozačkim kostima. Protežući se i kroz san mrmljajući, on pali lulu i još bolje se umotava u topli kožuh.

Nije se rano probudio Buruljbaš posle jučerašnjeg veselja, a kad se probudio, seo je na klupu u ugao sobe i počeo da oštri novu, u zamenu dobijenu, tursku sablju. Panji Katarina uzela je da zlatom veze svileni peškir. Tada u sobu uđe Katarinin otac, ljutit, namrgođen, s prekomorskom lulom u zubima, priđe kćeri i grubo je stade ispitivati za razlog njenog kasnog povratka kući.

- O tome, taste, ne treba pitati nju, već mene! Ne odgovara žena, nego muž. Kod nas je takav običaj i ti nemoj da se ljutiš na to – reče Danilo ne prekidajući posao. – Možda u drugim, neverničkim zemljama nije tako, ja ne znam.

Srdito tastovo lice obli se crvenilom, a oči mu sevnuše divljim sjajem.

- A ko će se brinuti za svoju kćer, ako neće otac! – promrmlja za sebe otac. – Dobro, sad pitam tebe, kud si se skitao do kasno u noć?

- E, to je već druga stvar, dragi taste! Na ovo ću ti odgovoriti da sam već odavno izašao iz pelena. Umem dobro da jašem konja, da vladam oštrom sabljom i još mnogo štošta, ali znam i da za ono što radim ni pred kim ne polažem računa!

- Ja vidim, Danilo, i znam da ti hoćeš da se svađaš! Onaj ko nešto krije, taj sigurno smeru nešto rđavo.

- Misli ti šta hoćeš, - reče Danilo – a ja mislim svoje. Hvala bogu, još ni u jedan nečastan posao nisam bio umešan, uvek sam se borio za pravoslavnu veru i otadžbinu, a ne kao neke skitnice što tumaraju ko zna kuda dok se pravoslavci bore za opstanak, pa tek posle toga dođu da ovršu žito koje nisu posejali. Ne liče čak ni na unijate, u crkvu božju ne zaviruju. Takve bi trebalo dobro propitati kud se skitaju.

- E, moj kozače, znaš li ti... da slabo gađam: na svega sto hvati probijam kroz srce. Ja i ne sečem sabljom dobro: od čoveka ostaju komadići sitniji od krupe od koje se kaša kuva.

- Ja sam spreman! – reče pan Danilo i hitro prekrsti vazduh sabljom, kao da je znao zašto ju je oštrio.

- Danilo! – vrisnu Katarina zgrabivši ga za ruku i obesivši se za nju. – Osvesti se, bezumniče, pogledaj na koga ruku dižeš! Oče, kosa ti je bela ko sneg, a ti si se raspalio kao nerazumni mladić.

- Ženo! – viknu besno Danilo – ti znaš da ja to ne volim. Gledaj svoja ženska posla.

Sablje strašno zveknuše, gvožđe stade seći grožđe, a varnice kao prašina zasušu kozake. Plačući Katarina ode u zasebnu sobu, baci se na postelju i zapuši uši da ne sluša zveket sabalja. Ali kozaci su se tako tukli da se udarci ničim nisu mogli zaglušiti. Srce joj se cepalo. Čitavim telom osećala je zvuke: tuk, tuk. “Ne, ne mogu izdržati, ne mogu više trpeti. Možda već crvena krv izbija u mlazevima iz belog tela. Možda sada moj dragi malaksava, a ja ovde ležim!” I uđe u sobu sva bleđa i jedva dišući.

Sa podjednakom snagom kozaci se strahovito biju. Ni jedan ni drugi ne popušta. Sad navaljuje Katarinin otac – uzmiče pan Danilo, kad napada pan Danilo – uzmiče surovi otac – i opet su ravnopravni. Kipte. Razbesneli se... Uh! Sablje zazvečaše a sečiva sa treskom odleteše u stranu.

- Hvala ti, bože! – reče Katarina, ali tog trenutka vrisnu kad ugleda da kozaci dograbiše muškete. Namestiše kremene i zapeše oroze.

Opali pan Danilo i promaši. Sad nanišani otac... On je star, vid mu nije tako oštar, kao u mladog čoveka, ali mu je ruka sigurna. Začu se pucanj. Zatetura se pan Danilo. Rumena krv oboji levi rukav kozačke dolame.

- Ne! – zagrmje on, - ne predajem se ja tako lako. Desna ruka je starija od leve. Na zidu imam turski pištolj: još me nikad nije izneverio. Silazi sa zida, stari družo, učini uslugu prijatelju!

- Danilo posegnu rukom za pištoljem.

- Danilo! – viknu u očajanju Katarina, zgrabi ga za ruku i pade mu pred noge: ne molim te za sebe. Moje se zna, nedostojna je ona žena koja ostaje da živi posle smrti svoga muža. Dnjepar, hladni Dnjepar biće mi grobnica. Ali pogledaj svoga sina, Danilo. Ko će da prigli jedno dete? Ko će ga milovati? Ko će ga učiti da jaše konja vranca, da se bori za slobodu i veru, da po kozački pije i zabavlja se? Umri sine moj, umri! Tvoj otac neće da zna za tebe! Vidi ga kako okreće glavu! O, tek sada te upoznajem! Ti si zver, a ne čovek! Srce imaš vučje, a duša ti je kao u prepredene zmiје. Mislila sam da bar trunku sažaljenja imaš i da u tvom kamenom telu plamte ljudska osećanja. Ludo sam se prevarila. Tvoje kosti će skakati od radosti u grobu kad čuju da su pogane zveri Ljasi bacili tvoga sina i kad on bude jaukao pod noževima i u ključaloj smoli. Oh, znam te ja! Ti bi voleo da iz groba ustaneš i kapom raspiriš vatru koja se ispod njega razbuktala!

- Prestani, Katarina! Hodi, mili sine moj, Ivane, hodi da te poljubim! Ne, dete moje, niko se neće dotaći ni dlake s glave tvoje. Ti ćeš odrasti otadžbini na slavu, kao vihor ćeš leteti pred kozacima s kadifenom kapom na glavi, s oštrom sabljom u ruci. Pruži ruku, oče! Zaboravimo sve što je bilo među nama! Oprosti ako sam te uvredio. Zar mi nećeš pružiti ruku? – upita Danilo Katarininog oca koji je nepomično stajao, ne izražavajući ni gnev, niti pokazujući znake pomirenja.

- Oče! – viknu Katarina grleći i ljubeći ga. – Ne budi neumoljiv, oprosti Danilu, on te više nikada neće naljutiti!

- Za tvoju ljubav samo, kćeri moja, opraštam! – progovori najzad otac pa je poljubi, a oči mu čudno sevnuše. Katarina malo zadrhta: čudnovat joj se učini poljubac i neki neobičan blesak u očima... Ona se nalakti na sto na kome je pan Danilo previjao svoju ranjenu ruku, razmišljajući da je loše i nije po kozački postupio što je molio za opraštaj kad uopšte nije bio kriv.

IV

Osvanuo je dan ali bez sunca: nebo se natuštilo, a sitna kiša sipila je po poljima, šumama i širokom Dnjepriu. Probudila se panji Katarina, ali je nevesela, oči joj uplakane i sva je tužna i uznemirena.

- Mužu moj mili, mužu dragi moj, čudan sam san usnila!

- Kakav san, draga moja panji Katarina?

- Sanjala sam neobičan san, ali tako živo kao da se dešava na javi, da je moj otac baš ona nakaza što smo ga videli kod jesaula. Ali molim te, nemoj verovati snu. Kakve gluposti dođu na san! Sanjam: stojim ja pred njim, sva drhtim, bojim se svake njegove reči, krv mi se ledi u žilama. Da znaš samo šta je govorio...

- Šta ti je govorio, zlato moje, Katarina?

- Govorio je: "Vidi, Katarina, kako sam lep! Ljudi nisu u pravu kad kažu da sam ružan. Ja ću ti biti divan muž. Vidi samo kako umem da pogledam." I upre u mene zažarene oči, ja vrisnuh i probudih se.

- Da, mnogo istine ima u snovima. Nego, znaš li ti da tamo iza planina nije baš mirno? Izgleda da su Ljasi ponovo počeli da se pojavljuju. Gorobec mi je poručio da budem na oprezu. Nema on zašto da brine... ja i bez toga ne mirujem. Moji momci su u toku noći sagradili dvanaest šančeva. Poljsku vojsku ćemo počistiti olovom, a šljahtići će zaigrati od batina.

- A zna li za to otac?

- Tvoj mi otac sedi na vrh glave! Nikako ne mogu da ga shvatim. Sigurno je mnogo grehova napravio tamo u tuđini. Zašto li se on tako ponaša? Živi ovde gotovo mesec dana i nijednom se nije provešio kao pravi kozak! Odbio je da pije medovinu! Je l' čuješ, Katarina, odbio je da pije medovinu što sam je zaplenio od brestovskih Jevreja. Ej, momče! – viknu Danilo – otrči u podrum i donesi od one medovine! Čak ni ljutu ne pije! Dođavola! Meni se sve čini, panji Katarina, da on ni u Hrista ne veruje. A tebi?

- Bog zna, šta ti to govoriš, pane Danilo!

- Čudno! – nastavi Danilo prihvatajući glineni krčag – čak i pogani katolici vole votku, samo je Turci ne piju. Je li Stecko, jesi li ti dobro potegao u podrumu?

- Samo sam probao pane!

- Ne laži, pasji sine! Video sam kako su ti muve napale na brkove! Po očima ti vidim da si popio pola vedra. Eh, ti kozaci! Nevaljao neki narod! Sve što ima s drugom će podeliti, ali piće pije sam! Ja, panji Katarina, nešto odavno nisam bio pijan. A?

- Odavno? A u prošli...

- Ne boj se, ne boj se, više od jedne čaše neću popiti! Gle, evo turskog igumana, ulazi na vrata! – promrsi kroz zube Danilo kad ugleda tasta kako se saginje da bi ušao.

- Šta je to, kćeri moja! – reče otac skidajući kapu i popravljajući pojas o kome je visila sablja sa čudnovatim kamenjem – sunce je već visoko odskočilo, a tvoj ručak još nije gotov?

- Ručak je gotov, pane oče, odmah ćemo ga postaviti! Daj lonac sa valjušcima – reče pani Katarina staroj služavci, koja je brisala drveno posuđe. – Stani, bolje je da ja sama iznesem, - nastavi Katarina, - a ti pozovi momke!

Svi posedaše ukруг na podu: naspram ikone otac, s leve strane pan Danilo, s desne panji Katarina i deset vernih momaka u tamnoplavim i žutim dolamama.

- Ne volim ja te valjuške! – reče pan otac, pa pošto okusi malo spusti kašiku. – Nikakvog ukusa nemaju!

“Znam da više voliš jevrejske rezance”, pomisli pan Danilo.

- A što, taste, - nastavi glasno – valjušci nisu ukusni? Nisu dobro spremljeni, ili nešto drugo? Moja ih Katarina pravi takve kakve i hetman retko ima priliku da jede. Ne bi trebalo da ti se gade, pa to je hrišćansko jelo. Svi sveti ljudi i božji ugodnici jeli su valjuške.

Otac na to ništa ne reče; učuta i pan Danilo. Donesoše pečeno meso divlje svinje s kupusom i šljivama.

- Ja ne volim svinjetinu! – opet će Katarinin otac vadeći kašikom kupus.

- Ali zašto ne bi voleo svinjetinu? – začudi se pan Danilo, - samo Turci i Jevreji ne jedu svinjsko meso.

Otac se još više namrgodi.

Pojede samo lepinju s mlekom, a umesto votke napi se neke crne vode iz flašice što mu je bila pod pazuhom.

Posle ručka pan Danilo zaspao mladićkim snom i probudi se tek predveče. Čim ustade on uze da piše pisma kozačkoj vojsci, a panji Katarina stade nogom ljuljati kolevku sedeći na banku.

V

Sedi pan Danilo, levim okom gleda u pismo, a desnim kroz prozor gde se nadaleko blistaju planine i Dnjepr. Iza Dnjepra plave se šume, a gore iznad njih svetluca vedro noćno nebo; ne uživa pan Danilo gledajući u nebeske visine niti u plavetnilu šuma, već gleda u istureni rt na kome se crni stari zamak. Učinilo mu se da se na zamku zasvetleo uzani prozor. Ali, sve je i dalje bilo mirno. To mu se možda samo pričinilo. Čuje se jedino kako dole potmulo huči Dnjepr, i sa tri strane naizmenično odjekuju udari nakratko probuđenih talasa. Ne buni se Dnjepr. On samo kao starac gunđa i ropće, ništa mu nije po volji, oko njega se sve promenilo, on potajno ratuje sa okolnim brdima, šumama i livadama i žalbu na njih odnosi u Crno more.

Najednom se na širokom Dnjepru zacrne čamac, a u zamku opet kao da se nešto zasvetle. Danilo tiho zviznu i na taj njegov znak dotrča verni momak.

- Stecko, uzmi oštru sablju što brže možeš, i pušku, pa odmah kreni za mnom.

- Ideš? – upita panji Katarina.

- Idem, ženo. Moram dobro da pregledam sva mesta je li sve kako treba.

- Ja se plašim da ostanem sama. Strašno mi se spava. Šta da radim ako usnim opet onaj san? Nisam čak sigurna ni da je to bio san, sve je izgledalo nekako stvarno.

- S tobom ostaje starica, a u predsoblju i dvorištu spavaju kozaci!

- Stara već spava, a u kozake nisam baš sigurna. Nego, čuj me pane Danilo, zaključaj ti mene, a ključ ponesi sa sobom. Tada me neće biti tako strah, a kozaci neka legnu ispred vrata!

- Dobro! – složi se Danilo brišući prašinu s puške i puneći je barutom.

Verni Stecko već je stajao spreman u punoj kozačkoj opremi. Danilo stavi na glavu jagnjeću šubaru, zatvori prozor, zaključa vrata i prolazeći nečujno između svojih pospanih kozaka izađe iz dvorišta i uputi se u brda.

Nebo se bilo skoro sasvim izvedrilo. Sa Dnjepra je lagano pirkao sveži vetrić, i da se u daljini nije čuo galebov krik, izgledalo bi da je sve zamrlo. Najednom, začu se šum... Buruljbaš i verni sluga sakriše se

iza nekog trnja koje je zaklanjalo posečeni zabran. Neko u crvenom kaftanu, s dva pištolja i sabljom o pojasu, silazio je s brda.

- To je tast! – progovori pan Danilo posmatrajući ga iza žbuna. - Kuda li je krenuo u ovo doba i zašto? Stecko, ne zevaj, otvori dobro oči da vidiš kojim će putem poći pan otac.

Čovek u crvenom kaftanu spusti se do same obale i uputi se u pravcu isturenog rta.

- Evo kuda ide! – javi se pan Danilo. – Vidiš li, Stecko, da se on upravo šunja vešcu u jazbinu.

- Sigurno ide k njemu, pane Danilo. U suprotnom mi bismo ga videli na drugoj strani, ali njega nestade baš kod zamka.

- Čekaj, sad ćemo da izađemo, a onda ćemo mjegovim tragom. Tu se nešto krije. Ne, Katarina, govorio sam ja tebi da je tvoj otac rđav čovek; ponaša se kao da nije pravoslavac.

Pan Danilo i njegov verni momak već su prošli isturenu obalu. Više se i ne vide. Gusta šuma oko zamka sasvim ih je skrila. Na gornjem prozorčiću zamka pojavi se slaba svetlost. Kozaci stoje dole ispred zamka i razmišljaju kako da uđu unutra. Ne vidi se ni kapija, ni vrata. Iz dvorišta sigurno postoji neki ulaz, ali kako stići do tamo? U daljini se čulo kako zveče lanci i trče psi.

- Šta se ja toliko mislim? – reče pan Danilo kad ispred prozora ugleda visoki hrast. – Ti ostani tu, a ja ću se popeti na hrast. Sa njega se može gledati pravo u prozorčić.

On skide pojas, otpasa sablju da ne bi zveckala i, hvatajući se za grane, uspuza se na hrast. Prozorčić se još svetleo. Danilo sede na granu ispred samog prozora, rukom se uhvati za drvo i onda pogleda: u sobi nema ni sveće, a ipak je svetlo. Po zidovima čudni neki znaci. Visi i oružje, ali sve neko čudnovato: takvo ne nose ni Turci, ni Krimski Tatari, ni Ljasi, ni hrišćani, ni slavni Šveđani. Ispod tavanice proleću tamo-amu slepi miševi i njihove senke promiču po zidovima, vratima i podu. Utom se nečujno otvoriše vrata i uđe neko u crvenom kaftanu i uputi se pravo prema stolu prekrivenim belim stolnjakom. “To je on, to je tast!” Pan Danilo se spusti malo niže i pribi se uz drvo.

Ali tast nije imao vremena da gleda promatra li ga ko kroz prozorčić. Došao je namrgođen, neraspoložen. On svuču stolnjak sa stola i po celoj sobi razli se prozračna plava svetlost. Pređašnji bleožuti svetlosni talasi, koji se nisu još izmešali sa njom, prelivali su se, nestajali u plavom moru pružajući se u slojevima kao šare po mermeru. Tada on stavi lonac na sto i u njega poču ubacivati nekakve trave.

Pan Danilo se bolje zagleda u njega i primeti da na njemu više nema crvenog kaftana; umesto toga ugleda široke šalvare kakve nose Turci; o pojasu mu vise pištolji, na glavi mu nekakva neobična kapa sva ukrašena nekim nepoznatim slovima, ni ruskim ni poljskim. Pogleda u lice – kad i ono se poču menjati:

nos se izduži i nadvi nad usne, usta se začas razvukoše od uva do uva, iz usta se pomoli zub, iskrivi se malo u stranu, i pred Danilom se ukaza onaj isti veštac sa svadbe kod jesaula. “Istinit je tvoj san, Katarina”, prolete kroz glavu Buruljbašu.

Veštac poče da obilazi oko stola, znaci na zidovima se stadoše brže menjati, a slepi miševi se uskomešashe. Plava svetlost bivala je sve bleđa i bleđa i kao da se sasvim ugasi. Soba se sada osvetli blagom ružičastom svetlošću, i činilo se, da se uz neko tiho zvonjenje razliva po svim uglovima, pa najednom i nje nestade. Zavlada mrak. Čulo se samo šuštanje kao kad u tihim večernjim časovima iznad vodenog ogleдалa zviždi vetar i njiše srebrne vrbe povijajući ih sve niže prema vodi.

Panu Danilu se učini da u sobi sija mesec, trepere zvezde, ponegde se ukazuje i modro nebo, i hladnoća noćnog neba zapahnu mu u lice. Učini mu se tad (tad poče da se čupka za brkove da se uveri – je li to san) kao da u sobi nije nebo, nego njegova spavaća soba, po zidovima vise njegove tatarske i turske sablje, unaokolo su police, na njima posuđe i druge stvari, na stolu hleb i so, visi i kolevka... ali, umesto ikona izviruju neka strašna lica; na banku... tu se magla najednom zgusnu i opet sve prekri, nastata tama i ponovo se uz onu neobičnu zvonjavu čitava soba obasja ružičastom svetlošću, a onaj isti veštac stoji nepomično u neobičnoj svojoj čalmi. Zvuci postadoše jači i učestaliji, blaga ružičasta svetlost – jasnija, i nešto belo u vidu oblaka zaleprša nasred sobe; panu Danilu se učini da to nije nikakav oblak, već žena; samo od čega li je ona: je li od vazduha satkana? Kako to da stoji a ne dotiče se zemlje, a pri tom se ni na šta ne naslanja. Kroz nju se vidi ružičasta svetlost i znaci na zidu. Gle, ona malo mrdnu svojom prozračnom glavom: blago joj svetle njene svetloplave oči; kosa joj leprša i pada niz ramena kao svetlosiva magla; usne su joj blede rumene, kao kad se kroz blede prozračno jutarnje nebo razlije jedva primetno rumenilo zore; obrve se jedva naziru... Ah, pa to je Katarina! Danilo oseti kako mu se udovi ukočiše; htede nešto da progovori, ali se njegova usta pokreću bez glasa.

Veštac je i dalje nepomično stajao na svome mestu.

- Gde si bila? - upita je, a ona sva zadrhta.

- Oh, zašto si me zvao? – tiho promuca ona. – Bilo mi je tako lepo. Živela sam tamo gde sam se rodila i provela petnaest godina. Oh, kako je tamo lepo! Kako je zelena i mirisava ona livada na kojoj sam se u detinjstvu igrala: i cveće u polju raste kao nekad, i naša kuća i bašta su tamo! O, kako me je grlila moja dobra majka! Koliko je ljubavi u njenim očima! Ona me je milovala, ljubila u usta i obraze, gustim češljem češljala moju plavu kosu... Oče! – i ona upre u vešća blede oči – zašto si zaklao moju majku?

Veštac joj srdito pripreti prstom.

- Zar sam te zvao da o tome govoriš? I vazdušasta lepotica zadrhta. – Gde ti je sada tvoja panji?

- Moja panji Katarina sada je zaspala. Ja sam se tome obradovala, prhnula sam i odletela. Odavno sam želela da vidim majku. Vratilo mi se odjednom petnaest godina, postala sam laka kao ptica. Zašto si me pozvao?

- Sećaš li se svega onog što sam ti juče govorio? – zapita veštac tako tiho da se jedva moglo čuti.

- Sećam se, sećam, ali dala bih sve na svetu samo da to zaboravim. Jadna Katarina, šta sve njena duša zna što ona uopšte ne zna.

“To je, dakle, Katarinina duša!” pade na pamet Danilu, ali se još ne usudi da se pomeri.

- Pokaj se oče! Nije li strašno što se posle svakog tvog ubistva mrtvaci dižu iz grobova?

- Ti opet isto! – ljutito je prekide veštac. Biće onako kako ja kažem, primoraću te da činiš ono što ja hoću. Katarina će me zavoleti!...

- O, ti nakazo jedna, a ne oče! – prostenja Katarina! Ne, neće biti po tvome! Istina, ti imaš moć da svojim nečastivim čarolijama izazivaš dušu i mučiš je, ali nju jedino bog može naterati da čini ono što on želi. Ne, nikada se Katarina, dok sam ja u njenom telu, neće rešiti da čini bogu mrska dela. Oče, blizu je Strašni sud! I da mi nisi otac, pa ni tada me ne bi mogao naterati da prevarim svoga dragog, vernog muža. I kada mi ne bi bio veran i mio moj muž, i tada ga ne bih prevarila, jer bog ne voli neverne duše i one koji prekrše svoju zakletvu.

Rekavši to ona uperi svoje blede oči u prozor pod kojim je sedeo pan Danilo i ukoči se...

- Kud gledaš? Koga tamo vidiš? – prodera se veštac...

Vazdušasta Katarina zadrhta. Međutim, pan Danilo je već odavno bio na zemlji i sa svojim vernim Steckom uveliko se probijao prema svojim brdima. “Strašno, strašno!” govorio je u sebi, a u njegovo kozačko srce uvlačila se neka zebnja. Ubrzo zatim stiže u svoje dvorište gde su kozaci čvrsto spavali, osim jednog koji je bio na straži i pušio lulu. Nebo je bilo gusto posuto zvezdama.

- Dobro je što si me probudio! – govorila je Katarina trljajući oči vezenim rukavom svoje košulje i promatrajući muža koji je stajao pred njom. – Kakav sam strašan san usnila, kako me je gušilo! Uh, činilo mi se da umirem...

- Koji san, da nije onaj što ću ti ga sad ispričati? - I Buruljbaš počeo pričati šta je video.

- Otkud ti to znaš? – upita ga u čudu Katarina. Ali, ne, mnogo od toga mi je sasvim nepoznato. Ne, ja nisam sanjala da je moj otac ubio moju majku, ni mrtvace, ništa od toga. Ne, Danilo, ti pričaš nešto drugo. Oh, kako je strašan moj otac!

- Nije ni čudo što nisi sve u snu videla. Ti ni deseti deo ne znaš što zna tvoja duša. Znaš li ti, da je tvoj otac antihrist? Prošle godine kad sam se spremao da zajedno sa Ljasima udarim na Krimske Tatare (tada sam još bio u neprijateljstvu sa tim nepouzdanim narodom), još tada mi je govorio iguman Bratskog manastira, a on je, ženo, sveti čovek, da antihrist ima moć da izazove dušu svakog čoveka, a duša je slobodna kad čovek zaspi i zajedno sa anđelima obleće oko božjeg prestola. Od prvog susreta sa tvojim ocem on mi se nije dopao. Da sam znao da imaš takvog oca, nikad se tobom ne bih oženio, ostavio bih te i ne bih primio na svoju dušu greh stupanjem u rodbinske veze s antihristovim plemenom.

- Danilo! – vrisnu Katarina, pokrivši lice rukama i zarida: - Šta sam ti ja skrivila? Jesam li te prevarila, mili moj mužu? Čime sam gnev tvoj izazvala? Zar te nisam verno služila? Da li sam ti rekla šta ružno kad bi se podnapit sa junačke pijanke vraćao? Zar ti nisam rodila crnookog sina?...

- Ne plači, Katarina, sada te dobro poznajem i ni za šta na svetu ne bih te ostavio. Svi grehovi leže na tvom ocu.

- Ne, ne zovi ga mojim ocem! On mi nije otac. Bog mi je svedok da ga se odričem, odričem se oca! On je antihrist, otpadnik od boga. Neka gine, nek se davi, neću mu pružiti ruku da ga spasem. Neka se suši od otrovnog bilja – neću mu dati vode da se napije. Ti si mi otac!

VI

U dubokom podrumu pana Danila iza tri brave leži veštac u gvozdenim lancima, a nešto dalje, iznad Dnjepra, gori njegov đavolski zamak i plameni jezici, crveni kao krv, ližu i uvijaju se oko zidova. On ne tamnuje zbog čarolija i bogu mrskih dela – za to će mu suditi bog. Bačen je u tamnicu da ispašta zbog tajne izdaje ukrajinskog naroda, zbog sporazuma sa neprijateljima o prodaji katolicima ruske zemlje i o paljenju hrišćanskih crkava. Sumoran je veštac i misli mračne kao noć roje mu se po glavi. Preostalo mu je da živi još jedan dan, a već sutra treba da se rastane sa ovim svetom. Očekuje ga pogubljenje. Kazna mu neće biti blaga. Bila bi to milost da ga skuvaju u kotlu ili oderu s njega grešnu kožu. Neveseo je, glavu je pognuo. Možda se i krije pred smrtnim časom, ali njegovi gresi ne zaslužuju oprostaj od boga.

Gore iznad njega je prozor isprepletan gvozdanim šipkama. Zveckajući lancima doteturao se do prozora da pogleda hoće li tuda naići njegova kći. Ona je blage naravi, nije osvetoljubiva, prava je golubica, možda će se ona smilovati na oca... Ali nema nikoga. Dole vijuga put kojim niko ne nailazi, a još niže od puta teče Dnjepar – njemu nije stalo ni do koga: on huči i teško je okovanom sužnju slušati njegovu monotonu huku.

Utom se neko pojavi na putu – to je kozak. Sužanj duboko uzdahnu. Opet je sve pusto. Ali eno, neko se u daljini pojavljuje, leprša zeleni kaftan... Na glavi se sija zlatni ukras za kosu. To je ona. Sužanj se još više primače prozoru. Evo je, prilazi, sasvim je blizu...

- Katarina, kćeri! Smiluj se, sažali se.

Ona je nema, neće ni da ga sluša, ni pogleda ne skreće prema tamnici, i već je prošla i uskoro se izgubila iz vida. Sve je opet pusto. Tužno šumi Dnjepar. Tuga se uvlači u srca. Ali, zna li veštac za tugu?

Dan se bliži kraju. Sunce je već zašlo i nestalo. Već se spustilo veče; sveže je; negde muče vo, odnekud dopiru glasovi – to se sigurno ljudi vraćaju s rada i vesele se. Dnjeprom promiče čamac... Nikom nije stalo do sužnja. Na nebu zasja srebrni srp. Eno opet neko dolazi iz suprotnog pravca. Teško se u mraku može raspoznati ko je. To se Katarina vraća.

- Kćeri! Tako ti boga, ni ljuti vučići neće rastrgnuti svoju majku; kćeri, pogledaj bar svoga grešnog oca. – Ona ga ne sluša i ide dalje. – Kćeri, tako ti nesrećne majke! – Katarina stade. – Dođi da čuješ moje poslednje reči!

- Zašto me zoveš, bogohulniče? Ne nazivaj me kćerkom! Mi nismo ništa jedno drugom! Šta tražiš od mene kad me zaklinješ mojom nesrećnom majkom?

- Katarina! Moja smrt je blizu; ja znam, mene će tvoj muž vezati konjima za repove i pustiti niz polje da me rastrgnu, a možda će izabrati još strašnju smrt...

- Zar postoji na svetu kazna koja bi bila ravna tvojim gresima? Čekaj je; niko neće moliti za tebe.

- Katarina, ne plašim se ja smrti, već muka na ovom svetu... Ti si nevina, Katarina, tvoja duša će lepršati u raj u oko boga, a duša tvog bogohulnog oca goreće u večnom ognju i taj se oganj nikad neće ugasiti – sve će se više razgorevati, a niko ni kapi vode neće sipati na nju, niti će biti daška vetra...

- Nije u mojoj moći da ti tu kaznu ublažim – reče Katarina i okrete se da pođe.

- Katarina! Sačekaj još samo jednu reč da ti kažem: ti možeš da spasiš moju dušu. Ti i ne znaš kako je bog dobar i milostiv. Čula si za apostola Pavla i kakav je on bio grešnik, ali se pokajao i postao svetac.

- Šta mogu ja da uradim da bih spasla tvoju dušu? – upita Katarina. – Zar ja, slaba žena, mogu to i pomisliti?

- Ako odavde izađem, ostaviću sve što sam do sada činio. Pokajaću se, otići ću u pećinu, obućiću grubu odeću, i dan i noć ću se bogu moliti. Ništa mrsno, pa ni ribu u usta neću uzeti! Na goloj zemlji ću spavati, ni odeću na nju neću prostirati, stalno ću se moliti i moliti. A ako božje milosrđe ne skine sa mene bar stoti deo grehova, zakopaću se u zemlju do guše ili ću se uzidati u kameni zid, neću uzimati ni hranu ni piće – tako ću umreti. Sve što imam ostaviću kaluđerima da mi četrdeset dana i četrdeset noći drže parastos.

Katarina se zamisli.

- Pa i da ti otvorim, ne mogu ti lance raskovati.

- Ne bojim se ja lanaca – reče on. – Ti kažeš da su u njima vezane moje ruke i noge. Ne, ja sam im zamaglio oči i umesto ruku pružio im suvo drvo. Evo, pogledaj, na meni nema nikakvog lanca! – reče izlazeći na sredinu.. – Ne bih se ni ovih zidova bojao, prošao bih ja kroz njih, ali tvoj muž i ne zna kakvi su to zidovi. Zidao ih je sveti isposnik i nikakva nečista sila ne može odavde izvesti sužnja pre nego što se otključaju vrata onim ključem kojim je sveti čovek zaključavao svoju ćeliju. Ovakvu istu ćeliju iskopaću i ja, strašni grešnik, čim izađem na slobodu.

- Čuj, ja ću te pustiti, ali ako me ti prevariš – reče Katarina zaustavljajući se pred vratima, - i umesto da se pokaješ, opet se pobratimiš sa đavolom?

- Ne, Katarina, meni je ostalo još malo da živim. I bez pogubljenja moj kraj je blizu. Zar ti zaista misliš da ću se ja sam predati na večne muke?

Katanci zagrmeše.

- Zbogom! Neka te milostivi bog čuva, dete moje! – reče veštac i poljubi je.

- Ne dotiči me se, jezivi grešniče, odlazi što pre! – vikala je Katarina, ali njega više nije bilo.

- Ja sam ga pustila! – preneraženo je buljila u zidove. – Šta da kažem mužu? Propala sam. Ostaje mi samo da me živu u grob sahrane! Ona zarida i umalo ne pade na panj na kome je pre toga sedeo sužanj. – Ali ja sam spasila jednu dušu – prozbori ona tiho, - ja sam učinila bogougodno delo. Ali moj muž... Prvi put sam ga prevarila. O, kako će mi biti teško da pred njim govorim neistinu! Neko dolazi! To je on! Muž! - vrisnu u očajanju Katarina i bez svesti pade na zemlju.

VII

- To sam ja, kćeri moja! Ja sam, srce moje! – začu Katarina kad dođe k svesti i ugleda pred sobom staru služavku. Starica nagnuta nad njom, čini se nešto šapće, ispružila iznad nje svoju uvelu ruku i prska je hladnom vodom.

- Gde sam to ja? – zapita Katarina pridižući se i osvrćući se oko sebe. – Preda mnom šumi Dnjepar, iza mene neka brda... Kud si me to, ženo, zavela?

- Ja te nikud nisam zavela, već sam te izvela; na rukama sam te svojim iz zagušljivog podruma iznela. Podrum sam zaključala da ti ne bi imala problema sa panom Danilom.

- Gde je ključ? – upita Katarina gledajući u svoj pojas. Ja ga ne vidim.

- Uzeo ga je tvoj muž da vidi vešca, dete moje.

- Da ga vidi? Pa ja sam propala! – viknu uplašeno Katarina.

- Bog neka nas čuva od propasti, dete moje! Ti samo čuti, gospo moja, i niko ništa neće saznati!

- Pobegao je taj prokleti antihrist! Jesi li čula, Katarina, on je pobegao! – reče Danilo prilazeći svojoj ženi. Iz očiju su mu sevale varnice, a sablja, tresući se, zvonila je o pojasu.

Žena sva pretrnu.

- Njega je neko pustio, mili moj mužu – progovori ona dršćući.

- Pustio ga je, u pravu si, ali ga je đavo pustio. Pogledaj samo, umesto njega stoji klada okovana u gvožđe. Bog je jedini učinio da se đavo ne boji kozačkih šaka! Kad bih samo posumljao u nekog od mojih kozaka... i kad bih saznao... ne znam kakvu bih mu kaznu smislio!

- A ako bih to bila ja?... – ote se nehotice Katarini, pa uplašivši se prekide.

- Kad bi i pomislila samo da tako nešto učiniš, ti više ne bi bila moja žena. Zavezao bih te u vreću i usred Dnjepra utopio!

Kad ovo ču Katarini dah zastade, a kosa joj se diže na glavi.

VIII

Na pograničnom putu u jednoj krčmi skupili se Ljasi i piruju već dva dana. Mnogo je nešto tih gadova. Skupili su se, sigurno, da krenu u pohod, neki čak i muškete imaju, zveckaju mamuze, zveče sablje. Panovi se vesele i hvališu, pričaju razne izmišljotine, rugaju se pravoslavlju, nazivaju ukrajinski narod svojim slugama i zavaljeni na klupama, važno suču brkove. Sa njima je i katolički sveštenik. I on je kao i oni – čak ni izgledom ne liči na hrišćanskog popa. Pije i bekrija s njima i svojim poganim jezikom govori bestidne reči. Ni sluge im ni u čemu ne ustupaju: zasukali rukave svojih odrpanih dolama, pa se šepure kao da čine nešto značajno. Kartaju se i jedan drugog udaraju kartama po nosu. Sa sobom su doveli i nekakve tuđe žene. Vika, tuča! Panovi besne i mahnitaju, hvataju za bradu Jevrejina i na njegovom bezbožnom čelu crtaju krst, gađaju u žene ćorcima, igraju krakovjak sa svojim poganim popom. Ovakve gadosti na ruskoj zemlji nisu činili čak ni Tatari. Očigledno je bog ruskoj zemlji za grehe dosudio da trpi takvu sramotu! I kroz taj opšti metež čuje se kako govore o zadnjeprovskom imanju pana Danila, o lepoj ženi njegovoj... Nije se na dobro sastala ova razbojnička družina!

IX

Pan Danilo nalakćen na sto sedi u svojoj sobi i razmišlja. Panji Katarina sedeći na banku peva.

- Neka me tuga spopala, ženo moja! – progovori pan Danilo. I glava me boli, i srce me boli. Nekako mi je teško! Sigurno mi se smrt približava.

“O, moj voljeni mužu! Primakni mi glavu svoju! Zašto ti se po njoj vrzmaju tako crne misli”, pomisli Katarina, ali ne smede reći. Teško je bilo, njoj, krivoj, da prihvati muževljevo milovanje.

- Čuj, ženo moja! – javi se ponovo Danilo, - ne ostavljaj sina kad mene više ne bude na ovom svetu. Teško će biti mojim kostima da u vlažnoj zemlji trunu, a još teže biće mojoj duši.

- Šta to govoriš, mužu moj! Nisi li se ti rugao nama, slabim ženama?

a sad sam govoriš kao slaba žena. Ti još moraš dugo da živiš.

- Neću Katarina, moja duša oseća blisku smrt. Sve mi na svetu postaje mučno. Teška vremena dolaze. Ah, sećam se, sećam se dobrih starih vremena, ona se više nikad neće vratiti! On je onda bio živ, ponos i slava naše vojske, stari Konaševič! Kao da mi i sad pred očima promiču kozački pukovi! Da, bilo je to zlatno doba, Katarina! Stari hetman jaše na vrancu, u ruci mu blista hetmanska palica, svud oko njega garda, a unaokolo talasa se crveno more Zaporožaca. Kad hetman progovori svi stadoše kao ukopani. Zaplaka se starina kad nam poče pominjati podvige i bitke. E h, Katarina, kako smo se tada klali s Turcima! Još mi se na glavi vidi ožiljak. Četiri kuršuma je prošlo kroz mene na četiri mesta i nijedna mi rana još nije sasvim zarasla. Koliko smo tada zaplenili zlata! Drago kamenje kozaci su kapama grabili. Da samo znaš kakve smo divne konje zadobili! Oh, nikad više neću tako vojevati! Nisam star, telom sam još snažan, ali kozački mač mi ispada iz ruke - živim, a ništa ne radim, i sam ne znam zbog čega živim. Nikakvog reda nema u Ukrajini: kozački pukovnici i kapetani među sobom se kolju kao psi. Nema glavnog starešine. Naše plemstvo primilo je poljske običaje, postalo lukavo... prešavši u unijate prodalo svoju dušu. Jevreji tlače jadni narod. O, dobra stara vremena, kud se dedoste lepe godine moje?... Idi u podrum, momče, i donesi bokal medovine. Hoću da pijem za nekadašnju slavu, za davne godine!

- Čime ćemo počastiti goste, pane? Otud s livade dolaze Ljasi! – reče Stecko koji u taj mah uđe u kuću.

- Znam zašto dolaze – reče Danilo ustajući. Sedlajte mi konje, moje verne sluge! Opremite ih, sablje obnažite i ne zaboravite da uzmete sačmu. Treba goste valjano dočekati!

Kozaci još ne stigoše ni konje da uzjašu, ni puške da napune, a Ljasi prekriliše brdo kao lišće kad ujesen prekrije goru.

- O, pa ovde imam s kim da se ogledam! –reče Danilo gledajući debele panove kako se na konjima u zlatnoj opremi dostojanstveno ljujaju ispred ostalih. – Vidim da ćemo se još jednom dobro proveseliti! Uživaj, kozačka dušo, poslednji put! Veselite se momci, dođe i na nas red!

I otpoče veselje: sevaju mačevi, lete kuršumi, čuje se rzanje i topot konja. Od silne vike vrti se u glavi, od dima oči suze. Sve se izmešalo, ali kozak oseća gde mu je drug, a gde neprijatelj; zazuji kuršum – pade hrabri konjanik, zvizne sablja – zakotrlja se po zemlji glava brbljajući nepovezane reči.

Usred gomile crveni se vrh kozačke kape pana Danila, pada u oči i zlatni pojas na plavoj dolami, kao vihor vijori griva konja vranca. Poput ptice leti sad ovamo sad onamo, podvikuje, zamahuje sabljom

dimiskijom, seče i desnom i levom rukom. Seci, kozače! Veseli se, razveseli svoje kozačko srce, ali ne gledaj u zlatnu konjsku opremu i dolame! Gazi nogama zlato i drago kamenje! Kolji, kozače! Raduj se, ali se obazri i pogledaj! Pogani Ljasi već pale kuće i gone uplašenu stoku. Kao vihor okrete natrag pan Danilo svoga konja i kapa sa crvenim vrhom ubrzo se ukaza pred kućama, a gomila oko njega stade se proređivati.

Ne zna se više koliko se dugo biju Ljasi i kozaci, sve je manje i jednih i drugih, ali ne posustaje pan Danilo: on svojim dugim kopljem obara konjanike iz sedla, pešake gazi svojim bojnim konjem. Dvorište se poče raščičavati. Ljasi nagoše da beže, a kozaci uzeše da skidaju sa ubijenih dolame i bogatu opremu; pan Danilo kreće u poteru, poziva svoje... zakipte od besa kad se pred njim pojavi Katarinin otac. Stoji na brdu i nanišanio puškom pravo u Danila. Danilo potera konja prema njemu... Kozače, u smrt ideš!... Puška puče, a vešca nestade. Jedino verni Stecko opazi kako iza brda nestade crvena odeća i neobična kapa. Kozak se zaljulja i pade na zemlju. Verni Stecko pritrča svome panu – ali njegov pan leži opružen na zemlji, zatvorio jasne oči, crvena krv mu kulja iz grudi. On oseti prisustvo svoga sluge, polako podiže kapke, blesnu očima: “Zbogom, Stecko! Reci Katarini da ne ostavlja sina! Ne ostavljajte ga ni vi, moje verne sluge!” – i začuta. Izlete kozačka duša iz plemenitog tela, usta pomodreše. Zaspao kozak večnim snom.

Zaplaka verni sluga i pozva rukom Katarinu: “Hodi, panji, hodi, razveselio ti se tvoj pan. Leži pijan na vlažnoj zemlji, dugo se neće istrezniti!”

Katarina se udari rukama u grudi i pade kao snop po mrtvom telu: “Mužu moj mili, zar to ti ležiš ovde zatvorenih očiju? Ustani, moj premili sokole, pruži mi svoju ruku. Digni se, pogledaj samo bar jednom tvoju Katarinu, mrdni usnama, reci samo jednu reč! Ali ti ne haješ, ćutiš, moj svetli pane! Pomodreo si kao Crno more. Tvoje srce je prestalo da kuca. Što si tako hladan, pane moj? Nisu, znači, dovoljno vrele moje suze, kad ne mogu da te zagreju! Ili mi jadikovke nisu dovoljno glasne, kad ne mogu da te razbude! Ko će predvoditi vojsku tvoju? Ko će jahati tvog vranca? Ko će pred kozacima glasno viknuti i zamahnuti sabljom? Kozaci, kozaci, gde vam je dika i ponos? Ona sada leži na hladnoj zemlji. Sahrinite i mene, sahrinite me s njim, oči mi zapnite zemljom, na bele grudi mi pritisnite klenove daske, ne treba mi više lepota moja!”

Tako nariče Katarina, a u daljini se nazire oblak prašine – to stari jesaul Gorobec hita u pomoć.

X

Divan je Dnjepar po mirnom vremenu kada lagano i slobodno pronosi kroz šume i planine obilnu vodu svoju. Ni tutnji, ni huči. Gledaš ga i ne znaš, da li se kreće ili stoji njegova veličanstvena širina i izgleda ti da je sav sliven od stakla, a njegov plavi mut, kao ogledalo, neizmerno širok, beskrajno dug lebdi i vijuga kroz zeleni sneg. Mili se tada i vrelome suncu da se ogleda sa visine i da zagnjuri svoje znake u studen staklaste vode, i okolnim šumama da se jasno ogledaju u vodi. Zelenokose! One se mešaju sa poljskim cvećem i nagnute prema vodi – gledaju u nju i ne mogu je se nagledati, i nikako da se nadive svome svetlom licu, i smeše mu se i pozdravljaju ga mašući granama. U sredinu Dnjepra one ne smeju zaviriti, niko osim sunca i plavog neba ne gleda u nju. Retko koja ptica doleti do sredine Dnjepra. Kako je raskošan! Nema mu ravne reke na svetu. Divan je Dnjepar i u toploj letnjoj noći kada sve utone u san: i ljudi, i zveri, i ptice, a samo bog nadgleda nebo i zemlju i veličanstveno stresa svoju rizicu. Sa rize sipaju zvezde. One sijaju i trepere iznad zemlje i sve se istovremeno ogledaju u Dnjepru. Dnjepar ih sve drži u svom tamnom krilu. Ni jedna ne može pobeći od njega sve dok se ne ugasi na nebu. Crna šuma načičkana zaspalim vranama i stare raspuknute planine naginju se kao da ga žele pokriti svojom dugačkom senkom – ali uzalud! Nema ničeg na svetu što bi moglo pokriti Dnjepar. Onako tamnoplav lagano protiče usred noći kao usred dana i vidi se nadaleko, dokle ljudsko oko može da dosegne. Raznežen on se privija bliže obali zbog noćne hladnoće i pravi srebrnu struju koja odbleskuje kao sablja dimiskija, a zatim onako modar ponovo utone u san. Prekrasan je Dnjepar i tada i nijedna mu reka na svetu nije ravna! A kada mrki oblaci kao brdo krenu po nebu a crna šuma se ljulja iz korena i hrastovi pucketaju, i munja, lomeći se među oblacima, odjednom obasja čitav svet – tada je Dnjepar strašan! Vodeni bregovi huče udarajući o obale, pa se potom sa svetlucanjem i jekom povlače nazad, a onda plaču i cvile u daljini. Tako tuguje kozakova stara majka kad ispraća sina u vojsku. On je veseo i čio, jaše na vrancu, podbočio se i mladički nakrivio kapu, a ona uplakana trči za njim, hvata za stremen i uzde, krši ruke i lije suze.

Među uzburkanim talasima crne se zastrašujuće ogoreli panjevi i stene na isturenoj obali. Jedan čamac što hoće da pristane njiše se na talasima i udara o obalu. Koji se to kozak usudio da se u ovo doba vozi kad se starina Dnjepar rasrdio? On sigurno ne zna da Dnjepar guta ljude kao muve.

Čamac pristade i iz njega izade veštac. Neveseo je, teško mu je palo što su kozaci odali onako veličanstvenu poslednju počast svome ubijenom panu. Skupo su je Ljasi platili: četrdeset četiri pana sa svim oružjem i dolamama., trideset i tri momka iskasapljena u komade, a ostali zajedno sa konjima odvedeni u ropstvo da budu prodati Tatarima.

On se niz kamene stepenice između ogorelih panjeva spusti u zemunicu iskopanu duboko u zemlji. Lagano uđe ne škripnuvši vratima, na sto prekriven stolnjakom postavi lonac i svojim dugim rukama poče u njega ubacivati nekakve trave; uze zatim krčag napravljen od nekakvog čudnog drveta, zahvati njime vode i stade je sipati u lonac, mičući pri tom usnama i govoreći nekakve vradžbine. Po sobi se razli ružičasta svetlost. Lice mu tada posta strašno, zakrvavljeno, samo su se duboke bore crnele na njemu, a oči gorele kao u vatri. Nečastivi grešniče! I brada ti je odavno seda, i lice ti je izbrazdano borama, i sav si uvenuo, a još uvek činiš bogu mrska dela. Nasred sobe zaleluja se beli oblak – i nešto nalik na radost zatitra mu na licu. Ali zašto li se najedanput ukočio, razjapio usta, ne sme ni da se mrdne, zašto mu se na glavi kosa nakostrešila? Pred njim iz oblaka svetlelo se nečije čudno lice. Ono mu je nepozvano došlo u goste! Svakog trena postajalo je sve jasnije i sve je jače upiralo svoje ukočene oči u vešca. Crte tog lica, obrve, oči, usne, sve mu je nepoznato. Nikada ga u životu nije video. Ono i ne izgleda tako strašno, ali vešca spopade jeza. A nepoznata čudna glava i dalje ga ukočeno gleda kroz oblak. I kad je oblaka već sasvim nestalo, crte nepoznatog lica još su se oštrije pokazivale a prodorni pogled nije se skidao s vešca. On sav preblede kao krpa. Divljim, tuđim glasom dreknu i ispusti lonac... Svega nestade.

XI

- Umiri se, moja draga sestro! – govorio je stari jesaul Gorobec. – Snovi retko govore istinu.

- Lezi malo, sestrice! – govorila joj je njegova mlada snaha. Pozvaću staru vračaru, ona se ne boji nikakve sile i izlečiće te od straha.

- Ničega se ne boj! – govorio joj je jesaulov sin mašući se sablje. – Niko te ne sme uvrediti.

Tužna, pogleda zamućena, gledala ih je Katarina ne znajući šta da kaže. “Ja sam kriva za svoju nesreću. Ja sam ga pustila.” Malo zatim dodade:

- Nemam mira od njega! Evo već je deset dana kako sam kod vas u Kijevu, a žalost se nije ni za trunku smanjila. Mislila sam da ću moći da u miru gajim sina za osvetu... Strašan, oh, kako mi je strašan došao na san! Ne daj bože, ni da ga vidite! Srce mi još i sad lupa! “Ja ću ti zaklati dete, Katarina!” vikao je, “ako se ne udaš za mene...” I zaplakavši Katarina pritrča kolevci, a uplašeno dete pruži ručice prema njoj i poče vrištati.

Jesaulov sin kad ovo ču, sav uskipe od besa i sevnu gnevno očima.

I sam jesaul Gorobec se raspomami:

- Neka samo proba da dođe ovamo, pogani antihrist! Uveriće se da još ima snage u rukama staroga kozaka. Bog mi je svedok – govorio je dižući prema nebu svoje bistre oči – da sam hitao da pružim ruku bratu Danilu! Njegova sveta volja je tako htela, zatekao sam ga na hladnoj postelji, na koju je leglo mnogo kozaka. Ali, nije li mu bilo bogato opelo? Jesmo li pustili jednog živog Ljaha? Umiri se, dete moje! Niko se ne sme usuditi da te uvredi dok je mene i moga sina!

Ovako završi stari jesaul i priđe kolevci, a dete, kad ugleda o pojasu srebrnom ukrašenu crvenu lulu, duvankesu sa sjajnim kresivom, pruži prema njemu ručice i nasmeja se.

- Isti otac! – reče stari jesaul, skide lulu i dade mu – još je u kolevci, a već hoće da puši lulu.

Katarina nečujno uzdahnu i uze da ljulja kolevku. Složiše se da noć provedu svi zajedno, malo zatim i pospaše. Zaspala i Katarina.

U dvorištu i u kući zavlada mir, nisu spavali samo kozaci koji su bili na straži. Najedanput Katarina vrisnu i probudi se, a za njom poskakaše i svi ostali. “Ono je ubijeno, zaklano je!” vikala je i trčala prema kolevci.

Svi se okupiše oko kolevke i skameniše se kad videše da u njoj leži mrtvo dete. Niko ne progovori ni reči zbunjen ovim nečuvenim zločinom.

XII

Daleko od Ukrajine, kad se prođe Poljska i ostavi veliki grad Lavov, nižu se lanci visokih planina. Planina za planinom kao kamene tvrđave presecaju zemlju i desno i levo i sprečavaju da je hučno i silno more ne bi probilo. Ovi kameni lanci protežu se kroz Vlašku i Erdelj i kao kakva grdosija zaustavljaju se

u vidu potkovice između galičkog i mađarskog naroda. Takvih planina kod nas nema. Strašno ih je i pogledati, a na mnoge njihove vrhove još ljudska noga nije stupila. I izgled im je čudnovat – kao da se prkosno more za vreme bure izlilo iz svojih širokih obala, vihorom podiglo ogromne talase i oni tako skamenjeni ostali nepomični u vazduhu, jer i oni imaju istu sivu boju sa belim vrhom koji se blista i preliva na suncu. Do Karpata se još može čuti ruski jezik, pa i iza njih po koja reč, a tamo dalje i vera je druga i jezik je drugi. Tamo živi dosta brojan narod – Mađari; jašu konje, biju se i piju gotovo kao kozaci, a za konjsku opremu i skupocenu odeću ne žale dati para. Između planina su prostrana i velika jezera. Voda u njima je kao staklo nepomična, a u njoj se kao u ogledalu odražavaju goli planinski vrhovi i njihova zelena podnožja.

Ali ko je to što usred noći, sijale ne sijale zvezde, jezdi na vranom konju? Kakav je to vitez neobična rasta što juri podno planina, iznad jezera, i što se sa svojim isto tako džinovskim konjem ogleda u mirnoj vodi, dok njegova ogromna senka stravično preleće preko planinskih visova? Blista na njemu oklop; na ramenu stoji koplje, o sedlu okačena sablja zveči; šlem na čelo navučen, crne se brkovi oči su sklopljene, trepavice spuštene: on spava. On i u snu drži uzengije, a iza njega, na istom konju sedi dete – i ono takođe spava i u snu se drži za viteza. Ko je on, kuda ide i zašto? Ko bi to znao! Ne obilazi on planine od skora. Kad svane dan i sunce izađe, njega više nema, samo gorštaci s vremena na vreme primete da promakne nečija dugačka senka i to kad je nebo vedro bez ijednog oblaka na njemu. Čim se počne spuštati noć on se opet pojavi ogledajući se u jezerima, a za njim juri njegova treperava senka. Prešao je preko mnogih planina i uspeo se na Krivan, od kojega nema više planine u Karpatima. Kao kakav car on se uzdiže iznad ostalih; Tu su se i zaustavili konj i konjanik i utonuli u još dublji san, a oblaci su se spustili i prekrili ih.

XIII

“Pst... tiše, baba! Nemoj tako lupati, dete mi je zaspalo. Dugo mi je sin plakao, sad spava. Ja idem u šumu, baba! Što me tako gledaš? Ti si strašna... Iz tvojih očiju se pomaljaju gvozdena klješta... Uh, kako su dugačka! Gore kao vatra! Ti si sigurno veštica! O, ako si veštica, odlazi odavde! Ukrašćeš mi sina.

Kako je glup onaj jesaul: on misli da ja volim da živim u Kijevu; ne, ovde su moj muž i moj sin, ko će se brinuti o kući? Ja sam otišla tako nečujno da ni mačka ni pas nisu osetili. Ti bi, baba, htela da se podmladiš - pa to nije teško: treba samo igrati. Gledaj kako ja igram. “Kad izgovori tako nepovezane reči Katarina se podboči i zaigra, bezumno bacajući poglede na sve strane. Pocikuje, udara nogama o zemlju, neumorno i bez takta zvone srebrne potkovice. Raspletena crna kosa vitla joj se oko belog vrata. Ni za trenutak ne prestajući ona leti kao ptica mašući rukama i klimajući glavom, i sve se činilo – ili da će se umoriti i pasti na zemlju, ili odleteti sa ovoga sveta.

Tužno stoji stara dadilja i njene duboke bore ispunile su se suzama; težak kamen pritiska srce vernih slugu dok gledaju svoju panji. Kad se sasvim umorila Katarina poče lagano udarati nogama u mestu, misleći da igra neku igru.“ A ja, momci, imam ogrlicu – a vi nemate!“ – reče, pošto se najzad zaustavi. “Gde je moj muž?“ vrisnu ona najednom vadeći iza pojasa turski nož. “Oh, to nije onakav nož kakav meni treba! “ Na njenom licu se tada pojaviše i suze i tuga. “Srce mog oca je daleko, ovaj nož ga ne može dohvatiti. Njegovo je srce gvozdено. Iskovala ga je jedna veštica na paklenoj vatri. Zašto ne dolazi moj otac? Zar ne zna da je vreme da ga zakoljem? Znači, on hoće da ja sama dođem...” Ona ne dovrši, već se čudno nasmeja. “Pade mi na pamet smešan događaj: setila sam se kako su mog muža sahranjivali... Njega su živog sahranili... Kako sam se smejala!... Slušajte, slušajte! “ I umesto da govori, poče da peva:

Jure kola sva u krvi,
U kolima kozak leži,
Prostreljen je, isečen je.
Desnom rukom koplje drži,
S toga koplja krvca lije.
Teče reka krvava.
Iznad reke javor stoji,
Na javoru gavran grakće,
Za kozakom mati plače.
Ne plači majko i ne tuži!
Tvoj se sinak oženio,
Uze ženu gospođicu,
Na poljani zemunicu,
Bez prozora i bez vrata.

Ovoj pesmi sad je kraj.
Igrali se rak i riba...
A ko mene ne zavoli,
Majka mu se razbolela!

Tako su se kod nje izmešale sve pesme. Ima već dva dana otkako živi u svojoj kući i neće ni da čuje za Kijev, neće da se moli bogu, stalno beži od ljudi, od jutra do mrklog mraka tumara po mračnim šumama. Oštro granje grebe je po belom licu i ramenima; vetar joj mrsi raspletenu kosu, opalo lišće šušti joj pod nogama – ali ona se ni na šta ne obazire. U vreme kada se večernje rumenilo gasi i pre nego što se zvezde pojave i mesec zasija – strašno je ići kroz šumu – po drveću se penju i hvataju za grane nekrštena deca, plaču, smeju se, kotrljaju se po stazi i po bujnoj koprivi. Iz talasa Dnjepra izranjaju u povorkama devojke samoubice; kosa im sa zelene glave pada na ramena; uz glasan žubor sa njih se cedi voda, pa se kroz tu vodenu koprenu provide kao kroz staklenu košulju; usta im se divno smeše, obrazi im gore, oči mame dušu... one bi izgorele od ljubavi, ljubile bi... Beži, krštena dušo! Njihova usta su led, a postelja hladna voda; one će te zagolicati i odvući u reku. Katarina ni u šta ne gleda, ona se bezumna ne plaši vodenih vila i do duboko u noć juri sa nožem tražeći oca.

Jednog ranog jutra dođe nekakav gost, stasit, u crvenoj dolami i stade se raspitivati za pana Danila. Kad ču šta se dogodilo, on poče slegati ramenima i rukavom brisati uplakane oči. On je, kaže, vojevao sa pokojnim Buruljbašom protiv Turaka i Krimskih Tatara; ni sanjao nije da će Danilo tako završiti. Pričao je još o mnogo čemu i požele da vidi panji Katarinu.

Katarina ga u početku nije ni slušala, a onda, kao da joj se razum najednom povrati, poče pažljivo slušati. On je pričao, kako su on i Danilo živeli kao braća, kako su se jednom pred Krimskim Tatarima sakrili ispod mosta... Katarina ga je slušala netremice.

“Doći će k sebi!“, pomisliše momci gledajući je. “Ovaj će je gost izlečiti! Ona ga već sluša kao razumna!“

Ali gost poče da priča kako mu je jednom Danilo u otvorenom prijateljskom razgovoru rekao: “Čuješ, brate Koprijane, kada mene po božjoj volji nestane sa ovoga sveta, uzmi moju ženu i oženi se njome!“

Katarina strašno upre pogled u njega. “Ah!“ vrisnu ona. “To je on! To je otac!“

On se dugo borio s njom nastojeći da joj otme nož. Najzad ga ote, zamahnu njime – i dogodi se strašan zločin: otac ubi svoju bezumnu kćer.

Zaprepašćeni kozaci jurnuše na njega, ali je veštac u međuvremenu stigao da uzjaše konja i nestane.

XIV

Iza Kijeva se pojavilo čudo nečuveno. Sva gospoda i hetmani iskupili su se da mu se dive: najednom se moglo daleko videti na sve strane sveta. U daljini se zaplaveo Liman, a iza njega se rasprostrlo crno more. Stari ljudi su prepoznali i Krim koji se uzdizao iz mora kao kakva planina, i Sivaške močvare. S leve strane videla se Galicija.

- A šta je ono – pitao je okupljeni narod stare ljude pokazujući na sive i bele vrhove koji su se, nalik oblacima, videli visoko na nebu.

- To su Karpati! – odgovoriše starci. Ima među tim planinama i takvih sa kojih se vekovima sneg nije otopio, tamo se oblaci zaustavljaju i noćivaju.

Tada se ukaza i novo čudo: na najvišoj planini oblaci se razidoše i na njenom vrhu pojavi se u punoj viteškoj opremi čovek na konju, zatvorenih očiju, a tako se dobro vidi kao da je sasvim blizu.

U tom trenutku izdvoji se jedan iz naroda, unezvereno se obazre na sve strane kao da traži svoga progonitelja, pa ažurno obode konja i pojuri što brže može. To je bio veštac. Čega li se on toliko uplašio? Sa strahom se zagledavši u čudnog viteza, prepoznao je u njemu ono čudno lice koje se pred njim nezvano pojavilo kada je vraćao. Ni sam nije znao što se toliko uznemirio kad ga je spazio i plašljivo se osvrćući jurio je na konju sve dok ga nije zateklo veče i zvezde se pojavile na nebu. On okrete prema kući u nameri da upita nečistu silu šta ovo znači. Tek što htede da s konjem preskoči reku preko rukavca koji mu se isprečio na putu, kad se konj usred skoka zaustavi, okrete prema njemu njušku i, gle čuda – nasmeja se! Stravično blesnuše u mraku dva niza belih zuba. Vešcu se diže kosa na glavi. On divlje dreknu i zaplaka, pa kao sumanut potera konja pravo prema Kijevu. Činilo mu se da ga progone sa svih strana: drveće oko njega svud unaokolo u gustoj šumi kao da je živo, klima svojim crnim bradama i pruža dugačke grane kao da ima nameru da ga zadavi, a zvezde jure ispred njega i svima pokazuju grešnika.

Činilo mu se da ga i sam put juri. Sav očajan veštac polete prema Kijevu - ka svetim mestima.

XV

Sam u svojoj pećini sedi isposnik pred kandilom i ne skida očiju sa svete knjige. Mnogo godina je proteklo otkako se on zatvorio u svojoj pećini. Već je od dasaka napravio i mrtvački kovčeg koji mu služi za spavanje umesto postelje. Sveti starac zatvori svoju knjigu i poče da se moli bogu... U tom trenutku utrča čovek, neobičnog, strašnog izgleda. Prenerazi se sveti isposnik prvi put u životu i trže videvši takvog čoveka. Pridošlica je drhtao kao jasikov prut, oči su mu divlje sevale strašnom vatrom; njegovo nakazno lice izazivalo je strah.

- Oče, moli se! Moli se! – viknu očajnički. – Moli se za izgubljenu dušu! – i stropošta se na zemlju.

Sveti isposnik se prekrsti, uze knjigu, otvori je ali užasnut ustuknu – i ispusti knjigu.

- Ne, grešniče nad grešnicima! Nema za tebe milosti! Idi odavde, ne mogu se moliti za tebe!

- Ne možeš? – viknu kao pomahnitao grešnik.

- Pogledaj, sveta slova u knjizi puna su krvi. Još nikad na svetu nije bilo takvog grešnika!

- Oče, ti mi se podsmevaš!

- Odlazi, prokleti grešniče! Ja ti se ne podsmevam, mene strah obuzima! Nije dobro biti s tobom.

- Ne, ne, ti mi se rugaš, ne govori... vidim da su ti se usta otvorila i tvoji stari zubi se bele!...

Kao besan skoči i ubi starog isposnika.

Nešto zastenja teško i to stenjanje pronese se preko polja i šume. Iza šume se izdigoše mršave suve ruke sa dugim noktima, zatresoše se i nestade ih.

Veštac više ništa nije osećao, pa ni straha. Sve mu se pomešalo. U ušima mu je zujalo, u glavi bučalo kao od pića, a u šta god pogleda sve mu izgleda da je pokriveno nekom paučinom. On skoči na konja i uputi se pravo u Kanev u nameri da odatle preko Čerkasa ode Tatarima na Krim, ni sam ne znajući zašto. Putuje čitav jedan dan, putuje drugi dan, a Kaneva nikako nema. Put je taj, trebalo bi da ga je već odavno ugledao, ali Kaneva nema pa nema. U daljini zablistaše kupole crkava. Ali to nije Kanev, nego Šumsk. Veštac se zaprepasti kad vide da je okrenuo sasvim u drugom pravcu. On potera konja nazad prema Kijevu i posle jednog dana jahanja ugleda grad, ali ne Kijev, već Galič, grad još dalje od Kijeva

nego Šumsk i sasvim blizu Mađarima. Ne znajući šta da radi, okrete opet konja natrag, ali vidi da ponovo ide u suprotnom smeru. Niko na svetu ne bi mogao da ispriča šta se zbivalo u njegovoj duši, a ako bi neko i zavirio, taj noćima ne bi znao za san i nikad se više ne bi nasmejao, videvši šta se tamo zbiva. Nije u njoj bilo ni zlobe, ni straha, niti ljutine i gneva. Nema reči kojom bi se to moglo nazvati. Žeglo ga je, peklo, teralo ga da sav svet konjem pogazi, da uzme svu zemlju od Kijeva do Galiča zajedno sa ljudima i sa svim što je na njoj, pa da sve to potopi u Crnom moru. Nije on to hteo da uradi iz neke zle volje; ne, ni sam nije znao zašto bi to uradio!... Sav pretrnu kad se odjednom pred njim pojaviše Karpatske planine i visoki Krivan kome je teme bilo prekriveno sivim oblačićem kao kakvom kapom. A konj i dalje juri i već skače preko planina. Oblaci se iznenada razidoše i pred njim se pojavi onaj čudni konjanik u svoj svojoj strašnoj veličini. Veštac uloži sve snage da se zaustavi, zateže uzde koliko god je mogao, konj divlje zarza, nakostreši grivu i jurnu prema vitezu. Veštac tada oseti kako u njemu sve obamre, vide gde se nepomični konjanik pokreće i odjednom naglo otvori oči, ugleda vešca gde juri prema njemu i nasmeja se. Razleže se kao grom taj smeh njegov po planinama, odjeknu u vešćevom srcu i zatrese celu unutrašnjost. Učinilo mu se da je neko snažan ušao u nju, svud se po njoj kreće, ulazi čekićem u srce, u žile... takav je strahovit odjek imao taj smeh.

Konjanik svojom groznom rukom zgrabi vešca i podiže u vazduh. Ovaj istog trena umre i posle smrti otvori oči. Ali, on je sad bio mrtvac i gledao je onako kako mrtvaci gledaju. Tako strašno ne gledaju ni živi, ni koji vaskrsnu. Kolutajući mrtvim očima na sve strane, on spazi mrtvace koji se dižu od Kijeva, i od Galicije, i od Karpata, a toliko liče na njega kao dve kapi vode.

Svi bleđi, vrlo bleđi, sve jedan od drugog viši, jedan od drugog koščatiji, stajali su oko konjanika koji je u ruci držao strašni plen. On se odjednom nasmeja i baci plen u provaliju. Tada za njim poskakaše i ostali mrtvaci, dohvatiše mrtvaca pridošlicu i zariše u njega svoje zube! I još jedan od svih viši i od svih strašniji htjede da se digne iz zemlje, ali nije mogao, jer nije bio u stanju da to učini pošto je toliko u zemlji narastao, da bi, da se kojim slučajem podigao, srušio Karpate i Erdelj i Tursku; pomeri se samo malo a od toga se zatrese cela zemlja, i mnogo kuća se poruši, i mnogo ljudi izgibe.

U Karpatima se često čuje zviždanje kao da hiljadu vodenica udaraju točkovima po vodi. To u bezdanoj provaliji, koju iz straha još niko živi nije video, mrtvaci grizu jednog mrtvaca. Dešava se često da se zemlja zatrese s jednog kraja na drugi, a to biva, vele pismeni ljudi, zato što negde blizu mora ima jedna planina iz koje izbija plamen i teku ognjene reke. Ali starci u Mađarskoj i u Galiciji znaju to bolje i kažu da to onaj veliki mrtvac, što je u zemlji toliko narastao, hoće da ustane, pa potresa zemlju.

U gradu Gluhovu okupio se svet oko starca banduriste i već čitav sat sluša slepoga pevača. Takve prekrasne pesme i tako lepo nije još nijedan bandurista pevao. Prvo je pevao o nekadašnjim hetmanima Sagajdačnom i Hmeljnickom. Bila su tada druga vremena: kozaci su uživali slavu, konjima su gazili dušmane i niko im se nije smeo narugati. Bilo je tu i veselih pesama i kad ih je pevao starac je upravljao oči na narod, kao da može da vidi, dok su prsti leteli po strunama, pa se činilo kao da same žice sviraju. Srari ljudi oborili glave, a mladi pogled uprli u slepog starca i zanemeli. Ni šapat se ne čuje.

- Čekajte – reče starac, - otpevaću vam jednu iz starina.

Narod se primače bliže i slepi pevač otpoče:

“Za vreme pana Stepana, erdeljskog kneza, a on je bio i kralj Ljaha, živela su dva kozaka: Ivan i Petar. Živeli su složno kao braća. “Čuj Ivame, hajde da sve što jedan zadobije bratski da delimo: ako se jedan veseli i drugi da bude u radosti. Kad ko šta zapleni da se plen podeli, ako koga zarobe – neka drugi sve svoje proda za njegov otkup ili neka i sam ide u ropstvo” I zaista, kozaci su sve što bi zadobili delili na ravne časti.

* * *

Ratovao kralj Stepan s Turcima. Bije bitku već tri nedelje i nikako da ih odbije; Turci su tada imali takvog pašu koji je sa jednom desetinom janičara mogao poseći čitav puk. Jednog dana objavi kralj Stepan da će onome junaku koji mu dovede pašu živog ili mrtvog platiti onoliko koliko daje svojoj vojsci. „Hajdemo brate, da uhvatimo pašu.“ – reče Ivan Petru. Tako i učiniše – jedan ode na jednu, drugi na drugu stranu.

* * *

Da li je Petar uhvatio kogaa ili nije, a Ivan već vodi pašu sa užetom oko vrata. „Ti si pravi junak!“ –reče kralj Stepan i naredi da mu se da onolika plata koliko dobija sva vojska i da mu se dodeli zemlja gde on zaželi, i stoke da uzme koliko hoće. Čim je Ivan dobio od kralja nagradu, podelio ju je istog dana sa Petrom. Petar je uzeo polovinu ali mu je teško bilo da podnese što je kralj toliko počastvovao Ivana i u dubini duše naumi da mu se osveti.

* * *

Oba viteza upute se prema zemlji iza Karpata koju im je kralj poklonio. Kozak Ivan posadi iza sebe na konja i svoga sina privezavši ga uza se. I suton se već poče spuštati, a oni se ne zaustavljaju. Dete zaspa, poče dremati i sam Ivan. Ne dremaj, kozače, putevi kroz planinu su puni opasnosti!.. Ali kozak ima konja koji svuda zna put i nikad se neće spotaći ni posrnuti. Ima u planinama jedna provalija – niko joj dna još nije video, koliko je od zemlje do neba, toliko je i do njega. Iznad provalije vodi staza – njome dva čoveka mogu još i nekako proći, ali treći nikako. Ivanov konj oprezno korača. Naporedo jaše Petar, sav treperi od radosti i jedva diše. Najednom on se naglo okrene i gurne pobratima, te konj sa kozakom i detetom odleti u ponor.

* * *

Ali kozak se nekako uhvati za granu i samo konj odlete na dno, a on poče puzati prema izlazu sa sinom na ramenima, i samo još malo pa da dođe do izlaza, kad podiže oči i ugleda Petra koplja uperenog u njega u nameri da ga ponovo gurne u bezdan. “O, bože moj pravedni, bolje bi bilo da nisam očiju dizao da negledam kako rođeni brat upire koplje u mene da me gurne u provaliju. Mili brate! Ubij mene, kad mi je tako na rođenju pisano, ali poštedi sina. Šta je krivo nevino dete da i ono umre takvom groznom smrću?” Petar se samo nasmeja i gurnu ga kopljem, te kozak sa detetom odlete na dno, a on prigrabi sva dobra i poče da živi kao paša. Niko nije imao takvih ergela kao Petar, ni tako brojno stado kao on. I umre Petar.

* * *

Kad umre Petar pozove bog duše oba brata, Petra i Ivana, na sud. “Ovaj čovek je veliki grešnik!” - reče bog. “Ivane, ja ne znam kakvu kaznu da mu izaberem – izaberi je ti sam!” Dugo je Ivan smišljao kaznu i najzad reče: “Tešku mi je uvredu naneo ovaj čovek: izdao je svoga brata kao Juda i lišio me časnog roda i potomstva na zemlji. A čovek bez roda i potomstva na zemlji, isto je što i zrno žita uzalud bačeno u zemlju i u njoj propalo. Nije niklo – i niko neće doznati da je bilo posejano.

* * *

Učini, bože, tako da sve njegovo potomstvo nema sreće na zemlji; neka poslednji iz njegova roda bude takav zločinac kakvog na svetu još nije bilo! Da od svakog njegovog zločina dedovi i pradedovi njegovi nemaju mira u grobu, i da se, podnoseći neopisive muke dižu iz grobova! A juda Petar da nema snage da iz groba ustane i da od toga trpi još veće muke: da kao besan jede zemlju i grči se pod zemljom.

* * *

A kad dođe vreme da se tome čoveku, poslednjem potomku Petrovom, sudi za zlodela, podigni me tada na konju, bože, iz one provalije na najvišu planinu. I neka mi on tada dođe da ga bacim sa nje u najdublji ponor, pa neka se svi mrtvi njegovi dedovi i pradedovi, ma gde za života živeli, skupe tu sa svih strana i grizu ga za muke koje im je naneo, i to večno tako da traje, a ja da gledam i uživam u njegovim mukama. A juda Petar da se ne može dići iz zemlje da bi i on grizao, već da grize samog sebe, da mu kosti sve više rastu i bol od toga da bude sve jači. Ta će mu muka biti najstrašnija, jer čoveku nema veće muke, nego želeti osvetiti se, a ne moći.

* * *

“Strašnu si kaznu izmislio, čoveče!”- reče bog. “Neka bude tako kako si rekao, ali ćeš i ti večno sedeti tamo na svom konju i u carstvo nebesko nećeš moći stupiti sve dok si tamo.” I bi sve tako kako je rečeno: i do dana današnjeg stoji na Karpatima čudni vitez na konju i gleda kako u bezdanom ponoru mrtvaci grizu jednog mrtvaca, i oseća kako mrtvac što leži pod zemljom raste, glođe u strašnim mukama svoje kosti i strahovito potresa svoju zemlju...”

Slepi pevač dovršio je svoju pesmu i počeo ponovo da udara u strune i peva šaljive pesme o Homi i Jerjomi, o Staklaru Stokozi... Ali ni stari ni mladi još nikako nisu mogli da se povrate – dugo su još stajali pognutih glava i razmišljali o događajima koji su se zbili u stara vremena.

PRIČA O TOME KAKO SU SE
POSVAĐALI IVAN IVANOVIČ
I IVAN NIKIFOROVIČ

Glava prva

IVAN IVANOVIČ I IVAN NIKIFOROVIČ

Divne li dolame u Ivana Ivanoviča! Lepota jedna! Još od kakvog astragana! Što je to astragan! Modrikast, pa još svetluca kao inje! Kladam se u šta hoćete da niko nema takvu dolamu. Tako vam boga, pogledajte je, naročito kad Ivan Ivanovič razgovara s nekim, pogledajte je sa strane: milina jedna! Ne može se opisati: baršun! Srebro! Plamen! Bože dragi! Nikola čudotvorče, ugodniče božji, zašto ja nemam takvu dolamu! On ju je napravio još onda kad Agafja Fedosejevna nije odlazila u Kijev. Zna li vi Agafju Fedosejevnu? To je ona koja je predsedniku suda uvo odgrizla.

Divan je čovek Ivan Ivanovič! A kakvu kuću u Mirgorodu ima! Okolo, sa svih strana, nastrešnica na hrastovim stubovima, a pod njom – svuda klupe. Ivan Ivanovič, kad se suviše zagreje, skine sa sebe i dolamu i šalvare, ostane samo u košulji, pa se odmara u tremu i gleda šta se radi u dvorištu i na ulici. A što su mu jabuke i kruške pod prozorom! Samo odškrineš – grane ulete u sobu! To - ispred kuće, a da vidite šta sve u vrtu ima! Čega tamo nema! Šljiva, višanja, trešanja, raznog povrća, suncokreta, krastavaca, dinja, boranije, pa čak gumno i kovačnica.

Divan je čovek Ivan Ivanovič! On mnogo voli dinje. One su njegovo omiljeno jelo. Čim ruča, izađe samo u košulji pod trem, pa odmah vikne Gapki da mu donese dve dinje. Sam ih čak seče, sakupi semenke u posebnu hartiju i počne da jede. Posle naredi Gapki da mu donese mastionicu i pero pa sam, svojeručno napiše na hartiji sa semenkama: "Ovu dinju sam pojeo tada i tada". Ako bi slučajno imao gosta, onda "sa tim i tim".

Pokojni sudija mirgorotski je uvek uživao gledajući kuću Ivana Ivanoviča. Da, kućica zaista nije rđava. Sviđa mi se što su sa svake strane uz nju zidani ambari i senjaci, pa kad izdalje pogledaš, vidiš samo krovove, poređane jedan iznad drugog, što liči na tanjir pun palačinki, ili, još bolje, na pečurke koje na drveću rastu. Svi krovovi su, inače, pokriveni trskom, a po njima iva, hrast i dve jabuke opustile široke grane. Između drveća, prema ulici, svetlucaju dva prozorčića s izrezbarenim i okrečenim kopcima.

Divan je čovek Ivan Ivanovič! Poznaje ga i poltavski komesar! Doroš Tarasovič Puhivočka, kad se vraća iz Horola, uvek navrati do njega. A protojerej, otac Petar, što živi u Koliberu, kad se kod njega okupi

pet-šest gostiju, uvek kaže kako ne poznaje nikog ko tako lepo ispunjava hrišćanske obaveze i uredno živi kao Ivan Ivanovič.

Bože, kako leti vreme! Već je prošlo više od deset godina otkako je Ivan Ivanovič ostao udovac. Dece nije imao. Gapka ima decu, često se igraju u dvorištu. Ivan Ivanovič svakom od njih redovno da po jedan đevrek, krišku dinje ili krušku. Kod Gapke su ključevi od ambara i podruma; ključeve, pak, od velikog sanduka, što stoji u njegovoj spavaćoj sobi, i srednjeg ambara, Ivan Ivanovič drži kod sebe, jer ne voli da mu iko tamo zaviruje. Gapka, jedra devojka, punih obraza i listova, nosi pregaču.

A kako je tek pobožan čovek Ivan Ivanovič! Svake nedelje obuče dolamu, i pravo u crkvu. Kad uđe u nju, Ivan Ivanovič se pokloni svima, stane uz pevnicu i otegnutim basom i odlično pripomogne đakonima. Kad se liturgija završi, Ivan Ivanovič jedva dočeka da obiđe sve prosjake. Možda on i ne bi želeo da se bavi tim dosadnim poslom da ga na to ne pobuđuje njegova prirodna dobrota.

- Pomoz' bog, nesrećnice – rekao bi obično najgoroj sirotici u pocepanoj, od rita skrpljenoj haljini – odakle si, jadnice?

- Sa salaša sam, gospodine, došla, tri dana ništa ne jedem, ne pijem, rođena su me deca najurila.

- Jadna glavo, pa što si došla ovamo?

- Da prosim milostinju, gospodaru, možda će neko bar za hleb dati?

- Hm, zar hoćeš hleba?

- Kako ne bih, gladna sam ko kučka.

- Hm – kazao bi Ivan Ivanovič – ti bi možda i mesa?

- Sve što mi vaša milost da, svemu ću se radovati.

- Hm, pa zar je meso bolje od hleba?

- Zar gladan bira, gospodaru? Sve što date, sve je dobro.

Pritom bi starica ispružila ruku.

- Hajd', s milim bogom – rekao bi Ivan Ivanovič. – Šta čekaš? Pa ja te ne bijem! – I pošto se istim pitanjima obrati drugom, trećem, krene najzad kući, ili sudiji, ili načelniku policije.

Ivan Ivanovič neobično voli kad mu neko pokloni nešto, ili ga ugosti. To mu se mnogo sviđa.

Divan je čovek i Ivan Nikiforovič. Njegovo dvorište je pokraj dvorišta Ivana Ivanoviča. Oni su takvi prijatelji kakvih više u svetu nema. Anton Prokofjevič Pupopuz, koji još i dan-danas nosi kaput boje cimeta, s plavim rukavicama, i nedeljom kod sudije ruča – obično priča da je sam đavo Ivana Nikiforoviča i Ivana Ivanoviča uzicom vezao. Kamo jedan, onamo i drugi.

Ivan Nikiforovič se nije nikad ženio, mada se zuckalo da je bio ženjen, ali to je gola laž.

Dobro poznajem Ivana Nikiforoviča i mogu reći da on nije nikada ni nameravao da se ženi. Odakle dolaze sve te spletke? Tako se pronelo da je Ivan Nikiforovič rođen s repom. Ali ta izmišljotina je tako gadna, istovremeno gnusna i nepristojna, izlišno ju je čak osporavati pred prosvećenim čitaocima, kojima je, nesumljivo, poznato da samo veštice, i to ne sve, imaju rep, a one, uostalom više pripadaju ženskom nego muškom rodu.

I pored velike naklonosti, ova dva retka prijatelja nisu bili sasvim slični. Njihov karakter možemo najbolje upoznati ako ih uporedimo – Ivan Ivanovič je bio obdaren da govori neobično lepo. Gospode, kako on priča! Ono što osećate tada može se porediti jedino sa osećajem kad vas neko bišti po glavi ili vas jedva osetno češka prstima po tabanu. Slušaš, slušaš - i oboriš glavu. Milina, neobična milina! Kao san posle kupanja. Ivan Nikiforovič, naprotiv, često ćuti, ali zato kad odvali, drž' se dobro. Obrijaće te bolje od svake britve. Ivan Ivanovič je mršav i visok. Ivan Nikiforovič je nešto niži, ali je zato otišao u širinu. Glava Ivana Ivanoviča liči na rotkvu okrenutu nadole; glava Ivana Nikiforoviča na rotkvu okrenutu gore. Ivan Ivanovič jedino po ručku leži pod tremom u košulji; uveče navlači dolamu i odlazi nekud – ili u gradski magazin, kamo otprema brašno, ili u polje da lovi prepelice. Ivan Nikiforovič po ceo dan leži na doksatu; ako nije suviše toplo, onda obično okrene leđa k suncu, i nikud ne ide. Ako ujutru namisli, onda prošeta po dvorištu, obiđe domaćinstvo, pa opet na doksat. Ranije bi ponekad svraćao kod Ivana Ivanoviča. Ivan Ivanovič je osetljiv čovek i u pristojnom razgovoru nikad neće reći nepristojnu reč, a odmah se vređa ako je čuje. Ivan Nikiforovič nije nikad na to pazio, našto Ivan Ivanovič, obično, podskoči s mesta pa kaže: „Dosta, dosta, Ivane Nikiforoviču; bolje idite na sunce što pre, nego da govorite te bogohulne reči.“ Ivan Ivanovič bi se mnogo nervirao ako u boršču nabasa na muvu; tada iziđe iz kože, zavitla tanjir i domaćin dobije svoje. Ivan Nikiforovič se rado kupa, do grla sedne u vodu, pa naredi da mu se u vodi postavi samovar i s užitkom pije čaj u takvoj hladovini. Ivan Ivanovič obrije bradu dva puta nedeljno, Ivan Nikiforovič jednom. Ivan Ivanovič je neobično radoznao čovek. Da te bog sačuva, ako počneš da mu o nečem pričaš a ne dovršiš! Ako je nezadovoljan nečim, to odmah pokaže. Po izgledu Ivana Nikiforoviča veoma je teško poznati da li je zadovoljan ili ljut; čak i ako se nečemu obraduje, on to ne pokazuje. Ivan Ivanovič je pomalo plašljive naravi. Ivan Nikiforovič ima tako bogato nabrane čakšire u kojima bi se, kad se naduju, moglo smestiti čitavo dvorište s ambarima i šupama. Oči Ivana Ivanoviča su velike, izražajne i boje duvana, usta mu pomalo liče na slovo izjicu. Oči Ivana Nikiforoviča su sitne, žutljikave, sasvim upale između gustih veđa i bucmastih obraza, a nos mu je kao zrela šljiva.

Ako vas ponudi da zapalite, Ivan Ivanovič pre toga poklopac tabakere lizne jezikom, potom je čvrkne prstom, pruži je, pa ako ste mu znanac kaže: „Smem li, gospodine moj, da vas poslužim?“, a ako ste mu nepoznati: „Smem li da vas zamolim, gospodine moj, mada nemam čast znati vaš čin, ime i očevo ime, da se poslužite?“ A Ivan Nikiforovič vam pravo tutne u ruke svoju burmuticu i doda: „Služite se.“ Kako Ivan Ivanovič, tako i Ivan Nikiforovič mrzi buve. Zbog toga ni jedan ni drugi nikako neće propustiti Jevrejina trgovca da od njega ne kupe tečnost u raznim bočicama protiv ovih insekata, prethodno ga dobro izbrusivši što ispoveda židovsku veru.

No, i pored izvesnih razlika, i Ivan Ivanovič i Ivan Nikiforovič su divni ljudi.

Glava druga

IZ KOJE SE MOŽE SAZNATI ŠTA JE NAMERAVAO IVAN IVANOVIČ, O ČEMU SU RAZGOVARALI IVAN IVANOVIČ I IVAN NIKIFOROVIČ I KAKO SE Taj RAZGOVOR ZAVRŠIO

Bilo je to jula meseca, ujutro, dok je Ivan Ivanovič ležao u tremu. Dan beše topao, a vazduh suv i prozračan. Ivan Ivanovič stiže da obiđe kosače u polju i salaš, pa ispita sve mužike i žene koje je sreo: odakle su, kamo idu i zašto; strašno se umori, pa leže da malo odahne. Ležeći tako dugo je posmatrao ostave, dvorište, šupe, kokoške koje su jurile po dvorištu, i mislio u sebi – „Bože moj, kako sam dobar domaćin! Šta sve nemam! Živine, kuću, ambare, što ti duša želi, votku gromovicu, u bašti jabuke, šljive, a u vrtu – maka, kupusa, graška... Šta samo nemam? Želeo bih da znam šta mi nedostaje.“

Postavivši sebi to filozofsko pitanje, Ivan Ivanovič se zamisli a pogled mu skliznu po novim predmetima, prelete preko plotu Ivana Nikiforoviča, pa se nehotice zaustavi na zanimljivoj slici. Suvonjava starica je redom iznosila dugo neupotrebljivanu odeću i vešala je na zategnuti konopac da se provetri. Iznošeni mundir s olinjalim reverima ubrzo ispruži rukave i obujmi brokatsku bluzu; za njim se pomoli plemićki mundir sa grbom na dugmadima, izanđalim okovratnikom, potom bele kašmirske pantalone, umrljane, koje je nekad Ivan Nikiforovič navlačio na svoje noge, a sad bi ih jedva na prste navukao. Za njima starica obesi druge nalik na slovo Л. Malo kasnije se pojavi plav kozački bešmet koji je Ivan Nikiforovič sašio pre desetak godina, kad se spremao da stupi u miliciju, zbog čega je čak i brkove pustio. Najzad, po redu, starica iznese mač nalik na klin što štrči u vazduhu. Zanjahaše se skutovi i nečeg što je ličilo na kaftan, zelenkaste boje, s bakarnim dugmatima veličine petoparca. Iza skutova izviri prsluk opšiven zlatnim gajtanom s velikim izrezom spreda. Prsluk ubrzo zakloni stara suknja pokojne babe, s džepovima u koje bi mogla stati po jedna lubenica. Sve ovo, zajedno, pružalo je Ivanu Ivanoviču veoma zanimljivu sliku dok su sunčevi zraci mestimično obasjavali plavi ili zeleni rukav, crveni podvratak ili parče zlatastog brokata, ili bi titrajući na vrhu mača pretvorili taj prizor u nešto nesvakidašnje, slično cirkuskoj šatri sa kojom besposličari obilaze salaše i sela, toj šatri pred kojom zbijena gomila radoznalog sveta gleda cara Iroda sa zlatnom krunom ili Antona kad vodi kozu. Iza cijuče violina, Ciganin umesto u doboš udara prstima po svojim ustima; sunce tone, a svežina južne noći se sve više pripija uz obla

ramena i pune grudi jedrih seljanki.

Iz ostave brzo izađe starica, stenjući i vukući na leđima starinsko sedlo sa iskidanim uzengijama, izlizanim kožnim futrolama za pištolje, abajlijom nekada crvene boje sa zlatnim štepom i bakarnim značicama.

„Lude li žene!“ pomisli Ivan Ivanobič. „Još će i samog Ivana Nikiforoviča izvući da se provetri!“

Istina, Ivan Ivanovič nije mnogo pogrešio u svojoj pretpostavci. Posle četiri-pet minuta zalepršaše čakšire Ivana Nikiforoviča i pokriše skoro polovinu dvorišta. Zatim starica iznese još kapu i pušku.

„Na šta ovo sluti?“ pomisli Ivan Ivanovič, „Još nikad nisam video pušku u Ivana Nikiforoviča. Šta će mu? Da lovi, ne lovi, a pušku čuva. Kog će mu vraga? A lepa stvarčica! Davno sam hteo da je kupim. Baš bih voleo da je imam, rado bih se poigrao puščicom.“

- Ej, baba! – zavika Ivan Ivanovič, pozivajući je prstom da priđe bliže.

Starica dođe do plota.

- Šta ti je to, baba?

- Vidite sami, puška.

- Kakva puška?

- A ko zna kakva! Da je moja, možda bih znala od čega je napravljena. Ali ona je gospodinova.

Ivan Ivanovič ustade i poče odasvud da merka pušku, zaboravivši da ukori staricu što ju je zajedno s mačem iznela na provetravanje.

- Mislim da će biti gvozdена – dodade starica. „Hm, gvozdена. Zašto od gvožđa?“ mrmljao je u sebi Ivan Ivanovič. – Odavno li je ona u njega?

- Možda je odavno.

- Divna stvarčica! – nastavi Ivan Ivanovič. – Iskamčiću mu je. Šta će mu? Ili ću mu dati nešto u zamenu. Je li gospodin kod kuće, baba?

- Kod kuće je.

- Šta radi? Leži?

- Leži.

- Dobro, doći ću k njemu.

Ivan Ivanovič se obuče, dohvati čvornovat štap za pse, jer se oni na ulicama u Mirgorodu češće sretaju od ljudi, pa pođe.

Mada je dvorište Ivana Nikiforoviča bilo pored njegovog, mada se iz jednog u drugo moglo

preskočiti preko plotu, Ivan Ivanovič ipak pođe ulicom. Sa ulice je trebalo skrenuti u sokače, toliko usko da se ni dvojica kola, s jednim upregnutim konjem, nisu mogla mimoći, te bi u takvom položaju ostala sve dok ih ne bi uhvatili za zadnje točkove i izvukli na suprotnu stranu ulice. A pešak bi se kao cvećem okitio čičkom koji je rastao i s jedne i s druge strane plotu. S jedne strane je na taj sokak izlazila šupa Ivana Ivanoviča, a s druge – ambar, kapija i golubarnik Ivana Nikiforoviča.

Kad stiže do kapije, Ivan Ivanovič zatrese alku na vratima; unutra zalajaše psi, ali se raznobojni čopor, kad ugleda poznato lice, vrati nazad mašući repovima. Ivan Ivanovič pođe kroz dvorište na kom su se šarenili: indijski golubovi koje je svojom rukom hranio Ivan Nikiforovič, kore od lubenica i dinja, ponegde zelena trava, izlomljeni točak ili obruč od bureta, čak i vragolan u isprljanoj košulji koji se valjao po zemlji – prizor koji slikari obožavaju. Senka od prostrtog odela, pala skoro preko celog dvorišta, činila ga je nekako hladovitim. Starica ga dočeka, pokloni se, pa se zablenu nekud i ostade u mestu. Ispred kuće pada u oči lep doksat s tremom na dva hrastova stuba – siguran zaklon od sunca, koje se u to doba u krajini ne šali, već pešaka s glave do nogu obliva vrelim znojem. Po tome se vidi kakva je jaka želja terala Ivana Ivanoviča da nabavi potrebnu stvarčicu kad se rešio da u to doba krene od kuće, protivno svom pravilu da šeta samo u predvečerje. Soba u koju uđe Ivan Ivanovič beše potpuno mračna, jer kapci na prozorima behu zatvoreni, a sunčev zrak, duginih boja, udarajući na suprotnu stranu zida stvarao je na njemu šaren pejzaž slomljenih krovova, drveća i prostrtog odela, samo u obrnutom položaju, što je sobi pridavalo neki zagonetni polumrak.

- Pomoz' bog – reče Ivan Ivanovič.

- A! Dobar dan, Ivane Ivanoviču! – odgovori glas iz ugla sobe. Tek Tada Ivan Ivanovič primeti Ivana Nikiforoviča, koji je ležao na ćilimu razastrtom po podu. – Izvinite me što sam pred vama ovako go. Ivan Nikiforovič je ležao bez ičega. Čak i bez košulje.

- Ništa ne mari. Jeste li danas spavali, Ivane Nikiforoviču?

- Spavao sam, a jeste li vi, Ivane Ivanoviču?

- Jesam.

- Vi tek što ste ustali?

- Ja, sad ustao? Bog s vama, Ivane Nikiforoviču! Zar do ovo doba da spavam? Samo što sam stigao sa salaša. Lepi su usevi pored puta! Izvrсни! A i trava je visoka, meka i gusta.

- Gorpina! – zavika Ivan Nikiforovič – donesi Ivanu Ivanoviču votke i piroga s pavlakom.

- Divno je vreme danas.

- Ne hvalite ga, Ivane Ivanoviču. Vrag ga odneo! Ne mogu nikud da mrdnem od vrućine!

- Zar morate da pomenete đavola? E, Ivane Nikiforoviču! Setićete se vi mojih reči, ali biće kasno: odgovaraćete vi na onom svetu za bogohulne reči.

- Zar vas vređam, Ivane Ivanoviču? Ni oca ni majku vam nisam dirnuo. Nije mi jasno čime sam vas uvredio.

- Dosta, dosta, Ivane Nikiforoviču!

- Tako mi boga, nisam vas uvredio, Ivane Ivanoviču!

- Čudno...

- Kako hoćete, mislite kako vam volja, samo, ja vas ničim nisam uvredio.

- Ne znam zašto ih nema – produži Ivan Ivanovič kao da ne čuje Ivana Nikiforoviča. – Možda im još nije vreme, ali meni se čini da je baš sad ora za njih.

- Kažete da su usevi izvrsni?

- Izvrsni su usevi, izvrsni!

Zatim nastade tajac.

- A zašto razastirete odeću, Ivane Nikiforoviču? – progovori najzad Ivan Ivanovič.

- Prokleta starica, umalo mi ne upropasti novu, divnu odeću. Sad je provetravam: sukno je dobro, izvanredno, samo ga prevrni, pa se ponovo može nositi.

- Meni se tu svidela jedna stvarčica, Ivane Nikiforoviču.

- Koja?

- Recite mi, molim vas, šta će vam ona puška koju provetravate s odećom? – Pri tom Ivan Ivanovič ušmrknu burmut. – Smem li da vas zamolim da se poslužite?

- Neka, poslužite se vi, ja ću svoj ušmrknuti. – Tad Ivan Nikiforovič pretrese džepove i izvadi burmuticu. – Glupe li žene! Ona je odista i pušku tamo okačila! Dobar duvan pravi Židov u Soročincima. Ne znam šta stavlja u njega, ali lepo miriše. Podseća malkice na karanfil. Evo, uzmite, žvaćite malo. Je l' da miriše na karanfil? Uzmite, poslužite se!

- Recite, molim vas, Ivane Nikiforoviču... ja opet o pušci... recite, šta ćete sa njom raditi? Je l' te, ona vam nije potrebna?

- Kako da nije? A ako krenem u lov?

- Bog s vama, Ivane Nikiforoviču, a kad ćete vi u lov? Sem ako ponovo ne dođete na ovaj svet. Vi, koliko ja znam, a i drugi pamte, ni jednu patku do sad niste ubili, pa i gospod vas nije stvorio da gađate.

Vi ste ponositi i gordi. Zar da vi tumarate po močvarama, kad se vaša odeća, koju na svakom mestu ne smeš imenom nazvati, još uvek provetrava, a šta bi tek posle bilo? Ne, vama je potreban mir, odmor. (Ivan Ivanovič je, kako smo ranije kazali, umeo da zanosno govori kada je trebalo nekog u nešto ubediti. Kako je govorio!) Da, vi se morate i pristojnije ponašati. Poslušajte me, dajte je meni.

- Kako mogu? To je skupocena puška! Takve se puške više ne nalaze; kupio sam je još onda kad se spremah da stupim u miliciju, od jednog Turčina. I da je sad odjednom tek tako dam? Da li je lako? To je preko potrebna stvar!

- Zašto vam je preko potrebna?

- Kako zašto? A ako na kuću lopovi navale?... I te kako je potrebna. Hvala ti, gospode bože! Sada sam miran i nikog se ne plašim. Zašto? Zato što znam da u mom sobičku stoji puška.

- Lepa puška! Ali joj je, Ivane Nikiforoviču, zatvarač pokvaren.

- Pa šta ako je pokvaren? Može se popraviti. Treba ga samo podmazati konopljanim uljem da ne rđa.

- U vašim rečima, Ivane Nikiforoviču, ja ne vidim ni trunke prijateljskog raspoloženja prema meni. Vi ništa nećete da za mene učinite u znak prijateljstva.

- Kako vi to govorite, Ivane Ivanoviču, da ja nisam prijateljski raspoložen? Kako vas nije stid? Vaši volovi pasu na mom polju, a ja ih nikad nisam doterao u svoju štalu. A kad god hoćete u Poltavu, uvek tražite od mene kola, pa šta? Kad sam vas odbio? Vaša deca preskaču preko plota u moje dvorište i igraju se s mojim psima – ja im ni reči ne kažem: neka ih, nek se igraju, samo da ništa ne diraju! Nek se igraju!

- Kad nećete da mi je poklonite, onda hajde da se trampimo.

- A šta ćete mi dati za nju? – Pri tom se Ivan Nikiforovič nalakti i pogleda u Ivana Ivanoviča.

- Daću vam za nju mrku krmaču, baš onu koju sam posebno pazio. Lepa krmača! Videćete da će vam se dogodine oprasiti.

- Nije mi jasno, Ivane Ivanoviču, kako možete tako pričati. Šta će mi vaša krmača? Sem da đavolu parastos dajem.

- Opet on! Ne može bez đavola nikako! Grešni ste, tako mi boga, grešni, Ivane Nikiforoviču!

- A kako vi, opet, Ivane Ivanoviču, za pušku dajete, vrag bi ga znao šta – krmaču.

- A zašto je ona, vrag bi ga znao šta, Ivane Nikiforoviču?

- A po čemu da ne bude; razmislite malo bolje. To je puška, stvar poznata, a ono – vrag bi ga znao šta je: krmača. Da vi to niste kazali, ja bih se uvredio.

- A šta vi loše vidite u svinji?

- A šta zapravo mislite da sam ja...? Da ja krmaču...

- Sedite, sedite! Neću više... Neka vam puške, nek istrune i zarđa tamo u uglu sobice – neću više da govorim o njoj.

Posle toga nastade ćutanje.

- Priča se – poče Ivan Ivanovič – da su tri kralja objavila rat našem caru.

- Da, reče mi Petar Fjodorovič. A kakav je to rat? I zbog čega?

- Ne znam pouzdano radi čega je, Ivane Ivanoviču! Pretpostavljam da kraljevi hoće da svi mi primimo tursku veru.

- Gle ludaka, šta bi oni hteli? – reče Ivan Nikiforovič podigavši glavu.

- A naš car, vidite, zbog toga objavi njima rat. Ne, kaže, primite vi sami Hristovu veru.

- Pa šta, naši će im dati, Ivane Ivanoviču!

- Tući, naravno. Zar nećete, Ivane Nikiforoviču, da trampimo pušku?

- Čudim se, Ivane Ivanoviču, vi ste, pričaju, čovek poznat po svojoj učenosti, a ovamo govorite kao maloletnik. Kakva bih budala bio...

- Sedite, sedite. Nek ide s milim bogom, nek tamo propadne; neću više ni reći...

Tada prinesoše jelo.

Ivan Ivanovič ispi čašicu votke i založi piroga s pavlakom.

- Čujte me, Ivane Nikiforoviču. Daću vam uz krmaču još dve vreće ovsas; vi ovas niste sejali. Ove godine ćete, ionako, biti prinuđeni da kupite ovsas.

- Boga mi, Ivane Ivanoviču, s vama čovek treba da razgovara pošto se prethodno dobro najede pasulja. (To je još ništa, Ivan Nikiforovič zna i gore da pecne čoveka.) Ko je video da se puška menja za dve vreće ovsas? Dolamu nećete ponuditi, svakako.

- Ali vi, Ivane Nikiforoviču, zaboravljate da uz to dajem i krmaču.

- Kako? Dve vreće ovsas i krmaču za pušku?

- Pa šta, zar je malo?

- Za pušku?

- Naravno, za pušku.

- Dve vreće za pušku?

- Dve, ne prazne, pune ovsas; a krmaču zaboraviste?

- Poljubite se vi s vašom krmačom, a ako nećete s njom, onda s đavolom!

- O, kako odmah planete! Videćete: za te bogohulne reči vama će na onom svetu jezik izbosti užarenim iglicama. Posle besede s vama treba odmah oprati i lice i ruke, a tamjanom se okaditi.

- Dozvolite, Ivane Ivanoviču, puška je plemenita stvar, najlepša zabava, a uz to i prijatan ukras u sobi...

- Vi, Ivane Nikiforoviču, hvalite svoju pušku kao budala šarenu torbu – reče ljutito Ivan Ivanovič, jer se zaista počeo srditi.

- A vi ste, Ivane Ivanoviču, pravi gusan.

Da Ivan Nikiforovič ne reče to, oni bi se prepirali još malo, pa se kao i uvek prijateljski rastali, ali desi se sasvim obrnuto. Ivan Ivanovič planu.

- Šta to rekoste, Ivane Nikiforoviču? – upita on povišenim glasom.

- Rekoh da vi ličite na gusana, Ivane Ivanoviču!

- Kako se usuđujete, gospodine, da čoveka znatna i poštovana sramotite takvim pogrđnim imenom?

- Šta ima pogrđnog? A šta vi, zapravo, razmahujete toliko rukama, Ivane Ivanoviču?

- Ponavljam, kako ste se drznuli da me, protiv svih pravila pristojnosti, nazovete gusanom?

- Fućkam ja na sve to, Ivane Ivanoviču! Šta ste se toliko raskokodakali?

Ivan Ivanovič ne mogade više da se uzdrži: usne mu zadrhtaše, usta izmeniše uobičajeni oblik, sličan slovu ižice, pa se zaokrugliše; očima zatrepta tako da te strah obuzme. Tako nešto se Ivanu Ivanoviču retko dešavalo. Da se to dogodi trebalo ga je mnogo naljutiti.

- Slušajte me, dakle – reče Ivan Ivanovič – neću više da čujem za vas!

- Čudna mi čuda! Zbog toga neću plakati – odgovori Ivan Nikiforovič.

A lagao je, lagao, tako mi boga. Bilo mu je mnogo krivo.

- Moja noga neće više prekoračiti vaš prag.

- Ehe-he! – reče Ivan Nikiforovič, od muke ne znajući šta da uradi i, protiv običaja ustade. – Hej, baba! Momče! – Na to se iza vrata pomoli ona ista mršava starica i momčić srednjeg rasta obavijen dugačkim širokim kaputom.

- Uzmite Ivana Ivanoviča za ruke pa ga izbacite napolje!

- Kako! Plemića? – povika ponosno i ljutito Ivan Ivanovič.

- Samo pokušajte! Pridite! Potamaniću i vas i vašeg glupog gospodina! Ni gavran vam neće kosti kljuvati! – Ivan Ivanovič je vikao kad mu je duša uznemirena.

Cela grupa je odavala divan prizor: Ivan Nikiforovič u svem sjaju svoje lepote, bez kakvog bilo ukrasa stoji nasred sobe! Baba razjapljenih usta i s najglupljim, punim straha, izrazom lica! Ivan Ivanovič podigao ruku u vis, kako su to činili rimski tribuni na slikama! Bio je to nesvakidašnji trenutak. Izvanredan prizor! A ipak, samo jedan gledalac: dečak u preširokom kaputu, koji je stajao prilično spokojno i čačkao nos.

Naposletku Ivan Ivanovič uze svoju kapu.

- Vrlo lepo se ponašate, Ivane Nikiforoviču! Divno! Zapamtiću vam to.

- Kidajte, Ivane Ivanoviču, kidajte, a pazite da mi na oči ne izlazite, jer ću vam njušku razbiti.

- Evo vam za to, Ivane Nikiforoviču! – odvrati Ivan Ivanovič i pokaza mu šipak, pa tresnu vratima, koja zaškripaše oštro i ponovo se otvoriše.

Ivan Nikiforovič se pomoli na vratima s namerom da nešto doda, ali je Ivan Ivanovič leteo preko dvorišta ne osvrćući se.

Glava treća

ŠTA SE DESILO POSLE SVAĐE IVANA IVANOVIČA S IVANOM NIKIFOROVIČEM

I tako se dva ugledna čoveka, čast i ponos Mirgoroda, međusobno zavadiše! I još zbog čega! Zbog besmislice, zbog gusana. Nisu više hteli da znaju jedan za drugog, prekinuše sve veze, mada pre toga behu poznati kao nerazdvojni prijatelji! Ranije Ivan Ivanovič i Ivan Nikiforovič svakodnevno predahu momke jedan drugome da pitaju za zdravlje, i često razgovarahu sa doksata tako srdačno da ih je milina bilo slušati. A nedeljom bi Ivan Ivanovič u suknoj dolami, a Ivan Nikiforovič u pamučnom žučkastomrkom kazakinu, držeći jedan drugog za ruku, krenuli zajedno u crkvu. A kad Ivan Ivanovič, u kog vid beše neobično oštar, prvi ugleda baru ili neku drugu gomilu smeća na ulici, što ponekad biva u Mirgorodu, on uvek opomene Ivana Nikiforoviča: „Pazite, ne gazite ovuda jer je prljavo!“ I Ivan Nikiforovič je sa svoje strane ispoljavao najdirljivije znake prijateljstva - ma koliko daleko stajao od Ivana Ivanoviča, uvek bi ispružio ruku s burmuticom i rekao: „Služite se!“ A kako su im domaćinstva lepa! I ta dva prijatelja... Kad čuh za to, kao da me grom udari! Dugo nisam mogao da poverujem: gospode bože! Ivan Ivanovič se posvadio s Ivanom Nikiforovičem! Tako poštovani ljudi! A šta je onda trajno na ovom svetu?

Kad se Ivan Ivanovič vrati kući dugo ga je mučilo uzbuđenje. On bi po navici, ranije svratio u konjušnicu da pogleda jede li kobila seno (Ivan Ivanovič je imao tamnožutu kobilu s pegom na čelu, lepu kobilu); zatim bi nahranio ćurke i prasad svojom rukom, pa otišao u sobu, gde je ili pravio drveno posuđe (on je vrlo vešto, kao pravi drvodelja znao da pravi razne stvarčice od drveta) ili čitao knjigu koju su izdali Ljubija, Gari i Popov (njenog naslova se Ivan Ivanovič ne seća, jer je služavka davno pocepala gornji deo naslovne strane da zabavi dete), ili se, ipak, odmara na tremu. A sad se me prihvati ni jednog svog uobičajenog posla. Umesto toga, kad sretne Gapku, poče je grditi što tumara besposlena, iako je ona prenosila prekrupu u kuhinju; na petla, koji po navici priđe doksatu da dobije nešto u kljun, zavitla štap; a kad mu pritrča umazani deran u pocepanoj košulji i zavika: „Čiko, čiko daj medenjaka!“ – on mu strašno zapreti i zalupa nogama da uplađeno dete odlete bog-te-pita kuda.

Najzad, on ipak dođe k sebi i prihvati se uobičajenog posla.

Ručao je prilično kasno i skoro u sumrak legao pod trem da se odmara. Ukusan golubiji boršč, koji je spremila Gapka, potpuno raseja jutrošnji slučaj. Ivan Ivanovič poče ponovo sa zadovoljstvom da posmatra svoje domaćinstvo. Najzad zaustavi pogled na susednom dvorištu i reče sam sebi: - Danas nisam bio kod Ivana Nikiforoviča; da pođem k njemu! – Rekavši to, Ivan Ivanovič dohvati štap i kapu pa iziđe na ulicu; ali tek što prekorači prag na kapiji, seti se svađe, pljunu i vrati se. To isto se dogodi i u dvorištu Ivana Nikiforoviča. Ivan Ivanovič primeti kako je starica zakoračila da pređe plot u njegovo dvorište, kad se odjednom razleže glas Ivana Nikiforoviča: - Natrag! Natrag! Ne idi! - Ivanu Ivanoviču se steže srce. Verujem da bi se ovi poštteni ljudi već sutradan pomirili da se ne dogodi nešto naročito u kući Ivana Nikiforoviča, što ubi svaku nadu na pomirenje, i doli još ulja na vatru neprijateljstva koja se gasila.

U sumrak tog istog dana stiže kod Ivana Nikiforoviča Agafja Fedosejevna. Ona mu nije bila ni rođaka ni svastika, čak ni kuma. Činilo se da je sasvim bilo nepotrebno da njemu doputuje, a ni on joj se nije mnogo radovao; ali ipak, ona je dolazila i ostajala u njegovoj kući nedeljama, a ponekad i duže. Tada bi mu oduzela ključeve i čitavo domaćinstvo uzela u svoje ruke. Mada to Ivanu Nikiforoviču nije bilo po volji, on joj se, na opšte čuđenje, pokoravao kao dete, pa i kad bi ponekad pokušao da joj se suprotstavi, Agafja Fedosejevna bi ga brzo učutkala.

Da budem iskren, nije mi jasno zašto je tako dano da nas žene vrlo vešto hvataju za nos kao da hvataju dršku od čajnika. Možda su im ruke stvorene za to, ili naši nosevi nisu ni za šta drugo? I pored toga što je nos Ivana Nikiforoviča ličio po nečemu na zrelu šljivu, ona ga je ipak uhvatila baš za taj nos i vukla za sobom kao kučence. Dok mu je bila gost, Ivan Nikiforovič je, protivno svojoj želji, morao da menja uobičajeni način života; više nije onako dugo ležao na suncu, ako je ležao, onda ne sasvim nag, već je navlačio košulju i čakšire, premda Agafja Fedosejevna nije to od njega zahtevala. Ona nije volela ceremonije, i kad bi Ivana Nikiforoviča uhvatila groznica, Agafja Fedosejevna ga je svojim rukama trljala od glave do pete sirćetom i terpentinom. Agafja Fedosejevna je na glavi nosila mrežicu, na nosu tri bradavice, i domaću haljinu kafene boje sa žutim cvetićima. Celim svojim stasom ličila je na bačvu; zato je pronaći njen struk bilo isto tako nemoguće kao i videti svoj nos bez ogledala. Noge su joj bile kao dva jastučeta. Spletkarila je, jela ujutru kuvane cvekle i znala izvrsno da psuje – a pri svim tim raznovrsnim poslovima lice joj ni za tren nije menjalo izraz, što je svojstveno ženama.

Otkad je doputovala sve je krenulo naopako.

- Ti se, Ivane Nikiforoviču, ne miri s njim, niti ga moli za oproštaj: on želi da te upropasti; pokvaren je to čovek! Ti ga još ne poznaješ!

Olajavala je, olajavala, prokleta žena, i učinila to da Ivan Nikiforovič nije hteo da čuje za Ivana Ivanoviča.

Sve se promeni. Ako bi se susedov pas provukao u dvorište, tukli su ga čim stignu; deca koja su prelazila preko plotu vraćala su se s jaukom, posuvraćenih košulja i s tragovima batina na leđima. Čak se i sama starica, kad je Ivan Ivanovič hteo da je nešto zapita, tako nepristojno ponela da je Ivan Ivanovič, kao čovek veoma obazriv, samo otpljunuo i izustio: - Ala je ovo gadna babuskera! Gora je od svog gospodara!

Najzad, da vređanja budu potpunija, mrski sused, na mestu gde ranije beše prolaz preko plotu, podiže pravo prema susedu gusinjak – kao da je tim naročito hteo da udvostruči vređanje. Taj, Ivanu Ivanoviču ogavni gusinjak bi sagrađen đavolskom brzinom: za jedan dan.

To razljuti Ivana Ivanoviča i pobudi u njemu želju za osvetom. On se pravio kao da ga to ni malo ne pogađa, mada je gusinjak zahvatio i parče njegovog dvorišta, ali srce mu je tako snažno lupalo da je veoma teško održavao to spoljašnje spokojstvo.

Tako je proveo dan. Pao je mrak... Eh, da sam ja slikar, kako bih divno preneo svu lepotu noći! Naslikao bih kako sav Mirgorod spava dok na njega gledaju bezbrojne zvezde; kako se kroz tišinu razleže dalek i blizak lavež pasa; kako pored njih grabi zaljubljeni crkvenjak i s viteškom hrabrošću preskače plot; kako beli zidovi kuća obasjani mesečinom postaju belji, a drveće i zanemela trava mirisniji, i cvrčci, raspevani trubaduri noći, složno, iz svih uglova pokreću svoje crčalje. Prikazao bih kako u jednoj od tih oniskih kućica leži razbaškarena, sama na postelji, crnooka građanka uzdrhtalih punih dojki i sanja husarski brk i mamuze, a mesečevi zraci titraju na njenim obrazima.

Naslikao bih kako na belom putu promiče senka slepog miša koji sleće na bele dimnjake kuća. Ali teško da bih mogao pokazivati Ivana Ivanoviča koji je te noći izašao s testerom u ruci. Toliko je na njegovom licu bilo različitih osećanja! Tiho, sasvim tiho se prikrade on i uvuče pod gusinjak. Psi Ivana Nikiforoviča još ništa nisu znali o njihovoj svađi, te mu kao starom znancu dozvoliše da priđe gusinjaku koji se ceo opirao na četiri hrastova stuba. Čim priđe do prvog stuba, Ivan Ivanovič namesti testeru i poče da struže. Šum testere terao ga je da se češće osvrće, ali mu je misao na uvredu vraćala hrabrost. Prvi stub Ivan Ivanovič podstruga, pa se lati drugog. Oči su mu plamtele i ništa od straha nisu videle. Odjednom Ivan Ivanovič vrisnu i ukoči se: Prikazao mu se mrtvac, ali ubrzo dođe k sebi kad vide da je to gusan k njemu ispružio šiju, pa ljutito pljunu i nastavi posao. Podstruga i drugi stub; građevina se nagnu. Kad poče da struže treći, srce mu tako jako zalupa da je nekoliko puta morao prekidati posao; već je više od pola prestrugao kad se nesigurno zdanje odjednom zaljulja.... Ivan Ivanovič jedva stiže da skoči

u stranu, kad ono tresnu. On dograbi testeru i, prestravljen, ulete u kuću, baci se na krevet, bez snage da kroz prozor pogleda na posledice svog prestupa. Izgledalo mu je da se cela kuća Ivana Nikiforoviča okupila: starica, Ivan Nikiforovič, dečak u širokom kaputu, svi s kočevima i s Agafjom Fedosejevnom na čelu idu da pustoše i ruše njegov dom.

Sutradan je sve vreme Ivan Ivanovič proveo kao u groznici. Sve mu se činilo da će mu, u najmanju ruku, mrski sused iz osvete zapaliti kuću. Zato naredi Gapki da počesće pogleda da nije negde podmetnuta suva slama. Na posletku, da preduhitri Ivana Nikiforoviča, odluči da prvi podnese tužbu protiv njega mirgorodskom sreskom sudu. Šta je u njoj bilo napisano, saznaćete iz sledeće glave.

Glava četvrta

O TOME ŠTA SE DESILO U SUDNICI MIRGORODSKOG SEOSKOG SUDA

Divan je grad Mirgorod! Kakvih sve zgrada nema u njemu! I pod slamnenim, i pod trščanim, pa čak i pod drvenim krovom. Desno ulica, levo ulica, svuda lep plot, obavijen vrežama hmelja, na koji su nataknuti lanci; iza plota suncokret pomalja svoju suncu sličnu glavu; crveni se mak, svetlucaju tikve... Divota! Plot je uvek okićen predmetima koji ga čine još živopisnijim: ili razapetom suknjom, ili košuljicom, ili šalvarama. U Mirgorodu nema ni krađe ni otimačine, i zato svako veša na plotu što mu padne na pamet. Kad budete prilazili trgu, zacemento ćete se zaustaviti na trenutak da se naslađujete izgledom; na trgu se nalazi bara, prekrasna bara, koju još nikada niste videli. Bara zauzima gotovo ceo trg. Prekrasna bara. Kuće i kolibice koje, kad ih gledaš iz daljine, ne razlikuješ od stogova sena koji stoje oko nje i dive se njenoj lepoti.

Ali ja mislim da nema lepše kuće od sreskog suda. Da li je on od hrastovine ili od brezovine, meni je sve jedno, ali, gospodo moja, na njemu je osam prozora! Osam prozora, jedan do drugog, okrenutih prema trgu i prema onom vodenom prostranstvu o kome sam već govorio, a koje gradonačelnik naziva jezerom! Jedino je sud obojen granitnom bojom, sve ostale kuće u Mirgorodu su samo okrečene. Krov mu je ceo od dasaka i bio bi čak obojen crvenom bojom da pisari ne pojedoh uljanu boju za to spremljenu, prethodno je zaprživši s lukom, što se, tobože, desilo u vreme posta, i krov tako osta ne obojen. Ka trgu je okrenut i doksat po kome često jure kokoške jer je na njemu mnogo prosute prekrupe, ili nešto od jela, što se, uostalom, ne čini namerno, nego zato što parničari ne pazе. Sudska zgrada je podeljena na dva dela: u jednom je sudnica a u drugom – zatvor. U delu gde je smeštena sudnica ima dve sobe. Čiste, okrečene: prva je čekaonica za parničare, a u drugoj je sto ukrašen mrljama mastila, i na njemu ogledalo. Tu su i četiri hrastove stolice s uzdignutim naslonima; pored zida gvožđem okovani sanduci u kojima se čuvaju svežnjevi tužbi.

Na jednom od tih sanduka stajаше tada čizma, očišćena mašču za obuću. Suđenje počinje ujutru. Sudija, prilično pun čovek, mada nešto slabiji od Ivana Nikiforoviča, blagog izgleda, u zamašćenom mantilu, s lulom i šoljom čaja, razgovarao je s članom sreskog suda. Usne su u sudije ispod samog nosa, te mu je s toga nos mogao do mile volje mirisati gornju usnu. Ta usna mu je zamenjivala burmuticu, jer bi

se duvan, namenjen nosu, uvek rasipao po njoj. Sudija je, dakle, razgovarao sa članom sreskog suda. Bosonoga devojka je stajala po strani i držala poslužavnik sa šoljama.

Na drugom kraju stola sekretar je čitao rešenja, ali tako jednoličnim glasom da bi čak optuženik zaspao kad bi ga slušao. Sudiji bi se prvom, nesumljivo, to desilo da u međuvremenu nije ušao u zanimljiv razgovor.

- Posebno sam se trudio da saznam – govorio je sudija srčuci ohlađen čaj iz šolje – na koji način oni tako lepo pevaju. Pre dve godine sam imao divnog drozda. I gle: odjednom se potpuno izmeni – poče da peva bog zna šta. I što dalje, sve gore i gore. Stade da vriska i krešti. Da ga izbaciš, i ništa više! A uzrok je – sitnica! Evo od čega to dolazi: u grlu se stvara mehurić manji od zrna graška. Taj mehurić treba samo probosti iglom. To mi je rekao Zahar Prokofjevič, a ako baš želite, ja ću vam ispričati kako se to desilo. Dođem ja k njemu...

- Naređujete mi, Demjane Demjanoviču, da čitam drugo? – prekide ga sekretar, koji je pre nekoliko minuta završio čitanje.

- A vi ste već pročitali? Zamislite, kako brzo! A ja nisam ništa čuo! A gde je to rešenje? Dajte mi da ga potpišem. A šta još imate?

- Predmet kozaka Bokitke, o ukradenoj kravi.

- Dobro., čitajte! Dakle, dođem ja k njemu... Mogu vam, štaviše, potanko ispričati kako me je dočekao. Uz votku prinesoš je izvršnu jesetru! Ali, ne našu jesetru – tu sudija coknu jezikom i nasmeja se, a nos mu omirisa burmut na gornjoj usni – kojom nas čašćava naša mirgorodska bakalnica. Haringu nisam jeo, jer, kao što znate, od nje dobijem gorušicu ispod rebara. Ali kavijar sam probao. Divan je. Izvanredan, nema šta! Potom ispijem čašu breskovače začinjene kičicom. Bilo je i votke od šafrana, ali je, kao što znate, ja ne pijem. To je, istina, dobro. Prvo vam, kako kažu, otvori apetit, a posle vas udesi... A! Gle, koga vidim! – povika iznenada sudija kad na vratima ugleda Ivana Ivanoviča.

- Pomaže bog! Da ste mi zdravo! – reče Ivan Ivanovič poklonivši se ljubazno svima, kako jedino on to ume da uradi. Bože dragi, kako je sve umeo da očara svojim ponašanjem. Takvo ophođenje nigde nisam video. On je bio svestan svojih vrlina, pa je zato na sveopšte poštovanje gledao kao na nešto sasvim normalno. Sudija sam prinese stolicu Ivanu Ivanoviču, a nos mu usisa s gornje usne sav burmut, što je kod njega uvek bio znak izuzetnog zadovoljstva.

- Čime da vas počastim, Ivane Ivanoviču? – upita on. – Hoćete li šolju čaja?

- Ne, mnogo vam hvala – odgovori Ivan Ivanovič, pa se pokloni i sede.

- Molim vas, jednu šolju! – ponovi sudija.

- Ne, hvala. Zadovoljan sam potpuno gostoprimstvom! – odvrati Ivan Ivanovič, pokloni se i sede.

- Bar jednu šoljicu?

- Ne, nemojte se uznemiravati, Demjane Demjanoviču! – Pri tom se Ivan Ivanovič ponovo pokloni i sede.

- Makar šoljicu?

- Neka bude, kad je šoljica – odgovori Ivan Ivanovič i pruži ruku ka poslužavniku.

- Gospode bože, koliko finoće može biti kod čoveka! Nemoguće je reći kako lep utisak ostavlja takvo ponašanje.

- Da vam nalijem još jednu šoljicu?

- Najlepše hvala! – odgovori Ivan Ivanovič, stavljajući na poslužavnik izvrnutu šolju, klanjajući se.

- Služite se, Ivane Ivanoviču!

- Ne mogu. Najlepše se zahvaljujem. – Pri tom se Ivan Ivanovič pokloni i sede.

- Ivane Ivanoviču! Za ljubav, jednu šoljicu?

- Ne, mnogo vam hvala za gostoprimstvo.

- Samo šoljicu! Jednu šoljicu!

Ivan Ivanovič pruži ruku prema poslužavniku i dohvati šolju.

O bože, zar se na svetu može naći plemenitiji čovek!

- Ja, Demjane Demjanoviču – reče Ivan Ivanovič ispijajući poslednji gutljaj – ja sam došao zbog neodložne stvari: podnosim tužbu. – Tad Ivan Ivanovič ostavi šolju, pa izvuče iz džepa ispisan tabak hartije s plemićkim grbom. – Tužbu protiv svog neprijatelja, zakletog dušmanina.

- A protiv koga to?

- Protiv Ivana Nikiforoviča Dovgočhuna.

Kad to ču, sudija samo što ne pade sa stolice. – Šta kažete! – reče on i pljesnu rukama. – Ivane Ivanoviču, jeste li pri sebi?

- Kao što vidite, jesam.

- Nek vam bog i svi sveci pomognu! Kako to? Ivan Ivanovič postao neprijatelj Ivanu Nikiforoviču! Čujem li to iz vaših usta? Ponovite još jednom! Da se nije ko iza vaših leđa sakrio, pa govori umesto vas?

- Šta ima tu neverovatno? Ne mogu da ga vidim. On me je smrtno uvredio, uprljao mi čast.

- Presveta trojice! Kako da ubedim majčicu! A ona, staaarica, kad god se ja i sestra posvađamo, kaže:

„Vi deco, živite kao psi. Što se ne ugledate na Ivana Ivanoviča i Ivana Nikiforoviča? To su prijatelji, pravi prijatelji! Pošteni ljudi!“ Evo ti prijatelja! Pričajte, zbog čega? Kako?

- To je stvar neprijatna, Demjane Demjanoviču, rečima se ne može iskazati. Bolje, naredite da se tužba pročita. Evo, počnite odavde, tu je pristojnije.

- Pročitajte, Tarase Tihonoviču! – reče sudija obraćajući se sekretaru.

Taras Tihonovič uze tužbu, useknu se, kao što se useknjuju svi sekretari po sreskim sudovima, sa dva prsta, pa poče da čita;

- „Tužba plemića mirgorodskog sreza i spahije, Ivana Ivanova, sina Pererepjenka; a šta moli, vidi se iz sledećih tačaka:

1) Celom svetu poznat po svojim bogohulnim, u mržnju dovođenim i svaku meru prevršujućim zakonoprestupnim postupcima, plemić Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun, ovoga, 1810, leta, jula, sedmog dana, naneo mi je smrtnu uvredu, kako na moju čast odnoseću se, tako isto mojem činu i imenu nepodobnu. Ovaj plemić, sam pored toga otvratitelna izgleda, ima karakter svadalački i preispunjen svakojakim bogohulnijem i pogrđnijem rečima...“

Tu čitalac malo zastade da se ponovo usekne, a sudija sa strahopoštovanjem skrsti ruke i samo u sebi ponavljaše: „Kakvo vešto pero! Gospode bože, kako piše ovaj čovek!“

Ivan Ivanovič zamoli da se dalje čita i Taras Tihonovič nastavi:

- „Isti plemić Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun, kad dođo' k njemu s prijateljskim namerama, nazva me javno uvredljivim i pogrđnim za moju čast imenom, odnosno: gusanom, dok ceo srez mirgorodski zna da se ja ovom gnusnom životinjom nisam nikad nazivao, niti nameravam da se ubuduće nazivam. A kao potvrda da sam plemićkog porekla jeste to što je u matičarsku knjigu, koja se nalazi u crkvi Svete trojice, upisan kako dan rođenja mog, tako i krštenje koje je nada mnom izvršeno. A gusan, kako je svima iole učenim ljudima poznato, ne može biti zapisan u matičnu knjigu, jerbo gusan nije čovek, već živina, što je čak i onima koji nisu bivali u seminariji opštepoznato. Ali isti zlobni plemić, mada je sve to znao, nazvao me je tom pogrđnom rečju, ne radi nečeg drugog, do da nanese smrtnu uvredu mom činu i zvanju.

2) Isti onaj najneprostojniji i najbezobrazniji plemić posegao je i na moju baštinu, koju sam nasledio od mog roditelja, bivšeg sveštenika, blaženo-počivšeg Ivana, Onisijeva sina, Pererepjenka, na taj način što je, protivno svakim zakonima, preneo gusinjak do mog doksata, a što nije učinio ni sa kakvom drugom namerom nego da udvostruči meni nanesevu uvredu, jer je do tada taj gusinjak stajao na dobrom mestu i bio dosta jak. Ali mrska namera gorepomenutog gospodina bila je samo u tome da me učini

svedokom nepristojnih događaja, jer je poznato da ni jedan čovek neće poći u živinarnik, tim pre u gušćji, radi nekog pristojnog posla. Pri takvoj protivzakonitoj radnji dva prednja stuba postavljena su na moje zemljište koje sam nasledio još za života svog roditelja blaženo-počivšeg Ivana, Onisijeva sina, Pererepjenka, a koje počinje od ambara a prostire se u pravoj liniji do onog mesta gde žene peru lonce.

3) Gorepomenuti plemić, čije već samo ime i prezime uliva svakojaku odvratnost, hrani u duši zlu nameru da me potpali u sopstvenoj kući, o čemu govore dole navedeni podaci:

1) Ovaj zloćudni plemić je počeo da češće izlazi iz svojih odaja, što ranije zbog svoje lenjosti i odvratne gojaznosti nikad nije činio; 2) u njegovoj sobi gde mu borave sluge, i koja se nalazi pokraj samog plota što razdeljuje moju zemlju, nasledenu od mog pokojnog roditelja, blaženopočivšeg Ivana, Onisijeva sina, Pererepjenka, stalno gori lampa, što je pouzdan dokaz, jer do sad, zbog njegovog tvrdičluka, ne samo što nije gorela sveća nego su i fitilj gasili.

Stoga molim da se isti plemić Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun, optužen za paljevinu, za uvredu mog čina, imena i prezimena, za otimačinu moje sopstvenosti, a pre svega, za podlo i nepristojno dodavanje mom prezimenu nadimka gusan, kazni globom, plaćanjem sudskih troškova i gubitaka, a samog, kao prekršioca, u lance okovati, tako vezanog sprovesti u gradsku tamnicu, i po svoj mojoj molbi neodložno i hitno rešenje doneti. Pisao i sačinio plemić mirgorodski, spahija Ivan, Ivanov sin, Pererepjenko.“

Čim pročitaše tužbu sudija priđe Ivanu Ivanoviču, uhvati ga za dugme i poče mu ovako govoriti:

- Šta vi to radite, Ivane Ivanoviču! Zar se boga ne bojite? Bacite tužbu! Đavo ju je pisao! Bolje uzmite vi ruku Ivana Nikiforoviča, izljubite se, kupite saturinskoga, ili nikopoljskoga, ili prosto napravite malo punča, pa me pozovite; ispićemo svi i sve zaboraviti!

- Ne, Demjane Demjanoviču! Nije to laka stvar da se mirnim putem može rešiti. Zbogom! Zbogom i vi, gospodo! – nastavi on sa istom dostojanstvenošću, obraćajući se svima. – Nadam se da ćete na moju molbu doneti odgoberajuće rešenje. – Pa iziđe ostavivši sve zapanjene.

Sudija je sedeo nem kao riba; sekretar je šmrkao burmut, pisari prevrnuše komad boce koji im je služio kao mastionica, a sudija, onako ošamućen, poče da razmazuje po stolu mastilo.

- Šta vi kažete na ovo, Dorofeju Trofiimoviču? – reče sudija posle kraćeg ćutanja članu sreskog suda.

- Nemam šta da kažem – odgovori član.

- Šta se sve ne događa! – nastavi sudija.

Ne stiže sudija sve ni da iskaže, kad vrata zaškripaše i prednji kraj Ivana Nikiforoviča ulete u

sudnicu, a zadnji ostade u čekaonici. Dolazak Ivana Nikiforoviča, i to još u sud, beše tako neobičan da sudija dreknu a sekretar prekide čitanje. Jedan od pisara, obučen u nešto nalik na sukneni polufрак, gurnu pero u usta a drugi proguta muvu. Čak i onaj invalid koji je obavljao dužnost kurira i stražara i do tog trenutka stajao na ulazu i češao se ispod prljave, na ramenu zakrpljene košulje, čak i on zinu i nagazi nekog na nogu.

- Odakle vi! Kako i radi čega? Kako zdravlje, Ivane Nikiforoviču?

Ali Ivan Nikiforovič beše ni živ ni mrtav, zaglavio se na vratima, pa ni korak nazad ni korak napred. Uzalud je sudija pozivao da neko iz čekaonice gurne straga Ivana Nikiforoviča u sudnicu. U čekaonici beše samo neka starica moliteljka, koja i pored silnog upiranja koščatim rukama ništa ne učini. Onda jedan od pisara, debelih usana, širokih ramena, punog nosa, vrljavih i pijanih očiju, sa poderanim laktovima, priđe prednjem kraju Ivana Nikiforoviča, ukrsti mu ruke kao mališanu, pa namignu starom invalidu, koji kolenom već beše upro u trbuh Ivana Nikiforoviča, te ga uz tužno jaukanje izguraše u čekaonicu. Potom izvukoše zapornje i otvoriše i drugo krilo vrata, pri tome pisar i njegov pomoćnik invalid, usled složnog napora, ispustiše iz svojih usta tako jak miris da se sudnica za tren pretvori u krčmu.

- Da vas nisu ozledili, Icane Nikiforoviču? Rećiću majci, ona će vam poslati travarice, a vi samo protrljajte krsta i leđa, i sve će proći.

A Ivan Nikiforovič se skljoka na stolicu i osim otegnutih „oh“ i „ah“ ništa ne mogade reći. Najzad, slabim, od umora jedva čujnim glasom progovori:

- Je li vam po volji? – pa izvukavši iz džepa burmuticu dodade: - Uzmite, poslužite se!

- Veoma mi je milo što vas vidim, odgovori sudija. – Ali ne mogu da zamislim šta vas je nateralo da se toliko mučite i da nas neočekivano prijatno iznenadite.

- Tužba... – jedva izgovori Ivan Nikiforovič.

- Tužba? Kakva?

- Tužim... tu astma napravi podužu pauzu – oh!... tužim lupeža... Ivana Ivanoviča Pererepenka.

- Gospode! I vi! Takvi neviđeni prijatelji! Tužite tako plemenita čoveka!...

- On je satana! – odgovori odsečno Ivan Nikiforovič.

Sudija se prekrsti.

- Uzmite žalbu, pročitajte.

- Nema se kud, pročitajte, Tarase Tihonoviču! – reče sudija, obraćajući se sekretaru, tobože

nezadovoljan, pri čemu mu nos nehotice zaroni u gornju usnu, što je ranije obično činio kad mu je gazda bio prezadovoljan. Ta drskost nosa razljuti sudiju, još više. On izvuče maramicu i, da kazni za taj bezobrazluk svoj nos, obrisa s gornje usne sav burmut.

Pošto napravi uobičajeni uvod, koji je uvek pravio ispred čitanja, to jest, useknu se bez pomoći maramice, sekretar poče istovetnim glasom:

- „Moli plemić mirgorodskog sreza Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun, a šta, vidi se iz sledećih tačaka:

1) Opaki i javno nedobroželateln, samozvani plemić Ivan, Ivanov sin, Pererepjenko, svakojake pakosti, štetu i zlobne, u užas mene dovodeći stvari čini, a juče posle podne kao razbojnik i lupež, sa sekirama, testerama, dletima i drugim stolarskim alatom, krišom se noću uvukao u moje dvorište i u moj tamo nalazeći se gusinja, koji je sopstveno ručno i nepristojno oborio, mada ja sa svoje strane nisam ništa učinio što bi ga navelo na takav protivuzakoniti i razbojnički posao.

2) Isti plemić Pererepjenko ima nameru da posegne i na sam moj život, te sedmoga dana prošloga meseca, držeći u tajnosti ovu nameru, dođe k meni, pa me poče ljubazno i lukavo moliti da mu dam pušku, koja stoji u mojoj sobi, predlažući mi u zamenu cicijaški neke sasvim bezvredne stvari, kao: mrku krmaču i dve merice ovsa. Ne sluteći ništa o njegovoj pakosnoj nameri starao sam se na sve moguće načine da ga od toga odvratim, ali ta varalica i hulja Ivan, Ivanov sin, Pererepjenko, ispsova me na pasja usta kao što čine kočijaši i od tada nosi u sebi spram mene veliku mržnju. Uz to, ovaj često imenovani pomamni plemić i razbojnik Ivan, Ivanov sin, Pererepjenko je niskoga roda: njegova sestra beše celom svetu poznata kao skitnica koja pre pet godina otperja za jegerskom četom što se tada nalazaše u Mirgorodu, upisavši svog muža u seljake. Otac i majka mu takođe behu veliki bezakonici i nevidene pijandure. A imenovani plemić i razbojnik Pererepjenko životinjama podobnim i osude dostojnim postupcima prevazišao je svu svoju rodbinu i pod okriljem blagočestja čini najsablažljivija dela: ne posti, jer je uoči Filipdana isti bogoodmetnik kupio ovna i sutradan svojoj nezakonitoj devojci Gapki naredio da ga zakolje, izgovarajući se kako mu je, tobože, potreban tada bio loj za žižak i sveće.

Stoga molim da se isti plemić kao razbojnik, bogohulnik i lupež, uhvaćen u krađi i pljački, okuje u lance i sprovede u tamnicu ili držanu kaznionicu i da se tamo po isleđenju liši čina i plemićkog zvanja, da se dobro išiba i, po potrebi, u Sibir na robiju protera; troškove i štetu da nadoknadi, a na moju molbu da se rešenije donese. Na ovu molbu priložio je svoj potpis plemić mirgorodskog sreza Ivan, Nikoforov sin, Dovgočhun.“

Čim sekretar prestade da čita, Ivan Nikiforovič dohvati kapu i pokloni se nameravajući da ode.

- Kud' ćete, Ivane Nikiforoviču? – reče za njim sudija... – Sednite malo. Popijte šolju čaja! Oriška, glupačo jedna, što stojiš i namiguješ pisarima! Idi, donesi čaj!

Ali Ivan Nikiforovič, od straha što je toliko daleko otišao od kuće i podneo takav strašan karantin, provuče se nekako kroz vrata i reče:

- Ne uznemiravajte se, rado bih, ali... – pa zalupi vrata za sobom i ostavi prisutne u čudu.

Nije se imalo kud. Zavedoše obe tužbe i stvar poče da poprima ozbiljan izgled, kad je jedna nepredviđena okolnost još više zamrsi. Kad sudija u pratnji člana sreskog suda i sekretara iziđe iz sudnice, a pisari ostadoše da potrpaju u vreće kokoške, jaja, okrajke hleba, piroge i ostalo što su doneli molitelji, u sobu utrča mrka krmača pa, na zaprepašćenje svih, ne ščepa pirog ili okrajak hleba, nego baš molbu Ivana Nikiforoviča, koja ležaše na rubu stola s opuštenim listovima. Dograbivši tužbu, mrka krmača izlete tako brzo da je ni jedan pisar ne stiže, bez obzira što su lenjiri i mastionice leteli za njom.

Ovaj čudnovati događaj izazva užasnu zbrku jer tužba ne beše još prepisana. Sudija, odnosno njegov sekretar i član sreskog suda su dugo tumačili ovaj nečuveni događaj. Naposljetku odlučiše da podnesu predstavku načelniku policije, pošto je istraga u toj stvari više spadala u nadležnost građanske policije. Predstavka broj 389 bi upućena istog dana, usled čega dođe do veoma interesantnog objašnjenja, o kome čitaoci mogu saznati iz sledeće glave.

Glava peta

ONA IZLAŽE SAVETOVANJE DVAJU UGLEDNIH MIRGORODSKIH LIČNOSTI

Samo što je sredio svoje domaće poslove, Ivan Ivanovič izađe po običaju da malo poleži u tremu, kad, na veliko iznenađenje spazi da se nešto crveni na kapiji. To beše crveni posuvratak na rukavu načelnika policije, koji je kao i okovratnik dobio ujednačeni sjaj, pa se na krajevima pretvarao u lakiranu kožu. Ivan Ivanovič pomisli: „Nije rđavo što je Petar Fjodorovič došao da malo popričamo“, ali se začudi kad opazi da načelnik mnogo žuri i razmahuje rukama, što mu se inače retko dešavalo. Na načelnikovom mundiru beše zašiveno osam dugmadi, a deveto, otkako se pre dve godine za vreme osveštavanja hrama otkinulo, panduri i dan-danas nisu uspeli da pronađu, mada načelnik na svakodnevnom raportu koji mu podnose policijski nadzornici, pita je li nađeno. Tih osam dugmadi behu zašiveni kao što žene sade bob; jedno – desno, drugo – levo. Načelnikovu levu nogu beše za vreme poslednjeg rata probio kuršum, zbog čega ju je hramajući izbacivao daleko u stranu i time ometao gotovo sav rad desne noge. Što je načelnik upornije dejstvovao svojom „pešadijom“, ona je sporije napredovala. Tako je Ivan Ivanovič, dok je načelnik stigao do trema imao dovoljno vremena da odgoneta zašto on tako žustro maše rukama. To ga je zanimalo tim pre što mu se učinilo da je u pitanju ozbiljna stvar, pošto načelnik policije beše pripasao novu sablju.

- Dobar dan, Petre Fjodoroviču! – povika Ivan Ivanovič, koga, kao što rekosmo, beše obuzela radoznalost zbog koje nije mogao da se strpi dok je posmatrao kako načelnik na juriš osvaja doksat, ne gledajući gore već svađajući se sa svojom „pešadijom“, koja nikako da u jednom naletu izbije na stepenik.

- Dobar dan želim milom prijatelju i dobrotvoru, Ivanu Ivanoviču – odgovori načelnik policije.

- Molim vas, izvolite, sedite. Kao što vidim, umorni ste, jer vaša ranjena noga smeta...

- Moja noga! – povika načelnik policije, bacivši na Ivana Ivanoviča jedan od pogleda kakvim div šiba pigmeja ili iskusni pedant – učitelja igranja. Na to on ispruži svoju nogu i lupi njom o pod. Ovo viteštvo ga je, međutim, skupo stalo, jer mu se celo telo zaljlja i nos i poljubi ogradu, no mudri čuvar javnog reda, da se ništa ne primeti, odmah se isprsi i zavuče ruku u džep tobože da izvadi burmuticu.

- Mogu vam reći o sebi, mili prijatelju i dobrotvore Ivane Ivanoviču, da ja u svom životu nisam preduzimao ovakve pohode. Da, ozbiljnije sam preduzimao. Recimo, za vreme rata 1807... Ah!

Ispričaću vam kako sam preskakao plot i odlazio jednoj lepoj Nemici. – Pri tom načelnik policije zažmuri na jedno oko i vragolasto se osmehnu.

- A gde ste vi bili danas? – upita Ivan Ivanovič sa željom da prekine načelnika i da ga navede na razlog posete; on je žarko želeo da pita šta ima načelnik policije da mu saopšti, ali njegovo istančano poznavanje sveta kazivalo je da je takvo pitanje neumesno, te se Ivan Ivanovič uzdrža i, premda mu je srce snažno lupalo, bi primoran da čeka rešenje zagonetke.

- Ako dozvolite, reći ću vam gde sam bio – odgovori načelnik policije. – Pre svega, mogu vam reći da je danas divno vreme...

Pri poslednjoj reči Ivan Ivanovič umalo ne ispusti dušu.

- Ali, dozvolite – nastavi načelnik – ja dođoh danas k vama zbog jedne ozbiljne stvari. – Pri tom se načelnik napravi zamišljen i važan kao kad je na juriš osvajao doksat. Ivan Ivanovič se prenu i zadrhta kao u groznici, pa po običaju brzo postavi pitanje:

- Kakva je to ozbiljna stvar? Zar je ona važna?

- Vidite, pre svega, usudiću se, dragi prijatelju i dobrotvore Ivane Ivanoviču, da kažem da ste vi... što se mene tiče, ja, molim, nemam ništa protiv, ali državna služba, državna služba to zahteva: vi ste prekršili poredak dobročinstva!

- Šta to vi govorite, Petre Fjodoroviču? Ništa vas ne razumem.

- Molim, Ivane Ivanoviču! Kako ništa ne razumete? Sopstveno vaše marvinče je odvuklo veoma važan državni dokument, a vi posle toga – ništa ne razumete!

- Kakvo marvinče?

- Da prostite, vaša mrka krmača.

- A šta sam ja tu kriv? Zašto sudski pandur ostavlja otvorena vrata?

- E, Ivane Ivanoviču, to je vaše marvinče, znači, vi ste odgovorni.

- Najlepše vam hvala što me upoređujete sa svinjom.

- Ehe, to nisam rekao Ivane Ivanoviču! Tako mi boga, nisam kazao. Izvolite razumno prosuditi: vama je nesumljivo poznato da je, saglasno ukazu vlasti, zabranjeno prljavim životinjama da šetaju po gradu, a tim pre glavnim gradskim ulicama. Priznajte sami da je to kažnjivo.

- Bog će znati šta vi govorite! Vrlo važno što je krmača izašla na ulicu.

- Dopustite mi da kažem, dopustite, dopustite. Ivane Ivanoviču, to nikako ne može biti. Šta da se radi? Vlast naređuje – mi se pokoravamo. Ne kažem da ponekad ne izađu na ulicu, pa čak i na trg,

kokoši i guske, predstavite: kokoši i guske, ali za svinje i jarce ja sam još prošle godine izdao naredbu da se ne puštaju na javno mesto, a ta naredba je po mojoj zapovesti pročitana glasno narodu u skupštini.

- Ne, Petre Fjodoroviču, od svega mi je jasno jedino to da se vi na sve načine trudite da me teže uvredite.

- E, ne možete reći, najmiliji prijatelju i dobrotvore, da ja želim da vas vređam. Setite se: ja vam lani ni reči nisam rekao kad ste krov podigli za čitav aršin iznad propisane mere. Naprotiv, pravio sam se da to ne vidim. Budite sigurni, dragi prijatelju, da bih ja i sad, tako reći... ali mi dužnost, jednom rečju, dužnost mi nalaže da pazim na čistoću. Razmislite, da odjednom na glavnoj ulici...

- A lepe su vam te glavne ulice! Tamo svaka žena baca ono što joj ne treba.

- Dozvolite da vam kažem, Ivane Ivanoviču, vi me vređate! Istina, to se ponekad dešava, ali pretežno pored plotova, šupa ili ostava; ali da na glavnu ulicu, na trg, iziđe suprasna krmača, to je stvar...

- Pa čega ima tu čudnog, Petre Fjodoroviču? I svinja je stvor božji!

- Slažem se! Ceo svet zna da ste učen čovek, znate nauke i druge razne predmete, a ja, naravno, nikakve nauke nisam učio: brzopis sam počeo da učim kada mi je već bilo trideset. Ja sam, kao što znate, bio redov.

- Hm! – reče Ivan Ivanovič.

- Da - nastavi načelnik policije – godine hiljadu osamsto prve služio sam u Četrdeset prvoj jegerskoj četi kao poručnik. Komandir čete nam je bio, ako izvolite znati, kapetan Jeremejev. – Pri tom načelnik policije zavuče prste u burmuticu koju je Ivan Ivanovič držao otvorenu i mrvio burmut.

Ivan Ivanovič odgovori:

- Hm!

- Dužnost mi nalaže da se pokoravam naređenjima vlasti. Ivane Ivanoviču, vi biste morali znati da se onaj ko iz suda ukrade državni akt podvrgava kao i svaki drugi prestupnik krivičnom zakonu.

- Znam, de, ako hoćete mogu i vas naučiti. Ali to je za ljude, recimo, kad biste vi ukrali akt; ali svinja je životinja, stvor božji!

- Tako je, ali zakon kaže: krivac u krađi... Molim vas, slušajte pažljivo: krivac! Tu nije određeno ni poreklo, ni pol, ni zvanje – onda, i životinja može odgovarati. Vaša volja, ali životinja pre nego što se presuda izreče mora biti dovedena u policiju kao narušilac javnog reda.

- Ne, Petre Fjodoroviču! – suprotstavi se hladnokrvno Ivan Ivanovič. – To ne može biti!

- Kako vam volja, samo, ja se moram povinovati naređenjima vlasti.

- Šta, vi mi pretite? Zacelo ćete po krmaču poslati onog sakatog pandura? Narediću sluškinji da ga žaračem otprati i da mu i onu drugu prebije!

- Neću da se s vama svađam, ali ako je ne privedete u policiju, onda radite sa njom šta vam je volja: zakoljite je, ako hoćete, za Božić, napravite od nje pečenicu, ili je pojedite. Samo ću vas zamoliti da mi, ako budete pravili kobasice, pošaljete par onih koje od krvi i sala vešto sprema vaša Gapka. Moja Agrafena Timofejevna ih mnogo voli.

- Kobasice! Bez brige, poslaću vam jedan par.

- Biću vam neobično zahvalan, dragi prijatelju i dobrotvore. A sad mi dozvolite da kažem još jednu reč: naloženo mi je od sudije i svih naših poznanika da vas, kako da kažem, pomirim s vašim prijateljem Ivanom Nikiforovičem.

- Kako? S onim neotesankom! Ja da se mirim sa tim grubijanom? Nikada! Ni za živu glavu! - Ivan Ivanovič je bio neobično odlučan.

- Kako hoćete – odgovori načelnik policije, gurajući burmut u obe nozdrve. – Ja vas ne smem savetovati, ali ipak, dozvolite da kažem: vi ste sada u svađi, a kada se pomirite...

Ali Ivan Ivanovič povede reč o lovu na prepelice, što se obično dešavalo kad je hteo da skrene razgovor na drugu stranu. I tako se načelnik policije neobavljena posla vrati kući.

Glava šesta

IZ KOJE ČITALAC MOŽE LAKO DOZNATI SVE ŠTO ONA SADRŽI

Ma kako da su se u sudu starali da stvar zataškavaju, sutradan ceo Mirgorod saznade kako je krmača Ivana Ivanoviča ukrala tužbu Ivana Nikiforoviča. Prvi se nesvesno odade sam načelnik policije. Kad Ivanu Nikiforoviču to saopštiše, on ništa ne reče, samo upita: - Da nije mrka?

Ali Agafja Fedosejevna, koja se tu nađe, poče ponovo da podgovara Ivana Nikiforoviča:

- Šta radiš, Ivane Nikiforoviču? Podsmevaće ti se kao budali ako popustiš! Kakav ćeš mi ti posle toga biti plemić! Bićeš gori od one ženturine što prodaje medenjake, koje neobično voliš!

I nagovori ga, alapača! Nađe negde sredovečnog čovečuljka, crnpurasta, s pegama po licu, u tamnoplavom kaputu sa zakrpljenim laktovima – pravu sudsku mastiljaru. Čizme je mazao katranom, po tri pera držao iza uha, a umesto mastionice staklenu bočicu privezanu za dugme na kaputu. Odjednom je jeo devet piroga a deseti gurao u džep, a u službenom aktu je toliko umeo da okleveta da ga ni jedan čitalac ne bi mogao bez zastajanja, kašljanja i kijanja, odjednom pročitati. Ovo čoveku malo podobno stvorenje je čeprkalo, mučilo se i pisalo dok nije najzad sačinilo ovakvu tužbu:

- „Mirgorodskom sreskom sudu od plemića Ivana, Nikiforova sina, Dovgočhuna.

Sledstveno mojemu prošeniju, od mene, plemića Ivana, Nikiforova sina, Dovgočhuna, podanom u sud kad i tužba Ivana, Ivanova sina, Pererepjenka, po kojoj je i sam Mirgorodski sud nezakonitu odluku doneo. A osim toga i ona bezočna samovolja mrke krmače krišom prikrivena od nepoznatih ljudi, do ušiju mojih je došla. A kako ono dozvoljenje i nezakonita odluka neizostavno u nadležnost suda spadaju, jerbo krmača je životinja glupa i tim pre gotova k ukradeniju akata. Iz čega javstveno sledi da je često imenovana krmača morala biti na to podučena od strane mog dušmanina, sebe nazivajućeg plemića Ivana, Ivanova sina, Pererepjenka, već uhvaćenog u otimačini, pokušeniju na moj život i verolomstvu. Ali je isti Mirgorodski sud, sa njemu svojstvenim pristrastijem tajno saglašenije dao ovoj osobi, bez čijeg součestija onoj krmači ne bi bilo dato pozvoljenje k ukradeniju akta, pošto je Mirgorodski sreski sud od posluge dobro čuvan, pri čemu je dovoljno navesti samo jednog pandura u svako doba nahodećeg se u čekaonici, a koji i pored toga što je ćorav i donekle sakat, poseduje sasvim dovoljno sposobnosti da

toljagom istera krmaču. Po ovom se jasno vidi kroz prste gledanje Mirgorodskog suda i neosporna ćiftinska deoba mita od tog koji je sa njim u vezi. A isti gorepomenuti razbojnik i plemić Ivan, Ivanov sin, Pererepjenko je velika hulja i nevaljalac. Zato i obaveštavam ja, Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun isti Mirgorodski sud i stavljam mu na znanje da ću, ako se od one mrke krmače ili sa njome saglasivšem se plemiću Pererepjenku ne oduzme pomenuta molba i po njoj pravilno rešenje u korist moju ne donese, ja, plemić Ivan, Nikoforov sin, Dovgočhun, po takvom istoga suda protivzakonitom povlađivanju podneti žalbu drugostepenom sudu po svim propisima o prenošenju procesa.

Plemić mirgorodskog sreza Ivan, Nikiforov sin, Dovgočhun.“

Ova žalba učini svoje: sudija beše, kao i svi dobri ljudi, plašljiv čovek. On se obrati sekretaru, ali sekretar procedi kroz zube jedno duboko „hm“ i dade licu onaj ravnodušni i dvosmisleni izraz koji ima samo satana kad gleda kako mu se primiče žrtva. Preostao je samo jedan izlaz: pomiriti dva pređašnja prijatelja. Ali kako postići to kad su svi dosadašnji pokušaji bili bezuspešni? Ipak, odlučiše da još jednom pokušaju; ali Ivan Ivanovič odsečno reče da ne pristaje, pa se čak veoma naljuti; Ivan Nikoforovič umesto odgovora okrenu leđa ne rekavši ni reč. Tad proces uze neobičnu brzinu, kojom se slave mnogi sudovi. Tužbu zavedoše, upisaše broj delovodnog protokola, ušiše, potpisaše sve u jednom danu i staviše u orman, gde je ona ležala, ležala godinu, dve, tri dana. Mnogo se usedelica udade za to vreme, u Mirgorodu prosekoše novu ulicu, sudiji ispade jedan kutnjak i dva očnjaka, po dvorištu Ivana Ivanoviča jurilo je više dece nego pre, a otkud su se pojavila, bog zna! Ivan Nikiforovič u inat Ivanu Ivanoviču podiže novi gusinjak, istina, malo dalje od mesta gde je bio prvi, i potpuno se ogradi od Ivana Ivanoviča tako da se ova dva ugledna građanina skoro nikad nisu viđala – a predmet je u najboljem redu ležao u ormanu koji se od silnih mrlja od mastila beše pretvorio u mramor.

A onda se desi nešto neobično važno za ceo Mirgorod.

Načelnik policije priredi prijem! Kako da nađem kičice i boje kojima bih prikazao šarolikost skupa i raskošni pir! Uzmite časovnik, otvorite ga i pogledajte šta sve tamo ima. Tričarije, zar ne? A sad zamislite da je gotovo toliko, ako ne i više, točkova bilo u načelnikovom dvorištu. Kakvih kočija i kola nije bilo! Jednima – zadnji kraj širok, a prednji uzak, drugima – zadnji uzak, a prednji širok. Neke behu i kočije i taljige, neke – ni ovo ni ono; jedne behu nalik na ogroman naviljak sena ili debelu prodavačicu, druge na raščerupana Židova ili na kostur sa kog još nije otpala koža: neka su profilom podsećala na lulu s čibukom, a neka, ni na šta nisu ličila, odajući neko čudno i basnoslovno stvorenje neodređenog oblika. A iz tog haosa točkova i bokova uzdizalo se nešto po prilici nalik na fijaker sa prozorčetom i čvrstom rešetkom

na njemu. Kočijaši su, u sivim ogrtačima, dolamama i gunjevima, šubarama od jagnjeće kože i kapama raznovrsnog kalibra, s lulama u ruci, vodali ispregnute konje po dvorištu. Divan je to bio prijem! Dopustite, ja ću nabrojati sve goste koji su bili tamo: Taras Tarasovič, Jevpua Akinfovič, Jeftihije Jeftihijevič, Ivan Ivanovič, ali ne i naš Ivan Ivanovič, Sava Gavrilovič, naš Ivan Ivanovič, Jefrije Jefrijevič, Makar Nazarijevič, Foma Grigorijevič... Ne mogu dalje! Nemam snage. Ruka je posustala od pisanja. A koliko je bilo dama! Crmpurastih, bledolikih, vitkih i malih, debelih kao Ivan Nikiforovič, i tako tankih da bi mogle stati u korice načelnikova mača. Koliko kapica! Haljina?! Crvenih, žutih, mrkih, zelenih, plavih, šarenih, novih, prevrnutih i prekrojenih! Koliko marama, vrpce, torbica! Zbogom, jadne oči! Ni za šta nećete više valjati posle ovog prizora. A kakav je dugačak sto bio postavljen! I kako su svi razgovarali i kakvu su galamu podigli! Šta je prema tome vodenica sa svim žrvnjevima, točkovima, zupčanicima i badnjevima! Ne mogu vam sasvim pouzdano reći o čemu su razgovarali, ali, verovatno o mnogim prijatnim i korisnim stvarima, kao na primer: o vremenu, o psima, o pšenici, o ženskim kapicama, o ždrepcima. Najzad, Ivan Ivanovič – ne naš Ivan Ivanovič, već drugi, koji je ćorav na jedno oko (ćoravi Ivan Ivanovič je uvek o sebi govorio s ironijom) ne vidi Ivana Nikiforoviča, Dovgočhuna.

- Nije hteo da dođe reče načelnik policije.

- Kako to?

- Evo već, hvala bogu, prodoše dve godine od kako su se posvađali, to jest, Ivan Ivanovič sa Ivanom Nikiforovičem, pa kuda jedan krene, onamo drugi ni za živu glavu neće!

- Ma, šta kažete! – Pri tom ćoravi Ivan Ivanovič podiže oči i sklopi ruke. – Eto ti na, kad ljudi zdravih očiju ne žive u slozi, kako ću tek onda ja sa svojim ćoravim! Na ove reči svi se nasmejaše, svi su mnogo voleli ćoravog Ivana Ivanoviča jer se on šeretski šalio na savremen način. Pa i sam onaj visoki, suvonjavi čovek s flasterom na nosu, koji je dotle sedeo u ćošku, ne menjajući izraz lica ni kad mu je u nos uletela muva, čak i taj gospodin ustade i priđe bliže grupi oko ćoravog Ivana Ivanoviča.

- Čujte! – reče ćoravi Ivan Ivanovič kad opazi oko sebe prilično veliko društvo. - Čujte! Bolje bi bilo da izmirimo dva naša prijatelja nego što zurite u moje ćoravo oko! Sad Ivan Ivanovič priča sa ženama i devojkama, a mi, dajte da pošaljemo krišom po Ivana Nikiforoviča, pa da ih sastavimo.

Svi složno prihvatit će predlog Ivana Ivanoviča i odlučiše da odmah pošalju nekog po Ivana Nikiforoviča da ga zamoli da neizostavno dođe na ručak kod načelnika policije. Pitanje: kome poveriti tako važnu stvar? – dovede sve u nedoumicu. Dugo su raspravljali ko je sposobniji i dovitljiviji u diplomatskim poslovima i naposljetku se složili da sve to povere Antonu Prokofjeviču Golopuzu.

Ali prethodno treba upoznati čitaoca sa ovim uglednim čovekom. Anton Prokofjevič je, u punom smislu ove reči, bio veoma plemenit čovek: ako mu neko od uglednih mirgorodskih ljudi pokloni maramu za vrat ili nešto od rublja, on se zahvali; a ako ga i po nosu kvrcne – opet je zahvalan. Kada bi ga neko zapitao: „Zašto vam je kaput, Antone Prokofjeviču, mrke boje, a rukavi plavi?“, on je obično odgovarao: „Vi ni takav nemate! Pričekajte dok ga malo iznosim biće ceo jednak!“ I zaista, plavo sukno se pod dejstvom sunca pretvorilo u mrko i sad potpuno odgovara boji kaputa! Ali evo šta je čudno: Anton Prokofjevič ima običaj da suknene stvari nosi preko leta a pamučne zimi. Anton Prokofjevič nema kuće. Imao ju je ranije na kraju grada, ali je prodade, pa za taj novac kupi tri dorata i male kočije kojima je obilazio i u goste išao spahijama. Ali pošto je oko konja bilo mnogo glavobolje, a uz to su za ovas i pare trebale, Anton Prokofjevič ih zameni za violinu i jednu sluškinju, uzevši pride dvadeset i pet rubalja. Potom Anton Prokofjevič prodade violinu, a za služavku dobi pozlaćenu duvankesu od safijana i zato sad ima duvankesu kakvu niko nema. Ali zbog tog zadovoljstva ne može da šeta više po selima već mora da stanuje u gradu i da noćiva po raznim kućama, naročito kod onih spahija koji su uživali da ga kvrcaku po nosu. Anton Prokofjevič voli da dobro založi, a „duraka i mlinara“ majstorski igra. Da se potčinjava, to mu je od rođenja bilo dato, pa zato odmah dohvati kapu i štap i smesta krene na posao.

Putem poče da razmišlja kako da privoli Ivana Nikiforoviča da dođe na prijem. Čudljiva narav ovog, inače uglednog čoveka mrsila mu je nekako račune. A doista, kako i da se odluči na put, kad je i iz kreveta vrlo mučno ustajao? Recimo, i da ustane, ali da pođe onamo gde se, a on to nesumljivo zna, nalazi njegov zakleti dušmanin? Što je više Anton Prokofjevič razmišljao, sve je više prepreka iskršavalo. Vreme beše sparno; sunce je peklo, a s njega je znoj potokom lio. No i pored toga što su ga kvrckali po nosu, Anton Prokofjevič beše prilično dovitljiv čovek u mnogim stvarima (trampa mu samo nije išla od ruke); vrlo dobro je znao kad treba igrati budalu, a ponekad se vešto snalazio u prilikama gde bi i pametan propao.

I dok je njegov snalažljiv um, hrabro idući u susret svemu, smišljao način kako da ubedi Ivana Nikiforoviča, jedna iznenadna okolnost ga prilično zbuni.

Nije loše, uzgred, obavestiti čitaoca da je Anton Prokofjevič pored ostalog imao jedne pantalone tako čudno skrojene da su ga psi ujedali za listove kad bi ih obukao. Na nesreću, Anton Prokofjevič je baš tog dana navukao te pantalone, i tek što se predao mislima kad se sa svih strana razleže strašan lavež i zaprepasti ga. Anton Prokofjevič nadade takvu dreku (jače od njega nije niko znao vikati) da ne samo da mu u susret požuriše poznata starica i vlasnik širokog kaputa nego čak i deca iz dvorišta Ivana Ivanoviča

pojuriše ka njemu. Iako su psi stigli da ga ujedu samo za jednu nogu, to mu prilično oduze od hrabrosti, tako da veoma oprezno priđe doksatu.

Glava sedma

I POSLEDNJA

- A! Dobar dan! Na šta vi pse vabite? – reče Ivan Nikiforovič kad opazi Antona Prokofjeviča, jer s Antonom Prokofjevičem niko drukčije nije govorio sem u šali.

- Dabogda pocrkali! Ko ih vabi? – odgovori Anton Prokofjevič.

- Vi lažete.

- Ne, tako mi boga. Petar Fjodorovič vas moli da dođete na ručak.

- Hm!

- Bogami! Tako vas je srdačno molio da ne umem kazati. „Šta se to“, kaže, „Ivan Nikiforovič boji mene kao da sam mu neprijatelj. Nikad ne dođe da porazgovaramo ili da posedimo.“

Ivan Nikiforovič pogladi svoj podbradak.

- „Ako“, veli, „Ivan Nikiforovič i sad ne dođe, onda ne znam šta da mislim: zacemento sprema nešto protiv mene. Molim vas, Antone Prokofjeviču, nagovorite Ivana Nikiforoviča!“ Onda, 'ajdemo, Ivane Nikiforoviču. Tamo je sada na okupu divno društvo!

Ivan Nikiforovič stade da posmatra petla koji je stajao na doksatu i svom snagom kukurikao.

- Kad biste vi, Ivane Nikiforoviču, znali – nastavi revnosni poslanik – kakvu je jesetrinu i svež suvar dobio Petar Fjodorovič!

Tu Ivan Nikiforovič okrenu glavu i stade pažljivo slušati.

To ohrabri poslanika.

- Hajdemo što brže, tamo je i Foma Grigorijevič! Pa šta? – dodade, gledajući kako Ivan Nikiforovič leži i dalje u istom položaju. – Idemo ili ne?

- Neću.

Ovo „neću“ zaprepasti Antona Prokofjeviča. On je već verovao da je ubedljivo pozivanje potpuno primamilo ovog, inače ugledna čoveka, a sad odjednom ču: „Neću!“

- A zašto nećete? – zapita on gotovo ljutito, što mu se retko dešavalo čak i onda kad su mu na glavu stavljali zapaljenu hartiju, kako su se naročito šalili sudija i načelnik policije.

Ivan Nikiforovič šmrknu burmut.

- Volja vaša, Ivane Nikiforoviču, ali ja ne znam šta vas sprečava.

- Zašto da idem – progovori najzad Ivan Nikiforovič. – Tamo je razbojnik! – Tako je obično nazivao Ivana Ivanoviča.

Bože dragi! A zar su davno bili...

- Bogami nije! Tako mi boga, nema ga tamo! Neka me grom ubije sad! - odvrati Anton Prokofjevič, koji je bio spreman da se deset puta u jednom trenutku zakune. – Hajdemo, Ivane Nikiforoviču!

- Lažete vi, Antone Prokofjeviču, on je tamo!

- Bogami, bogami! Ne makao se odavde ako je tamo! Razmislite i sami, zašto da lažem! Dabogda mi se i ruke i noge osušile ako lažem! Šta, ni sad mi ne verujete? Crkao dabogda pred vama! Dabogda mi ni otac, ni majka, pa ni ja, ne videli carstva nebeskog! Još uvek ne verujete?

Ivana Nikiforoviča sasvim umiriše ove kletve, pa naredi svom sobaru u širokom kaputu da mu donese šalvare i pamučni kazakin.

Smatram da je suvišno opisivati kako je Ivan Nikiforovič oblačio šalvare, kako su mu vezali mašnu i naposletku kako su mu natakli kazakin, koji puče pod levim pazuhom! Dovoljno je kazati da je on za sve to vreme bio prilično spokojan i da reč nije rekao na predlog Antona Prokofjeviča za njegovu tursku duvankesu.

Društvo je, međutim, jedva čekalo na taj sudbonosni trenutak kada će se pojaviti Ivan Nikiforovič i time ispuniti opštu želju da se ova dva ugledna čoveka pomire; mnogi su bili uvereni da Ivan Nikiforovič neće doći. Načelnik policije se još i kladio s ćoravim Ivanom Ivanovičem da neće doći, ali odustade samo stoga što je ćoravi Ivan Ivanovič zahtevao da načelnik položi svoju ranjenu nogu i on ćoravo oko, na što se načelnik policije jako uvredi, dok se celo društvo krišom smejalo.

Niko još nije sedao za sto, mada je već davno prošlo dva sata – vreme u koje se u Mirgorodu ruča, čak i kada su svečane ceremonije.

Tek što se Anton Prokofjevič pomoli na vratima, svi ga odmah opkoliše. Na sva pitanja Anton Prokofjevič odgovori kreštavim i odlučnim glasom: - Neće doći! – Samo što to izusti, umalo mu se na glavu ne sruči pljusak ukora, psovki, a možda i tuce udaraca po nosu zbog neuspeha u diplomatskoj misiji, kada se odjednom vrata otvoriše i uđe – Ivan Nikiforovič.

Da je došao sam sotona, ili vampir, verovatno ne bi to toliko iznenadilo celo društvo kao što ga

začudi neočekivani dolazak Ivana Nikiforoviča. A Anton Prokofjevič se uhvatio za stomak pa se trese od sreće što se tako našalio sa celim društvom.

Kako mu drago, ali niko nije verovao da se Ivan za tako kratko vreme mogao obući kao što priliči plemiću. Ivan Ivanovič ne beše tu; izašao je zbog nečega iz sobe. Kad se pribraše od čuda, svi stadoše pitati Ivana Nikiforoviča za zdravlje i izjaviše kako se raduju što ide u širinu. Ivan Nikiforovič se ljubio sa svima i govorio: „Veoma sam zahvalan“. Međutim, miris boršča se raširi po sobi i prijatno zagolica nozdrve ogladnelim gostima. Svi pohriše u trpezariju. Povorka gospođa, pričljivih i ćutljivih, debelih i mršavih, pođe napred i dugački sto zatreperi svim bojama. Neću opisivati kakvih je sve jela bilo na stolu. Neću ništa pomenuti ni o testu sa pavlakom, ni o škembićima koje su služili uz boršč, ni o ćurki sa šljivama i suvim groždem, ni o jelu koje je toliko ličilo na čizme potopljene u kvasu, pa čak ni o sosu od vinskog sirćeta koji se služio sav u plamenu, što je zabavljalo i u isto vreme plašilo gospođe. Neću govoriti o tim jelima jer mi je draže da ih jedem nego da o njima nadugačko i naširoko pričam. Ivanu Ivanoviču se mnogo dopade riba spremljena s renom. On beše sav utonuo u taj koristan i hranjiv posao. Odvajajući najsitnije riblje koščice, on ih stavljашe na tanjir i nekako neočekivano pogleda ispred sebe: Gospode bože, kako je to čudno! Spram njega sedi Ivan Nikiforovič!

Istovremeno pogleda i Ivan Nikiforovič! Ne! Ne mogu dalje! Dajte mi drugo pero! Moje je pero malaksalo, mrtvo i suviše slabo za ovaj prizor! Njihova zapanjena lica se ukočiše. Svaki od njih ugleda odavno poznat lik kome bi, tako je bar izgledalo, nehotice prišao kao neočekivanom prijatelju i pružio burmuticu rekavši: „Služite se“, ili: „Smem li vas zamoliti da se poslužite“; ali, uprkos tome, taj isti lik je bio strašan kao rđavo znamenje! Znoj je obliavao i Ivana Ivanoviča i Ivana Nikiforoviča.

Svi prisutni koliko ih je bilo na ručku zanemeše ne skidajući oči sa nekadašnjih prijatelja. Gospođe, koje su se dotle zanimale prilično zabavnim besedom o tome kako se spremaju kopuni, prekinuše razgovor. Nastade grobna tišina. Beše to prizor dostojan kičice velikog umetnika!

Najzad Ivan Ivanovič izvuče maramicu i poče brisati nos, a Ivan Nikiforovič pogleda oko sebe i ustavi pogled na otvorenim vratima. Načelnik policije primeti taj pokret pa naredi da se vrata čvrsto zatvore. Onda obojica navališe na jelo i više ne pogledaše jedan na drugog.

Čim se ručak završi, oba nekadašnja prijatelja skočiše i počeše tražiti kape da što pre odmagle. Tad načelnik policije namignu, i Ivan Ivanovič, ne naš Ivan Ivanovič već onaj s ćoravim okom, stade iza leđa Ivanu Nikiforoviču, a načelnik iza Ivana Ivanoviča, i obojica ih počeše gurati straga da ih sastave i ne puste dok jedan drugom ne pruže ruku. Ivan Ivanovič, onaj s ćoravim okom gurnu Ivana Nikiforoviča

malo ukrivo, ali ipak prilično uspešno, ka mestu gde je stajao Ivan Ivanovič; ali načelnik policije uze kurs suviše ukoso, pošto nije mogao da iziđe na kraj s raspuštenom „pešadijom“, koja se u tom trenutku nije pokoravala ni jednoj komandi, pa kao u inat, izlete daleko napred, potpuno u suprotnu stranu (što je možda posledica bezbrojnih pića na stolu), tako da se Ivan Ivanovič sruči na damu u crvenoj haljini, koja se iz radoznalosti beše progurala u samu sredinu okršaja. Taj predznak nije nagoveštavao ništa dobro. Da bi popravio situaciju, sudija zauze mesto načelnika policije, pa, ušmrkavši sav burmut s gornje usne, ogurnu Ivana Ivanoviča na drugu stranu. Tako se obično ljudi u Mirgorodu mire. Taj način po nečemu liči na igru loptom. Čim sudija gurnu Ivana Ivanoviča, ćoravi Ivan Ivanovič zape iz sve snage i gurnu Ivana Nikiforoviča, sa kog se znoj slivao kao kišnica s krova. I mada su se dva prijatelja jako opirala ipak ih sastaviše, jer su obe udarne strane dobile značajno pojačanje od drugih gostiju.

Tada se obruč suzi sa svih strana i ne pustiše ih sve dotle dok ne odlučiše da jedan drugom pruže ruku.

- Bog s vama, Ivane Ivanoviču i Ivane Nikiforoviču! Kažite iskreno zašto ste se zavadili? Nije li zbog sitnice? Zar vas nije stid pred ljudima i pred bogom!

- Ne znam – reče Ivan Nikiforovič, brekćući od umora (a videlo se da je želeo pomirenje) – ja ne znam šta sam učinio Ivanu Ivanoviču; zašto je srušio moj gusinjak i naumio da me ubije?

- Nisam ništa rđavo naumio – odvrati Ivan Ivanovič ne gledajući Ivana Nikiforoviča. – Kunem se i bogu i vama, poštovana gospodo, da ništa nisam učinio svom dušmaninu. Zašto me kleveta i prlja moj čin i zvanje?

- A čime sam vas, Ivane Ivanoviču, uvredio? – reče Ivan Nikiforovič. Još samo nekoliko trenutaka prebacivanja i objašnjavanja pa bi se nekadašnja mržnja ugasila. Ivan Nikiforovič već posegnu rukom za burmuticom, spreman da kaže: „Služite se!“

- Zar to nije uvreda – odgovori Ivan Ivanovič, ne dižući oči – kad vi, milostivi gospodine, častite moj čin i moje ime takvom rečju koju ovde nije pristojno reći?

Dopustite, Ivane Ivanoviču, da vam prijateljski kažem – pri tom Ivan Nikiforovič tače prstom dugme Ivana Ivanoviča, što je značilo da je raspoložen – vi ste se našli uvređeni đavo bi ga znao zašto; zato što sam vas nazvao gusanom... Ivan Nikiforovič opazi da je neoprezno rekao tu reč, ali je bilo već kasno – reč beše izletela. I sve pođe naopako.

Kad je Ivan Ivanovič zbog te reči, izgovorene bez svedoka, izleteo iz kože i pao u takvu vatru, u kojoj, ne daj bože, da vidiš čoveka – kako mu je, zamislite, dragi čitaoci, kako mu je tek sada bilo kad je ta

prokleta reč kazana u društvu u kojem je bilo mnogo dama sa kojima je Ivan Ivanovič voleo biti vrlo delikatan. Da se Ivanu Nikiforoviču to ne omače, da je rekao „ptica“, a ne „gusan“, možda bi se moglo nešto napraviti. Ovako – sve bi svršeno.

On baci na Ivana Nikiforoviča pogled, još kakav pogled; da je taj pogled imao izvršnu vlast, u pepeo bi pretvorio Ivana Nikiforoviča. Gosti shvatiše taj pogled i odmah pohitaše da ih rastave. I taj čovek, uzor plemenitosti, koji ni jednu prosjakinju nije propuštao i da je nešto ne zapita, izlete besan kao ris. Takve strašne bure izazivaju strasti!

Čitav mesec dana ništa se ne ču o Ivanu Ivanoviču. Zatvorio se u svojoj kući. Zavetni kovčeg bi otključan i on iz njega izvadi – pogodite šta! Zlatnike! Stare zlatnike koji su mu od dede ostali! I ti zlatnici predoše u prljave pisarske ruke. Stvar se prenese na viši sud. I kad Ivan Ivanovič ču radostan glas da će stvar biti sutra okončana, tek onda ugleda dan i odluči da izađe iz kuće. Avaj! Od tada je sud svakog dana obavestavao da će se stvar sutra svršiti, i to tako ide već deset godina.

Pre jedno pet godina put me nanese kroz Mirgorod. Putovao sam po lošem vremenu. Beše to tužno-siva, prljava i maglovita jesen. Neko neprirodno zelenilo – posledica neprekidnih, dosadnih kiša pokrivalo je razređenom mrežom polja i njive, a pristajalo im je kao šale starcu ili ruže babi. Na mene je tada mnogo uticalo vreme; kad je ono dosadno, i ja sam tužan. No, i pored toga, kad sam ulazio u Mirgorod, osetih kako mi srce strašno lupa. Bože, koliko uspomena! Dvadeset godina nisam bio u Mirgoeodu. Ovde su tada u dirljivom prijateljstvu živela dva jedinstvena čoveka, dva retka prijatelja. A koliko je tih znamenitih ljudi umrlo! Sudija Demjan Demjanovič je još onda bio pokojni; Ivana Ivanoviča, onog ćoravog, takođe nije bilo među živima. Izbih na glavnu ulicu: sa strane stoje motke sa svežnjevimama slame, privezanim na vrhu; nešto se novo planiralo. Nekoliko kućeraka behu nestali sa zemlje. Ostaci ograda i plotova sumorno su štrčali.

Bio je praznik. Naredih kočijašu da kočije, pletene od rogoza, ustavi pred crkvom, a ja uđoh tako nečujno da se niko ne osvrnu. Istina, nikog nije bilo. Crkva beše prazna. Nigde nikoga. Videlo se da su se i najveći bogomoljci uplašili blata. I sveće su pri sumornoj, ili, bolje, teškoj svetlosti bile nekako neprijatne, tamna priprata je izgledala tužno; niz duguljaste prozore s okruglim oknima slivala se kiša. Oдох u pripratu i obratih se jednom dostojanstvenom starcu prosedih vlasi:

- Molim vas, da li je živ Ivan Nikiforovič?

Istog trenutka kandilo ispod ikone planu življe i svetlost obli lice mog suseda. Kako sam se iznenadio kad ugledah poznate crte! Bio je to Ivan Nikiforovič. Ali, kako se promenio!

- Kako sa zdravljem, Ivane Nikiforoviču? Kako ste ostarili!

- Da, ostario sam. Danas sam se vratio iz Poltave – odgovori Ivan Nikiforovič.

- Šta kažete? Išli ste u Poltavu po ovakvom vremenu?

- Šta da radim? Parničim se.

Pri tom nehotice uzdahnuh. Ivan Nikiforovič to primeti pa reče:

- Ne brinite, imam pouzdane vesti da će se proces rešiti iduće nedelje u moju korist.

Slegnuh ramenima i pođoh da nešto saznam o Ivanu Ivanoviču.

- Ivan Ivanovič je ovde - reče mi neko – Eno ga u pevnici.

Primetih suvu priliku. Je li to Ivan Ivanovič? Lice prekrile bore, a kosa potpuno osedela; ali dolama – ista. Posle prvog pozdrava, Ivan Ivanovič se okrenu s veselim osmehom koji je uvek pristajao njegovom izduženom licu i reče:

- Da li da vam kažem prijatnu novost?

- Kakvu novost? – upitah.

- Sutra će se konačno rešiti stvar. Sud je rekao sigurno.

Uzdahnuh dublje i požurih da se oprostim pošto sam putovao po neodložnom poslu, i uđoh u kočije. Mršavi konji, u Mirgorodu poznati kao kasači, krenuše, izazivajući kopitama koja su upadala u sivo blato neprijatan šum. Kiša kao iz kabla poliva Židova koji sedi na boku ogrnut asurom. Vlaga mi prođe kroz kosti. Jedna trošarnica sa stražarom u kojoj invalid popravlja svoje staro oružje promače ispred mene. Dalje, opet isto polje, ovde – izrovano, crno, tamo – zeleno; mokre čavke i vrane, dosadna kiša, plačljivo nebo. – Tužno je na ovom svetu, gospodo!

NOS

I

U Petrogradu se 25. marta dogodilo se nešto vrlo neobično. Berberin Ivan Jakovljevič, sa stanom na Voznesenskom prospektu (prezime mu se izgubilo, nema ga čak ni na firmi na kojoj je naslikan gospodin nasapunjana lica i na kojoj piše: „I puštamo krv“), dakle, berberin Ivan Jakovljevič probudio se prilično rano i osetio je miris vrućeg hleba. Pridigavši se u krevetu, video je svoju suprugu, damu dostojnu poštovanja i veliku ljubiteljku kafe, kako izlači iz peći porumenele hlepčice.

- Ja jutros, Praskovja Osipovna, neću piti kafu – reče Ivan Jakovljevič – umesto nje poješću malo vrućeg hleba s lukom.

To jest, Ivan Jakovljevič je bio željan i jednog i drugog, ali je dobro znao da ne može odjednom tražiti dve stvari, jer Paraskovija Osipovna nije podnosila takve prohteve. „Neka budala jede hleb, bolje za mene“, pomisli supruga, „ostaće mi njegovo sledovanje kafe.“ I ona mu baci na sto jedan hlepčić.

Ivan Jakovljevič iz pristojnosti navuče frak preko košulje, sede za sto, nasu soli, očisti dve glavice luka, uze nož i, uozbiljivši se, poče da seče hleb. Presekavši ga na pola, pogleda u sredinu i, na svoje veliko čuđenje, ugleda nešto belo. On pažljivo pročačka nožem i opipa prstom. „Tvrdo je!“ reče za sebe, „šta bi to moglo biti?“

Ivan Jakovljevič zavuče prste u hleb i izvuče nos!... On odmače ruke, protrlja oči i uštinu se: nos, stvarno nos! I to, izgleda, neki poznat nos. Na licu Ivana Jakovljeviča ukaza se užas. Međutim, taj užas je bio zanemarljiv prema negodovanju koje je obuzelo njegovu suprugu.

- Kome si to, životinjo, odsekao nos? – povika ona besno. – Huljo! Pijanice! Lično ću te prijaviti policiji. Vidi ti razbojnika! Već su mi se tri čoveka žalila da ih za vreme brijanja tako krvnički vučeš za nos da se plaše da ćeš im ga jednom otkinuti.

Ivan Jakovljevič je bio ni živ ni mrtav. Prepoznao je nos koleškog asesora Kovaljova, kojeg je brijač sredom i nedeljom.

- Prestani, Praskovja Osipovna! Umotaću ga u krpu i staviti u ugao, neka tamo malo odleži, a zatim ću ga izneti.

- Ni govora! Zar da dozvolim da mi u sobi stoji odsečen nos? Mrcino jedna! Samo tim brijačem vučeš po kaišu, uskoro ni svoj posao nećeš biti u stanju da obavljaš, zevzeče jedan, huljo neviđena!

Zar da ja zbog tebe odgovaram policiji?... Ah, ti, brljivko, tikvane glupi! Napolje s njim! Napolje! Nosi ga kud znaš, samo da ga moje oči ne gledaju!

Ivan Jakovljevič je stajao kao da su mu se noge oduzele. Razmišljao je, razmišljao, i na kraju nije znao šta da misli.

- Đavo će ga znati kako se to dogodilo – reče, najzad, počevši se iza uha. – Da li sam se sinoć vratio pijan ili trezan, to ne mogu sa sigurnošću da kažem. Ali, po svemu sudeći, događaj je prosto neverovatan: jer, hleb je pečena stvar, a nos je nešto sasvim drugo. Ništa ne shvatam!...

Ivan Jakovljevič začuta. Na pomisao da će policajci naći nos kod njega i okriviti ga, potpuno se izbezumio, počevši da mu se priviđaju svetlocrveni okovratnik, skladno opšiven srebrom, i mač... i uhvati ga drhtavica. Najzad, dogradi donje rublje i čizme, navuče sve to đubre i, praćen strogim ukorima Praskovije Osipovne, umota nos u krpu i izađe na ulicu.

Nameravao je da ga negde ćušne: pod stube na ulazu ili da ga jednostavno slučajno ispusti, pa da šmugne u sporednu uličicu. Na nesreću, uvek bi naišao na nekog poznanika, koji bi ga odmah upitao: „Kuda si krenuo?“ ili „Koga ćeš tako rano brijati?“ – tako da nije mogao da ugrabi zgodnu priliku. Jednom je, ipak, uspeo da ga ispusti, ali stražar mu izdaleka pokaza halebardom i povika: „Podigni to! Ispustio si nešto!“ I Ivan Jakovljevič je morao da podigne nos i da ga vrati u džep. Obuze ga očajanje, tim pre što su već počele da se otvaraju radnje i dućani, pa je na ulicama bilo sve više sveta.

Odlučio je da se uputi prema Isakijevskom mostu: računao je da će nekako uspeti da ga baci u Nevu... Ali, priznajem, kriv sam što do sad ništa nisam rekao o Ivanu Jakovljeviču, čoveku koga krase mnoge vrline.

Kao svaki čestit ruski majstor, Ivan Jakovljevič je bio strašna pijanica. I mada je svakog dana brijao tuđe brade, njegova sopstvena brada uvek je bila neobrijana. Frak Ivana Jakovljeviča (on nikad nije nosio kaput) bio je šaren, to jest, bio je crn, ali je na njemu bilo puno smeđo-žutih i sivih mrlja, okovratnik mu se presijavao, a umesto tri dugmeta, visila su samo tri končića. Ivan Jakovljevič je bio veliki cinik i kada bi mu koleški asesor Kovaljov za vreme brijanja rekao: „Ivane Jakovljeviču, tebi ruke večito smrde!“ on bi mu uzvraćao pitanjem: „Na šta smrde?“ „Ne znam, bratac, samo znam da smrde“, govorio bi koleški asesor. A Ivan Jakovljevič bi ga za kaznu, ušmrkavši burmut, sapunjabao i po licu, i po nosu, i iza ušiju, i po vratu – jednom rečju, gde god bi stigao.

Naš uvaženi građanin je već na Isakijevskom mostu, najpre se osvrnuo oko sebe, a zatim je nalegao na ogradu, kao da želi da zaviri pod most, da se uveri ima li riba, pa je onda polako ispustio krpu u kojoj je

bio nos. Kad mu se sleđa odjednom svalilo deset pudova, Ivan Jakovljevič se čak i osmehnuo. Umesto da pođe da brije činovničke brade, uputio se u ustanovu iznad koje je stajao natpis „Jelo i čaj“, da popije čašu punča, kad odjednom na kraju mosta ugleda policijskog nadzornika blagorodne spoljašnjosti sa širokom zaliscima i trougaonim šešišrom i mačem. Ivan Jakovljevič se sledi. Nadzornik ga pozva prstom i reče mu:

- Dođide ovamo, mili!

Znajući red, Ivan Jakovljevič izdaleka skide kapu i, prišavši hitro, reče:

- Svako dobro, vaše blagorodstvo!

- Ne, ne, bratac, pusti sad blagorodstvo, kaži ti meni šta si ono tamo radio, dok si stajao na mostu?

- Tako mi boga, gospodine, krenuo sam na posao, pa sam, uz put, pogledao kako reka teče.

- Lažeš, lažeš! Nećeš se tek tako izvući. Izvolide, odgovori mi.

- Spreman sam da brijem vašu milost bez pogovora dva, pa čak i tri puta nedeljno – odgovori Ivan Jakovljevič.

- Ne, prijatelju, to su sitnice! Mene tri berberina briju, i to smatraju velikom čašću. Nego, izvolide, kaži mi šta si tamo radio?

Ivan Jakovljevič preblede... Međutim, tu zbivanja odjednom prekriva magla, tako da niko ne zna šta se dalje dogodilo.

II

Koleški asesor Kovaljov probudio se prilično rano i napravio ustima: „brrr...“, što je činio kad god bi se probudio, mada ni sam nije znao da objasni zašto. Protegao se i naredio je da mu se doda ogledalo, koje je stajalo na stolu. Hteo je da pogleda bubuljicu koja mu je sinoć iskočila na nosu, ali je, na svoje veliko zaprepašćenje, umesto nosa ugledao savršeno ravno mesto! Uplašivši se, Kovaljov zatraži vode i peškirom protrlja oči: nosa, zaista, nema! Poče da se štipka, kako bi se uverio da ne spava. Ne, očigledno, ne spava. Koleški asesor Kovaljov iskoči iz kreveta i otrese se: nosa nema, pa nema... On naredi da mu smesta donesu odeću i pohita pravo šefu policije.

Za to vreme, reći ćemo nešto o Kovaljovu, kako bi čitalac mogao da shvati kojoj vrsti ljudi pripada taj koleški asesor. Koleški asesori koji to zvanje dobijaju na osnovu svedočanstava o školskoj spremi, nikako ne mogu da se porede sa onim koleškim asesorima koji su svoj čin dobili na Kavkazu. To su dve potpuno različite vrste ljudi. Učeni koleški asesori... Ali Rusija je tako čudna zemlja da će se, ako čovek kaže nešto loše o asesoru, svi koleški asesori, od Rige do Kamčatke, obavezno uvrediti, smatrajući da je to rečeno na njihov račun. To važi i za sva druga zvanja i činove. Kovaljov je bio kavkavski koleški asesor. On je tek dve godine bio u tom zvanju, pa ga s toga ni za trenutak nije smetao s uma, a da bi sebi pridao veći ugled i važnost nikada se nije predstavljao kao koleški asesor, već uvek kao major. „Čuj, draga“, govorio bi obično kad bi naišao na ženu koja prodaje naprsnike, „svrati do mene, ja stanujem u Sadovoj ulici, upitaj samo gde stanuje major Kovaljov, svak će ti pokazati.“ A kad bi sreo lepuškastu devojkicu, pored toga, dao bi joj i poverljiva uputstva: „Upitaj, dušice, za stan majora Kovaljova.“ Stoga ćemo i mi ubuduće ovog koleškog asesora nazivati majorom.

Major Kovaljov imao je običaj da svakog dana prošeta Nevskim prospektom. Okovratnik na naprsniku bio mu je uvek besprekorno čist i uštirkan. Zalisci, kakvi se i sada mogu videti kod gubernijskih i seoskih zemljomera, arhitekata i garnizonskih lekara, kao i kod ljudi koji obavljaju razne policijske dužnosti i uopšte kod svih muškaraca koji imaju punačke obraze i izvanredno igraju boston – ti zalisci pružali su se preko obraza i dopirali do samog nosa. Major Kovaljov nosio je sa sobom mnoštvo crvenih pečata, na jednim je bio grb, dok je na drugima bilo urezano: sreda, četvrtak, ponedeljak, itd.

Major Kovaljov došao je u Petrograd poslom, odnosno da traži mesto koje bi odgovaralo njegovom zvanju: vicegubernatorsko, ako ga posluži sreća, ako ne – onda egzekutorsko u nekom važnom nadležstvu. Major Kovaljov nije imao ništa protiv ženidbe, ali pod uslovom da mu nevesta donese kapital od dvesta hiljada rubalja. I tako sada čitalac može da shvati položaj u kome se našao ovaj major kada je umesto prilično zgodnog i normalnog nosa, ugledao odvratno, ravno i glatko mesto.

Kao za inat, na ulici nije bilo ni jednog kočijaša, pa je morao da krene pešice, umotavši se u ogrtač i pokrivši lice maramicom, kao da mu ide krv. „Možda mi se pričinilo, ne može nos tek tako da nestane,“ pomisli i svrati u poslastičarnicu samo zato da bi se pogledao u ogledalu. Na sreću, u poslastičarnici nije bilo gostiju, dečaci su čistili prostorije i razmeštali stolice, neki su sanjivih očiju na poslužavnicima iznosili vruće piroške, na stolovima i stolicama ležale su jučerašnje novine, polivene kafom. „Hvala bogu, nema nikog“, reče Kovaljov, „sad mogu da se pogledam.“ On bojažljivo priđe ogledalu i pogleda se u njemu. „Đavo bi ga znao, kakva je to svinjarija!“, reče pljunuvši. „Kad bi bar umesto nosa stajalo nešto drugo, da nije ovako pusto!“

Ugrizavši se za usnu od ljutine, major Kovaljov izađe iz poslastičarnice i odluči da, protivno svom običaju, nikog ne gleda i da se nikome ne javlja. Odjednom, kao ukopan, stao je kod jedne kuće i tu se na njegove oči odigrao neshvatljiv događaj: pred ulazom su se zaustavile kočije, vrata su se otvorila i, pognuvši se, gospodin u mundiru iskočio je iz kočija i ustrčao uz stepenice. Neopisiv užas i zaprepašćenje obuzeli su Kovaljova kad je shvatio da je to njegov vlastiti nos! Od tog neobičnog prizora kao da mu se sve zamaglilo pred očima: osećao je da se jedva drži na nogama i drhtao je kao da ga je uhvatila groznica, ali odlučio je da po svaku cenu sačeka da se neznanac vrati. Posle dva minuta nos izađe iz kuće. Bio je u mundiru, optočenim zlatom, s visokim krutim okovratnikom i u pantalonama od jelenske kože, dok mu je sa strane visio mač. Po šeširu s perjanicom moglo bi se zaključiti da je u rangju državnog savetnika. Očigledno, krenuo je u neku posetu. Pogledao je oko sebe, doviknuo kočijašu: „Priteraj!“ – seo je u kočije i odvezao se.

Malo je nedostajalo pa da nesrećni Kovaljov poludi. Nije znao šta da misli o tom čudnom događaju. Zaista, kako je moguće da nos, koji je koliko juče stajao na njegovom licu i nije bio u stanju ni da se vozi ni da hoda, sada šeta u mundiru! On potrča za kočijama koje, srećom, nisu daleko odmakle, već su se zaustavile pred kazinskom sabornom crkvom.

Kovaljov pohita prema crkvi, probi se kroz špalir ubogih staraca zabrađenih lica, kojima se ranije podsmevao, i uđe u crkvu. U hramu nije bilo mnogo vernika i svi su stajali kraj samih vrata.

Kovaljov je bio toliko potresen da uopšte nije bio u stanju da se moli, pa je odmah pogledom počeo da traži onog gospodina po svim uglovima. Najzad ga ugleda kako stoji sa strane. Uvukao je glavu u visoki kruti okovratnik i molio se s izrazom najveće pobožnosti na licu.

„Kako da mu priđem?“ upita se Kovaljov. „Po svemu – po mundiru i po šeširu – vidi se da je državni savetnik. Do đavola, kako da to izvedem?“

On priđe nosu i stade da kašljuca, ali neznanac je i dalje stajao u svojoj pobožnoj pozi i duboko se klanjao.

- Milostivi gospodine – ohrabrivši se, reče Kovaljov – milostivi gospodine...

- Šta želite? – upita nos, okrenuvši se prema njemu.

- Čudi me, milostivi gospodine... ja sam mislio... da vi znate gde vam je mesto... kad odjednom, vidim vas ovde, i to gde? – u crkvi. Priznajte...

- Izvinite, ne razumem o čemu izvoljevate govoriti. Objasnite mi to malo bolje.

„Kako da mu objasnim?“, pomisli Kovaljov, pa, pošto se malo pribrao, nastavi:

- Naravno, ja... ja sam major. Priznaćete, bilo bi nepristojno da idem bez nosa. Piljarica, koja na Vaznesenskom mostu prodaje oljuštene pomorandže, može da sedi bez nosa, ali ja računam na visok položaj... uz to, poznajem mnoge dame: Čehtarjovu, državnu savetnikovicu, i druge... Prosudite sami... ja ne znam, milostivi gospodine. (Pri tom major Kovaljov sleže ramenima.) Izvinite... ali kad stvari pogledamo u skladu s osećanjem duga i časti... i sami ćete shvatiti da...

- Ja baš ništa ne shvatam – odgovori nos. – Budite malo jasniji.

- Milostivi gospodine... – reče Kovaljov dostojanstveno – ne znam kako da shvatim vaše reči... Tu je sve, čini mi se, savršeno jasno... Ili vi želite... Pa, vi ste moj vlastiti nos!

Nos odmeri majora Kovaljova, pa se приметно namršti.

- Varate se, milostivi gospodine. Ja sam svoj čovek. Sem toga, među nama nije moglo biti nikakvih bližih kontakata. Sudeći po dugmadima na vašem vicmundiru, vi, očigledno, radite u drugom nadležstvu.

Rekavši to, nos se okrete i nastavi da se moli.

Kovaljov se potpuno izgubio, nije znao čak ni šta da misli. U to se začu prijatno šuštanje damske haljine i pojavi se postarija dama sva u čipkama, u pratnji vitke devojke u beloj haljini, koja je isticala njen skladan struk, i sa žučkastim šeširićem, lakim kao perce, na glavi. Iza njih stade i otvori tabakeruvisoki kavaljer sa velikim zaliscima i čitavim tucetom okovratnika.

Kovaljov se primače damama, izvuče svoj batisteni okovratnik, popravi pečate, što su mi visili

o zlatnom lančiću i, smešeći se prijatno, zagleda se u vazdušastu damu, koja se kao prolećni cvetak lako pokloni i prinese čelu beličastu ruku s prozračnim prstima. Kad ispod šeširića ugleda punačku bradicu zaslepljujuće beline i deo lica, osenčen rumenilom prve prolećne ruže, Kovaljov se sav ozari. Ali odjednom se trže, kao da se opekao. Priseti se da nema nosa, da je mesto na kome je on stajao pusto, i iz očiju mu nagrnuše suze. Okrete se u nameri da gospodinu u mundiru otvoreno kaže da se on samo pretvara da je državni savetnik, a da je, zapravo, najobičnija varalica i podlac i da ne može biti ništa drugo do njegov vlastiti nos... Međutim, nosa više nije bilo, iskoristio je priliku da odleti, verovatno, opet u neku posetu.

To je Kovaljova bacilo u očajanje. On izađe iz crkve i zastade na trenutak pod kolonadama, pažljivo gledajući na sve strane, ne bi li ugledao nos. Vrlo dobro se sećao da je imao šešir s perjanicom i mundir sa zlatnim vezom, ali nije zapamtio ni šinjel, ni boju njegovih kočija, ni konje, pa čak nije znao ni da li ga je pratio lakej i u kakvoj je livreji bio. Uz to, kočije su letele u oba smera takvom brzinom da bi ih teško primetio, a i kad bi ih prepoznao ne bi ih mogao zaustaviti. Dan je bio divan i sunčan. Na Nevskom prospektu bilo je puno sveta, pravi cvetni vodopad dama valjao se pločnikom, počev od Policijskog pa sve do Aničkinovog mosta. Eno i savetnika kojeg poznaje i kojeg je nazivao potpukovnikom, naročito u prisustvu nepoznatih ljudi. Eno i Jarigina, šefa odseka u senatu, njegovog velikog prijatelja, koji je gubio na bostonu kad god bi igrao na osam. Eno i majora koji je dobio asesorstvo na Kavkazu, maše mu rukom da dođe...

- Do đavola! – opsova Kovaljov. – Hej, kočijašu, vozi pravo šefu policije!

Kovaljov je seo u fijaker i celim putem vikao je kočijašu: „Teraj iz sve snage!“

- Je li tu šef policije? – povika, ušavši u predsoblje.

- Ne – odgovori vratar – maločas je otišao.

- Eto sad!

- Da – dodade vratar – otišao je, ali ne tako davno. Da ste samo malo ranije stigli možda biste ga zatekli kod kuće.

Ne skidajući s lica maramicu, Kovaljov sede u fijaker, pa očajnički povika:

- Vozi!

- Kuda? – upita kočijaš.

- Pravo!

- Kako pravo? Ovde treba skrenuti: desno ili levo?

Ovo pitanje osvesti Kovaljova i natera ga da se ponovo zamisli. U takvoj situaciji najbolje će biti da se obrati Upravi javnog reda, ne zato što je ona u direktnoj vezi sa policijom, nego zato što se u njoj naređenja izvršavaju mnogo brže nego u drugim službama. Tražiti, pak, satisfakciju u upravi nadležstva, u kome je nos rekao da radi, bilo bi glupo, jer se iz njegovog odgovora moglo shvatiti da mu ništa nije sveto, pa je mirne duše mogao i to da slaže, kao što je slagao kad je rekao da ga nikad nije video. Dakle, Kovaljov je već hteo da naredi kočijašu da vozi u Upravu javnog reda, kad mu pade na pamet da bi ta varalica i hulja, koja se već pri prvom susretu ponela tako nečasno, mogla da ugrabi priliku i da kidne iz grada, a onda bi potraga bila uzaludna ili bi, ne daj bože, mogla da potraje i čitav mesec. Najzad, kao da ga je samo nebo naučilo. Odlučio je da se obrati direktno novinama i da blagovremeno da oglas, s detaljnim opisom svih osobina nosa, da bi svako ko ga vidi mogao odmah da ga prijavi ili da mu bar kaže gde se nalazi. Dakle, odlučivši da postupi tako, Kovaljov naredi kočijašu da vozi u oglasno odeljenje i celim putem ga je udarao pesnicom u leđa, vičući: „Brže, nitkove! Brže, huljo!“ „Eh, gospodine!“ odgovarao je kočijaš, odmahujući glavom i šibajući vođicama konja koji je bio čupav kao pudlica. Fijaker se najzad zaustavi i Kovaljov zaduvan, ulete u prijemnu sobicu, u kojoj je sedi činovnik, u starom fraku i s naočarima, sedeo za stolom i, držeći u zubima pero, prebrojavao primljeni bakarni novac.

- Ko ovde prima oglase? – povika Kovaljov. – A, dobar dan!

- Moje poštovanje – reče sedi činovnik, podigavši za časak pogled i spustivši ga ponovo na poređane gomilice novčića.

- Ja bih hteo da oglasim...

- Možete. Samo, molim vas, pričekajte malo – reče činovnik, upisujući desnom rukom cifru, a prstima leve ruke pomičući dve kuglice na računaljci.

Lakej sa širitima i spoljašnošću koja je govorila da služi u aristokratskoj kući, stajao je kraj stola, s ceduljicom u ruci i osetio je potrebu da pokaže svoju društvenost:

- Verujte, gospodine, kućence ne vredi osam grivenjaka, to jest, ja za njega ne bih dao ni osam groša, ali grofica ga voli, tako mi boga, voli ga – i eto, onome ko ga nađe – sto rubalja! Ako ćemo pošteno, ja na to gledam ovako: kao što se nas dvojica razlikujemo, tako se i u kusi razlikuju; ako već voliš pse, onda drži ptičara ili pudlicu, ne žali pet stotina, daj i hiljadu, ali nek ti pas bude lep.

Uvaženi činovnik slušao ga je ozbiljna lica i istovremeno je prebrojavao reči na predatoj ceduljici. Sa strane je stajalo puno starica, trgovačkih pomoćnika i slugu s ceduljicama. Na jednoj je pisalo da se nudi u najam kočijaš pristojnog vladanja, na drugoj su se prodavale malo korišćene kočije, uvezene iz

Pariza 1814. Godine, na trećoj se nudila u najam devetnaestogodišnja služavka, dobra pralja, pogodna i za druge poslove, tu su zatim bili očuvani fijaker bez jednog federa, mlad vatren konj sa sivim pegama, star sedamnaest godina, sveže, iz Londona pristiglo, seme repe i rotkvica, letnjikovac sa punim komforom: sa dva boksa za konje i zemljištem na kome može da se posadi divan brezov ili jelov gaj, tu je bio i oglas za kupce starih đonova, s pozivom na javnu licitaciju svakog dana od osam ujutru do tri popodne. Prostorija u kojoj se nalazilo to društvanje bila je mala i vazduh je u njoj bio težak, ali koleški asesor Kovaljov to nije mogao da oseti zato što je držao maramicu i zato što mu nos nije bio na svom mestu.

- Milostivi gospodine, dozvolite da vas zamolim... Jako mi je hitno – reče najzad nestrpljivo.

- Odmah, odmah! Dve rublje i četrdeset tri kopejke! Odmah! Rublju i šezdeset četiri kopejke! – govorio je sedokosi gospodin, bacajući staricama i slugama ceduljice u lice. – Šta vi želite? – obrati se najzad Kovaljovu.

- Molim vas – reče Kovaljov – dogodila se prevara ili krađa, još nisam uspeo da utvrdim. Molio bih samo da objavite da će osoba koja mi prijavi tog nitkova dobiti pristojnu nagradu.

- Izvinite, kako se prezivate?

- Ne, šta će vam moje prezime? Ne mogu da vam ga kažem. Ja imam puno poznanika: Čehtarjovu, državnu savetnikovicu, Pelageju Grigorjevnu Podtočinu, suprugu štapskog oficira... I da one saznaju, bože sačuvaj! Napišite jednostavno: koleški asesor ili bolje lice u činu majora.

- Je li begunac vaš sluga?

- Kakav sluga? To i ne bi bio tako veliki nitkovluk! Pobegao mi je... nos...

- Hm! Čudno prezime! I je li vam mnogo ukrao taj gospodin Nosov?

- Nos, to jest... niste me razumeli! Nos, moj vlastiti nos, nestao je bez traga. Naumio đavo da se našali sa mnom!

- Pa kako je nestao? Nešto ne mogu da vas shvatim.

- Ne mogu da vam kažem kako, važno je da se on sada vozika po gradu i predstavlja kao državni savetnik. Zato molim vas, objavite: onaj ko ga uhvati, neka ga smesta dovede k meni. Kažite sami, šta da radim bez tako značajnog dela tela? Nije to mali prst na nozi, koju prosto gurneš u čizmu i niko ne zna da ga nemaš. Ja svakog četvrtka posećujem državnu savetnikovicu Čehtarjovu, Podtočina Pelageja Grigorjevna, supruga štapskog oficira, i njena neobično lepa kćerka takođe su mi dobre poznanice, pa kažite i sami, kako ću sada... Kako sada da im izađem na oči?

Činovník se zamisli, što se videlo po njegovim čvrsto stisnutim usnama.

- Ne, ne mogu da stavim u novine takav oglas – reče najzad, posle dugog ćutanja.

- Kako? Zašto?

- Tako. Novine bi mogle da izgube reputaciju. Kad bi svi oglašavali kako im je pobegao nos, onda... Ionako se priča da štampa objavljuje puno besmislica i lažnih vesti.

- Po čemu je ova stvar besmislena? Meni se čini da tu nema ničeg besmislenog.

To se vama samo čini. A, eto, prošle nedelje imao sam isti takav slučaj. Došao činovník isto tako, kao vi sada, doneo ceduljicu, račun je iznosio dve rublje sedamdeset i tri kopejke, a ceo oglas se sastojao u tome da je pobjegla crna pudlica. Reklo bi se, pa šta je tu čudno? A ispala je paskvila; pudlica je bila blagajnik, ne sećam se više koje ustanove.

- Ali ja vam ne dajem oglas za pudlicu, već za svoj vlastiti nos, a to je skoro isto kao da ga dajem za sebe samog.

- Ne, taj oglas nikako ne mogu da objavim.

- Ali, meni je, zaista, nestao nos!

- Ako vam je nestao nos, to je slučaj za lekara. Kažu da ima ljudi koji mogu da nameste nos po želji. Međutim, ja bih rekao da ste vi čovek vesele naravi i da volite da se našalite u društvu.

- Kunem am se živim Bogom, to je sušta istina! Izvolite, kad je već dotle došlo, pokazaću vam.

- Zašto se uzbuđujete? – nastavni činovník, ušmrkujući burmut. – Uostalom, ako vam nije neprijatno – dodade zainteresovano – mogao bih i da pogledam.

Koleški asesor skide maramicu s lica.

- Zaista čudno! – reče činovník. – Mesto je savršeno ravno, kao tek ispečena palačinka. Da, neverovatno ravno!

- Ostajete li, onda, i dalje pri svojoj odluci? Vidite i sami da se to mora oglasiti. Biću vam neobično zahvalan i veoma mi je drago što mi je ovaj događaj pružio zadovoljstvo da se upoznam s vama...

Kao što se vidi iz njegovih reči, major je ovog puta rešio da se laskanjem dodvori činovníku.

- Naravno, objaviti nije problem – reče činovník – samo ja ne vidim da ćete od toga imati koristi. Ako baš hoćete, dajte nekom ko ima vešto pero da to opiše kao čudo prirode, pa taj članak objavite u „Severnoj pčeli“ (tu on još jednom ušmrknu burmut) na dobro mladeži (tu obrisa nos), ili prosto radi zadovoljavanja sveopšte radoznalosti.

To je koleškog asesora potpuno obeshrabilo. On spusti pogled na donji deo novina, gde su bila

obaveštenja o pozorišnim predstavama, pa naišavši na ime jedne privlačne glumice, već htjede da se nasmeši i poseže rukom u džep da vidi ima li pri sebi plavu novčanicu, jer štapski oficiri, po Kovaljovljevom mišljenju, treba da sede u parteru, u foteljama, ali pomisao na nos pokvari mu sve!

Činovnik je i sam bio dirnut Kovaljovljevom nesrećom. Želeći da mu bar malo olakša položaj, on odluči da mu u nekoliko reči izrazi svoje saučešće:

- Iskreno govoreći, jako mi je žao što vam se desila ta neprijatnost. Hoćete li malo burmuta? To otklanja glavobolju i loše raspoloženje, a dobro je i protiv hemoroida.

Činovnik prinese Kovaljovu tabakeru, vešto podigavši poklopac na kome se nalazio portret neke dame sa šeširićem.

Ovaj nepromišljeni postupak izveo je Kovaljova iz strpljenja.

- Ne razumem kako možete da pravite takve šale – reče ljutito – zar ne vidite da mi nedostaje upravo ono čime treba da ušmrknem? Nosite se i vi i vaš burnut! Ne mogu očima da ga vidim, i to ne samo vaš loš berezinski, već ni rape, kad biste mi ga ponudili.

Kovaljov napusti oglasno odeljenje duboko uvređen i uputi se načelniku policije, velikom ljubitelju šećera. Čitavo predsoblje, kao i trpezarija bili su ispunjeni šećernim glavama, koje su mu kao izraz prijateljskih osećanja poklonili trgovci. U to vreme kuvarica je načelniku policije skidala državne čizme, mač i preostala oprema već su mirno visili po uglovima, a strašni trougaoni šešir bio je u rukama njegovog trogodišnjeg sinčića. Načelnik se posle napornog vojničkog dana spremao da uživa u radostima mira.

Kovaljov je banuo u kuću baš kad se načelnik policije protegao, kad je huknuo i rekao: „Eh, što ću slatko da odspavam dva sata!“ Stoga se unapred moglo predvideti da će ga dolazak koleškog asesora naljutiti i ja ne verujem da bi ga on srdačno primio čak i da mu je doneo nekoliko funti čaja ili sukna. Načelnik je bio veliki ljubitelj umetnosti i manufakture, ali je državnu novčanicu pretpostavljao svemu ostalom. „To je dobra stvarčica“, govorio bi obično, „nema ničeg boljeg od nje: ne traži da jede, ne zauzima mnogo mesta, u džep uvek stane, ispustiš li je iz ruke, neće se razbiti.“

Načelnik je Kovaljova primio veoma hladno i rekao mu je da posleobedno vreme nije predviđeno za vođenje istrage, da je sama priroda odredila da se čovek, kad se najede, malo odmori (na osnovu toga je koleški asesor mogao da se uveri da su načelniku poznate i izreke drevnih mudraca), da poštenom čoveku neće niko otkinuti nos bez razloga i da na svetu ima svakakvih majora, kojima čak ni donje rublje nije u pristojnom stanju i koji se motaju po raznim nepristojnim mestima.

To je Kovaljova pogodilo u najosetljivije mesto. Valja reći da je on bio neobično uvredljiv čovek. Mogao je da pređe preko svega što bi se reklo o njemu lično, ali nije mogao da oprostí onome ko bi mu uvredio čin ili zvanje. Štaviše, smatrao je da se u pozorišnim komadima može prikazivati sve što se odnosi na više oficire, ali da u štapske oficire niko ne sme da dira. Postupak načelnika policije do te mere ga je zbunio da je samo odmahnuo glavom, nemoćno raširivši ruke, i dostojanstveno rekao: „Priznajem, posle tako uvredljivih primedbi s vaše strane, ja nemam šta da kažem...“ I odmah je izašao.

Kad je stigao kući jedva se držao na nogama. Već se bio spustio mrak. Tužan i strahovito odvratán izgledao mu je stan posle tolikih uzaludnih traganja. U predsoblju, na prljavom kožnom divanu, zatekao je svog lakeja Ivana kako, ležeći na leđima pljučka na tavanicu i uspešno pogađa isto mesto. Ova ljudska ravnodušnost razbesnela ga je, pa je udario Ivana šeširom po glavi i dreknuo: „Svinjo, stalno praviš neke budalaštine!“

Ivan skoči sa divana i pohita da mu prihvati ogrtač.

Ušavši u svoju sobu, major se, tužan i umoran, svali u fotelju i, najzad posle nekoliko uzdaha, reče:

- Bože moj, bože moj! Zašto si me ovako kaznio? Da sam ostao bez ruke ili noge – bolje bi mi bilo, da sam ostao bez ušiju, bilo bi mi teško, pa ipak, podnošljivije, ali đavo će ga znati šta predstavlja čovek bez nosa: da je ptica – nije, da je građanin – nije, možeš jednostavno da ga zgrabiš za šiju i izbačiš kroz prozor. Pa da sam ga bar izgubio u ratu ili na dvoboju, ili da sam nešto skrivio, ali on se izgubio bez ikakvog razloga, tek tako, iz čista mira!... Ne, to je nemoguće – dodade razmislivši malo. – Nos ne može da se izgubi. To ja, sigurno sanjam ili mi se prosto pričinjava, možda sam greškom, umesto vode, popio votke kojom posle brijanja mažem lice. Ivan, magarčina jedna, zaboravio da skloni flašu, pa sam sigurno dobro povukao.

Da bi se uverio da nije pijan, major se uštípnu tako bolno da zajauka. Bol ga je konačno uverio da ne spava. On polako priđe ogledalu i zatvori oči u nadi da će se nos možda naći na svom mestu, ali istog časa odskoči od ogledala i reče:

- Uh, kako odvratno izgleda!

To je bilo, zaista, neshvatljivo. Da nestane dugme, srebrna kašika, sat ili nešto slično, to ne bi bilo nikakvo čudo, ali da nestane nos, i to čiji? I to još u vlastitom stanu!... Razmotrivši sve okolnosti, major Kovaljov zaključí da krivac, po svemu sudeći, nije niko drugi do supruga štapskog oficira Podtočina, koja je želela da svoju ćerku uda za njega. On joj se rado udvarao, ali izbegavao je da se definitivno izjasni. Kad mu je Podtočina otvoreno saopštíla da je voljna da mu da svoju kćer, on je polako prestao da se

udvara, izgovarajući se da je još mlad, da treba da radi još jedno pet godina, dok ne napuni četrdeset dve godine. Zato je, verovatno, Podtočina iz osвете rešila da ga unakazi, pa je to izvela uz pomoć neke vračare, jer za pretpostavku da mu je nos odsečen nije bilo nikakvog osnova: u sobu nije niko ulazio, berberin Ivan Jakovljevič brijaio ga je još u sredu, a tokom tog, pa čak i narednog dana, nos je bio na svom mestu – toga se dobro seća i u to je siguran, sem toga, osetio bi bol, a rana, sigurno, ne bi tako brzo zarasla i mesto ne bi bilo ravno kao palačinka. U glavi je kovao planove da pozove Podtočinu zakonskim putem na sud ili da je lično poseti i da utvrdi njenu krivicu. U razmišljanju ga je omela svetlost koja se probila kroz pukotine na vratima, što je značilo da je Ivan u predsoblju zapalio sveću. Uskoro se pojavi i sam Ivan, noseći ispred sebe sveću i osvetljavajući čitavu sobu. Kovaljov hitro uze maramicu i pokri mesto na kome se do juče nalazio nos, da se glupi Ivan ne bi zablenuo u to čudo na svom gospodinu.

Ivan ne stiže do svoje sobice, kad se u predsoblju začu nepoznat glas koji upita:

- Stanuje li tu koleški asesor Kovaljov?

- Uđite. Ja sam major Kovaljov – reče asesor, skočivši hitro i otvorivši vrata.

Uđe policijski činovnik prijatne spoljašnjosti, ni previše svetlih, ni previše crnih zalizaka, punačkih obraza, onaj isti koji je na početku ove priče stajao na kraju Isakijevskog mosta.

- Jeste li vi izvolili izgubiti svoj nos?

- Da.

- Vaš nos je pronađen.

- Ma nemojte? – uzviknu major Kovaljov. Toliko se obradovao da je izgubio moć govora. Blenuo je u policijskog nadzornika, na čijim je punačkim usnama i obrazima lebdeo odsjaj sreće. – Kako?

- Igrom slučaja, uhvaćen je, tako reći, na putu. Već je bio seo u diližans i nameravao je da ode u Rigu. Posedovao je odranije izdate isprave na ime jednog činovnika. Čudno je, međutim što sam u početku i ja mislio da je gospodin. Srećom, imao sam naočare, pa sam odmah primetio da je to nos. Jer, ja sam kratkovid i kad stojite predamnom, vidim vam samo lice, ali ni nos, ni bradu, ništa ne razlikujem. Moja tašta, to jest, majka moje žene, takođe slabo vidi.

Kovaljov je bio van sebe od radosti.

- Pa, gde je? Gde je? Idem odmah po njega.

Ne uzbuđujte se. Znajući da ne možete bez njega, ja sam ga poneo sa sobom. I što je najčudnije, glavni krivac u ovoj stvari je ona lopuža berberin iz Voznesenske ulice, koji se sada nalazi u zatvoru. Odavno sam sumnjao da pije i krade i zaista, prekjuče je u jednom dućanu ukrao tuce dugmadi.

Vaš nos je potpuno isti, kao što je i bio:

Policijski nadzornik zavuče ruku u džep i izvuče iz njega nos koji je bio umotan u papir.

- To je on! – uzviknu Kovaljov. – To je, stvarno, on! Pozivam vas večeras na šolju čaja.

- To bi za mene bila velika čast, ali zaista ne mogu: odavde moram pravo u popravilište... Cene namirnica užasno su skočile... Ja živim s taštom, to jest, s majkom moje žene, i s decom, stariji puno obećava – neobično pametan dečko – ali ja nisam u stanju da ga školujem...

Kovaljov se doseti pa dohvati sa stola jednu crvenu novčanicu i tutnu je u ruku nadzorniku, koji salutira i ode. Gotovo istog časa Kovaljov ga ču kako na ulici grdi nekog glupog seljaka, koji je svojim teretnim kolima zapucao bulevarom.

Po odlasku policijskog nadzornika, Kovaljov je izvesno vreme bio u nekom neodređenom stanju i tek posle nekoliko minuta došao je k sebi. Neočekivana radost ga je ošamutila. On oprezno uze pronađeni nos obema rukama i još jednom ga pažljivo pogleda.

- To je on, to je on! – ponavljao je major Kovaljov. – Evo i bubuljice koja mi je juče iskočila na levoj strani.

Major umalo ne zaplaka od radosti.

Međutim, u životu ništa ne traje večno, pa otud ni radost u minutu koji sledi za prvim nije više tako velika, u trećem je još slabija, da bi se na kraju neprimetno slila s uobičajenim stanjem duše, kao što se krug na vodi na kraju slije s mirnom površinom. Kovaljov se zamisli i zaključio da stvar još nije završena: nos je pronađen, ali sada ga treba namestiti, i vratiti na staro mesto.

- A šta ako se ne prihvati?

Na ovo pitanje, koje je samom sebi postavio, major preblede. S osećanjem neizrecivog straha polete prema stolu i primače ogledalo, kako ne bi, slučajno, krivo namestio nos. Ruke su mu se tresle. Opresno i pažljivo postavio ga je na staro mesto. O, užasa! Nos se ne drži!... Prineo ga je ustima, zagrejao svojim dahom i ponovo postavio na ravno mesto između dva obraza, ali nos nije hteo da stoji.

- Hajde! Hajde više! Drži se, budalo! – govorio mu je. Ali nos se ponašao kao da je od drveta i kad bi pao na sto odzvanjao je čudno, kao zapušač. Majorovo lice se grčevito iskrivi. – Je li moguće da neće da se prihvati? – pitao se u strahu. Ali svaki pokušaj da ga vrati na staro mesto završavao se neuspehom.

Kovaljov zovnu Ivana i posla ga po lekara, koji je u njihovoj kući unajmio najbolji stan na prvom spratu. Taj lekar bio je naočit muškarac, imao je divne, kao smola crne zaliske i jedru, zdravu doktoricu, ujutru je jeo sirove jabuke i vodio računa o higijeni usta, ispirajući h svakog jutra skoro tri četvrt sata i

glancajući zube s pet različitih četkica. Lekar brzo stiže. Upitavši kad se dogodila nesreća, podiže bradu majoru Kovaljovu i uradi mu palcem čvrgu tačno na onom mestu gde se ranije nalazio nos, pa se major tako naglo trže da udari potiljkom o zid. Lekar reče da to nije ništa i posavetova ga da se malo odmakne od zida. Zatim mu naredi da nagne glavu, najpre na desnu stranu, pa, opipavši mesto na kome se nalazio nos, reče „Hm!“ Onda mu naredi da nagne glavu na levu stranu i reče reče „Hm!“ pa mu na kraju opet palcem udari čvrgu, tako da major Kovaljov trže glavu kao konj kad mu gledaju u zube. Završivši pregled, lekar odmahnu glavom i reče:

- Ne, ne вреди. Bolje da to ostavite tako, jer može da ispadne još gore. Naravno, to može da se sredi, mogao bih odmah da vam ga namestim, ali uveravam vas da bi to za vas bilo gore.

- Eto sad! Šta da radim bez nosa? – reče Kovaljov. – Pa gore nego što je sad ne može mi biti. Đavo bi ga znao, kako se to dogodilo! Kako ću sad ovako unakažen? Ja imam poznanstva do kojih držim, eto, i večeras treba da posetim dve kuće. Ja imam puno poznanika: državnu savetnikovicu Čehrgarjovu, Podtočinu, suprugu štapskog oficira... mada posle svega što mi je učinila, s njom ne želim da imam bilo kakve veze, osim preko policije. – Preklinjem vas – reče Kovaljov – učinite nešto. Namestite ga nekako, makar i slabo, samo da stoji, u kritičnim situacijama mogao bih i da ga pridržavam rukom. Uz to, ja ne plešem, pa nema opasnosti da ga povredim nekim neopreznim pokretom. Što se tiče naknade za vašu vizitu, budite uvereni, koliko mi mogućnosti dozvoljavaju...

- Verujte mi – reče doktor ni jakim ni slabim, ali neobično prijatnim i ubedljivim glasom – ja ne lečim ljude iz koristoljublja. To se protivi mojim nazorima i mojoj profesiji. Istina, vizite naplaćujem, ali samo zato da svojim odbijanjem ne uvredim nekog. Naravno, ja bih mogao da vam namestim nos, ali jamčim vam svojom čašću, kad mi već ne verujete na reč, da bi to bilo mnogo gore. Najbolje je da to prepustite uticaju prirode. Češće se umivajte hladnom vodom i ja vam jamčim da ćete bez nosa biti isto tako zdravi kao i s njim. A nos, savetujem vam, stavite u teglu špiritusa, ili još bolje, sipajte u to dve kašike jake votke i podgrejanog sirćeta, pa ćete za njega moći da uzmete dobre pare. Možda bih ga i ja kupio, naravno, ako ne udarite previsoku cenu.

- Ne, ne! Neću da ga prodajem! – očajnički povika major Kovaljov. – Bolje neka propadne!

- Izvinite! – reče lekar oprastajući se. – Hteo sam da vam pomognem.... Šta da se radi! Bar ste se uverili u moju dobru volju.

Lekar dostojanstveno izađe. Kovaljov mu nije zapamtio ni lik, u dubokoj potištenosti zapazio je samo kao sneg bele i čiste manžetne, koje su izvirivale iz rukava njegovog crnog fraka.

Kovaljov odluči da narednog dana, pre nego što uloži žalbu, pismom upita Podtočinu da li je voljna da mu bez boja vrati ono što mu pripada. Pismo je bilo sledeće sadržine:

„Milostiva gospođo, Aleksandra Grigorjevna!

Ne mogu da shvatim vaše čudno ponašanje. Budite uvereni da tako nećete ništa postići i da me nećete naterati da se oženim vašom kćerkom. Verujte da mi je ceo slučaj s mojim nosom potpuno poznat i da znam da glavni krivac za sve nije niko drugi do vi. Njegovo iznenadno napuštanje svog mesta, bekstvo i maskiranje, čas u liku činovnika, čas u vlastitom obličju, nije ništa drugo do rezultat čarolija koje ste izveli vi ili oni koji se bave takvim plemenitim poslovima. Ja, sa svoje strane, smatram svojom dužnošću da vas upozorim: ako pomenuti nos ne bude još danas na svom mestu, biću prinuđen da se stavim pod zaštitu i pokroviteljstvo zakona.

S dubokim poštovanjem prema vama, imam čast da budem

Vaš pokorni sluga Platon Kovaljov“

„Milostivi gospodine Platone Kuzmiču!

Vaše pismo me je neprijatno iznenadilo. Priznajem da tako nešto nisam očekivala, pogotovo kad su u pitanju nezasluzeni prekori s vaše strane. Stavljam vam do znanja da činovnika, kojeg vi pominjete nikada nisam primila u svojoj kući, ni maskiranog ni u pravom obličju. Istina, posećivao me je Filip Ivanovič Potančikov. I mada je on, budući čovek vrlo trezvenog vladanja i velike učenosti, zaista tražio ruku moje kćeri, ja mu nikada nisam davala ni malo nade. Pominjete i nos. Ako pod tim mislite da sam htela da vam dam korpu, to jest da vas formalno odbijem, onda me čudi da baš vi o tome govorite, kad sam ja kao što vam je poznato imala drukčije mišljenje i ukoliko sad zaprosite moju ćerku zakonskim putem, spremna sam da vam odmah udovoljim, jer je ta veza oduvek bila predmet mojih žarkih želja, pa vam u toj nadi stojim uvek na raspolaganju, Aleksandra Podtočina“.

„Ne“ – reče Kovaljov, pročitavši pismo. „Ona zaista nije kriva. To je isključeno! Takvo pismo ne može napisati čovek koji je izvršio zločin.“ Kolečki asesor je u tome imao iskustva, jer je više puta učestvovao u istrazi još dok je bio u kavkaskoj oblasti. „Pa kako, kakvom igrom sudbine se to dogodilo? Tu se ne može snaći niko osim đavola!“ Reče najzad, klonuvši.

U međuvremenu, glas o ovom neobičnom događaju proneo se po čitavoj prestonici i, kao što obično biva, obogaćen novim pojedinostima. Ljudi vole sve što je neobično: do skora su publiku privlačili eksperimenti s magnetom. Uz to, još je bio svež slučaj stolica koje su plesale u Konjušenoj ulici, pa se ne treba ni malo čuditi što se ubrzo pročulo da nos koleškog asesora Kovaljova tačno u tri sata šeta po

Nevskom prospektu. Tu se svakog dana okupljalo mnogo radoznalaca. Neko je rekao da se nos nalazi u Junkerovom dućanu, pa se pred Junkerom napravila takva gužva da je i policija morala da se umeša. Neki špekulant, pristojne spoljašnjosti, s dugačkim zaliscima, koji je ispred pozorišta prodavao raznorazne kolače, dosetio se, napravio je čvrste drvene klupice i pozivao je radoznalce da se popnu na njih, uzimajući od svakog po osamdeset kopejaka. Jedan ugledni pukovnik zbog toga je ranije izašao iz kuće i s mukom se probio kroz gomilu, ali, na veliko nezadovoljstvo, umesto nosa, u izlogu je ugledao običnu vunenu potkošulju, te litografisanu sliku devojke koja popravljala čarape i kicoša s malom bradicom, u prsluku na preklapanje, kako viri iza drveta – sliku koja više od deset godina stoji na istom mestu. Udaljivši se, pukovnik ljutito reče: „Kako mogu da zaluduju svet tako glupim i neistinitim glasinama?“

Zatim se proneo glas da nos majora Kovaljova ne šeta po Nevskom prospektu već po Tavričeskom parku, da je, navodno, već odavno tamo i da se još Hozrev Mirza, dok je tamo stanovao, divio toj čudnoj igri prirode. Neki studenti Hiruške akademije pohitaše tamo. Jedna visoka, ugledna dama posebnim pismom zamolila je čuvara parka da pokaže njenoj deci taj retki fenomen, po mogućstvu, s poučnim pedagoškim objašnjenjima za mladež.

Čitav ovaj događaj neobično je obradovao sve stalne posetioce mondenskih zabava, koji su voleli da zasmjavaju dame, i čije su zalihe u to vreme bile potpuno iscrpljene. Manji broj uglednih i dobronamernih ljudi protestovao je zbog toga. Jedan gospodin s negodovanjem je govorio da ne shvata kako u našem prosvećenom veku mogu da se šire besmislene izmišljotine i pitao se zašto vlada ne povede računa o tome. Taj gospodin je, očigledno, spadao među ljude koji bi hteli vladu da uvuku u sve, pa čak i u svoje svakodnevnne svađe sa ženama. Odmah zatim... ali tu ponovo čitav događaj prekriva magla, tako da niko ne zna šta se kasnije dogodilo.

III

U svetu se dešavaju čudne, ponekad prosto neverovatne stvari: onaj isti nos, koji je šetao u činu državnog savetnika i koji je podigao toliku prašinu u gradu, odjednom se, kao da se nije ništa dogodilo, ponovo našao na svom mestu, to jest, tačno između obraza majora Kovaljova. To se dogodilo sedmog aprila. Kovaljov se probudi i slučajno pogleda u ogledalo, kad ima šta da vidi: nos! On opipa rukom – zaista, nos! „Gle!“ reče Kovaljov i od silne radosti umalo da onako bos zaigra gopak, ali ga omete Ivan, koji u to uđe u sobu. Kovaljov mu naredi da pripremi sve što treba za umivanje i dok se umivao, još jednom pogleda u ogledalo: nos! Brišući se peškirom, ponovo pogleda u ogledalo: stvarno, nos!

- Pogledaj-de, Ivane, kao da mi je iskočila bubuljica na nosu – reče, a u sebi pomisli: „Biće nevolje kad Ivan kaže: ne, gospodine, nima što nema bubuljice, nego nema ni nosa!“

Međutim, Ivan reče:

- Ne, tu nema nikakve bubuljice, nos vam je savršeno čist!

„Dobro je“, reče u sebi major i zapucketa prstima. Istog časa ugleda berberina Ivana Jakovljeviča koji je provirio kroz vrata bojažljivo, kao mačka koju su upravo pretukli zbog toga što je ukrala slaninu.

- Kaži odmah: jesu li ti ruke čiste? – povika Kovaljov izdaleka.

- Jesu.

- Lažeš!

- Tako mi boga, gospodine, čiste su mi.

- Dobro, ali pazi.

Kovaljov sede. Ivan Jakovljevič namesti čaršav i uze četku, pa mu čitavu bradu i deo lica namaza kremom kakva se služi samo na imendanu u trgovačkim kućama.

„Vidi bogati!“ reče u sebi Ivan Jakovljevič, gledajući nos, zatim naže glavu, pa ga pogleda s druge strane. „Gle ti njega! Zamisli samo!“ čudio se i dugo posatrao nos. Najzad, lagano, s oprežnošću kakvu je teško zamisliti, podiže dva prsta da ga uhvati za vrh. To je bio njegov sistem.

- No, no, no, pazi! – uzviknu Kovaljov.

Ivan Jakovljevič se trže, spusti ruke i zbuni se kao nikad u životu. Najzad, poče oprezno da struže briačem po vratu i mada mu je bilo nezgodno i teško da brije, a da pri tom prstima ne drži disajni deo tela,

ipak je nekako, opirući se svojim kvrgavim palcem na obraz i donje desni, savladao sve teškoće i obrijao majora.

Kad je sve bilo gotovo, Kovaljov požuri da se obuče, uze kočijaša i odveze se pravo u poslastičarnicu. Ulazeći, povika izdaleka: „Dečko, šolju čokolade!“ a sam pođe pravo ogledalu: nos je na mestu! On se radosno okrete i, zažmirivši, podsmešljivo odmeri dva vojnika, od kojih je jedan imao nos manji od dugmeta na prsluku. Zatim se uputi u nadleštvo u kome je čekao na gubernatorsko ili, u najgorem slučaju, egzekutorsko mesto. Prolazeći kroz prijemnu sobu, pogleda u ogledalo: nos je na mestu! Zatim se odveze drugom koleškom asesoru ili majoru, velikom šaljivdžiji, kome je u odgovor na mnoge zajedljive primedbe često govorio: „De, de, ja te dobro poznajem, ti si jedan pakosnik!“ Uz put pomisli: „Ako major ne pukne od smeha kad me ugleda, onda mogu biti siguran da je sve što imam na svom mestu.“ Ali koleški asesor ne reče ništa. „Dobro je, dobro je, đavo da ga nosi!“ pomisli u sebi Kovaljov. Posle je sreo suprugu štapskog oficira Podtočinu i njenu ćerku, pozdravio se s njima i bio je dočekan radosnim usklikima: znači, dobro je, ništa mu ne fali. Razgovarao je sa njima veoma dugo i, namerno izvukavši tabakeru, dugo je pred njima punio obe nozdrve, misleći u sebi: „Evo vam, seljančure, guske nijedne! A ćerku, ipak, neću uzeti. Prosto – par amour – i doviđenja!“

Od tada je major Kovaljov, kao da se ništa nije dogodilo, odlazio i na Nevski prospekt, i u pozorište, i svuda. I nos je, kao da se nije ništa dogodilo, stajao na svom mestu, ne pokazujući ni najmanju želju da se izgubi. Posle toga, majora Kovaljova viđali su kako dobro raspoložen i nasmejan, uporno prati lepuškaste dame i kako se jednom čak zaustavio pred dućanom u Trgovačkom centru da bi kupio lentu za orden, mada nije imao ni jedno odlikovanje.

Eto, kakav se slučaj dogodio u severnoj prestonici naše velike države! Tek sada, kada na miru razmislimo o svemu, vidimo koliko je ta priča neverodostojna. Nećemo govoriti o natprirodnom odvajanju nosa i o njegovom pojavljivanju na raznim mestima u liku državnog savetnika, ali moramo se upitati kako Kovaljov nije znao da se izgubljeni nos ne može oglašavati preko novinske agencije? Time ne želim da kažem da mi se cena za oglas učinila previsoka: to je glupost i ja uopšte nisam koristoljubiv čovek. Ali to je nepristojno, neumesno i ružno. I još nešto: kako je nos dospao u ispečeni hleb i kako je Ivan Jakovljevič... ne, ja to ne razumem! Međutim, najčudnije i najnesхватljivije u svemu tome je sledeće: kako autori mogu da obrađuju takve sižee? Priznajem, to je već potpuno neshvatljivo, to je zaista... ne, ne, ja to uopšte ne razumem. Prvo, otadžbina o toga nema ama baš nikakve koristi, drugo... ali ni od drugog nema nikakve koristi. Ja prosto ne znam...

Pa ipak, i pored svega, mada, naravno, može da se dopusti i jedno, i drugo, i treće, možda čak... ali ostavimo to, gde nema besmislica?... Pa ipak, kad čovek malo bolje razmisli, u svemu tome, zaista, ima nečeg. Ma šta rekli, takve stvari dešavaju se u svetu – retko, ali dešavaju se.

PORTRET

PRVI DEO

Nigde se nije zaustavljalo tako mnogo sveta kao pred prodavnicom slika u Ščukinu dvoru. Taj dućančić je predstavljao najraznovrsniju zbirku retkosti: slike su, većim delom, bile rađene uljanim bojama, prevučene tamnozelenim lakom, u ramovima sa lažnom pozlatom; zima s belim drvećem, potpuno crveno veče, koje podseća na odsjaj požara; flamanski seljak s lulom i slomljenom rukom, koji više liči na ćurana s manžetnama nego na čoveka – to su njihovi uobičajeni sižeji. Tome treba dodati nekoliko gravira: portret Hozreva-Mirze u jagnjećoj šubari, portrete nekakvih generala u trorogim šeširima, krivih noseva. Povrh toga, na vratima takvog dućana obično su visili svežnjevi litografija na drvenim pločama, koji svedoče o samoniklom talentu ruskog čoveka. Na jednoj je bila caričica Miliktrisa Kirbitijevna, na drugoj grad Jerusolim, preko čijih je kuća i crkava bila, bez ikakvog reda i smisla razlivena crvena boja, koja je obuhvatala i deo zemlje i dva ruska seljaka u rukavicama koji se mole. Obično je malo kupaca ovih dela, ali zato ima tušta i tma gledalaca. Nekakav zazjavalo – lakej svakako već zeva u njih, držeći u ruci porcije sa ručkom iz krčme za svoga gospodara, koji, nesumljivo, neće jesti baš toplu supu. Ispred njega već stoji vojnik u šinjelu, elita buvlje pijace, koji prodaje dva peroreza, trgovkinja iz Ohte s kutijom prepunom cipela. Svako se oduševljava na svoj način; seljaci obično opipavaju prstima, elita razgleda ozbiljno; dečaci – lakeji i šegrti se smeju i zadirkuju jedni druge nacrtanim karikaturama, stari lakeji u šinjelima od čupava sukna gledaju samo da negde prodangube; a trgovkinje – mlade ruske žene – vođene instinktom žure da čuju šta se šuška i da vide šta to svet gleda.

U to vreme zastade pred dućanom mladi slikar Čartkov, koji je tuda prolazio. Stari šinjel i skromna odeća odavali su čoveka koji se samoprekorno posvetio radu i nije imao kad da se brine o svom doterivanju, što uvek ima tajanstvenu privlačnost za mlade ljude. On je stao ispred dućana i isprva se u sebi smeja tim nakaznim slikama. Najzad ga spontano zaokupi razmišljanje; počeo je da misli o tome kome su uopšte potrebna takva dela. Što ruski narod pilji u razne Jeruslane Lazareviče, u žderonje i ispičuture, u Fomu i Jeromu, nije mu izgledalo čudno; prikazani predmeti bili su narodu vrlo pristupačni i razumljivi, ali gde su kupci ovih šarenih, prljavih uljanih mazarija? Šta će kome ovi flamanski seljaci, ovi crveni i plavi pejzaži, koji odaju izvesne pretenzije na nešto viši stepen umetnosti, ali u kojima je izraženo

njeno duboko srozavanje! Ovo nisu mogli biti radovi deteta samouka; da je tako, iz njih bi, pored sveg bezosećajnog karikiranja celine, izbijala snaga poleta. Ali ovde se videla samo glupost, slaba, oveštala nedarovitost, koja se samovoljno uvrstila u redove umetnosti, dok joj je bilo mesto među zanatima nižeg reda; nedarovitost koja je ipak ostala verna svome pozivu i u samu umetnost unela svoj zanat. Uvek iste boje, isti manir, ista uvežbana, naviknuta ruka, za koju bi se reklo da pre pripada sklepanom automatu nego čoveku!... On je dugo stajao pred ovim prljavim slikama, najzad i ne misleći više uopšte o njima. Ali gazda dućana, sivi čovečuljak u šinjelu od čupava sukna, sa bradom koja nije brijana još od nedelje, uveliko mu je već objašnjavao, cenjkao se i pogađao, iako nije saznao šta mu se svidelo i šta mu treba.

- Evo za ove seljake i za pejzaž ću uzeti belu. Kakvo slikarstvo! Prosto da ti pamet stane; tek što su stigle od umetnika, ni lak se još nije osušio. Ili, evo zime! Uzmite zimu! Petnaest rubalja! Koliko samo ram vredi! Pogledajte kakva zima! - Tada trgovac lagano kucnu po platnu da bi pokazao kvalitet zime. - Želite li da ih zajedno uvežemo i da vam ih za vama donesemo? Gde izvolevate stanovati? Ej, mali, daj uzicu?

- Pričekaj, brate, ne tako brzo – prenu se i reče slikar, videći da se okretni trgovac bez šale prihvatio da slike zajedno uveže. Bi ga nekako stid da ništa ne uzme, kad se tako dugo zadržao u dućanu, i zato reče:

- Pričekaj, pogledaću da nema ovde nešto za mene i nagnuvši se počeo dohvatati s poda na gomilu nabacane izlizane, iskrzane prašnjave stare mazarije, koje, kako se videlo, nisu uživale nikakvo poštovanje. Tu je bilo starih porodičnih portreta, čije potomke, verovatno, nije bilo moguće nigde na svetu pronaći, slika s pocepanim platnom na kojima se više uopšte nije videlo šta prikazuju, ramova s izlizanom pozlatom – jednom rečju, razne starudije. Ali umetnik je počeo da ih razgleda misleći u sebi: „A možda će se nešto i pronaći“; on nije jednom slušao priče o tome kako su ponekad kod prodavaca bezvrednih slika, među starudijom, bile pronađene slike vrednih majstora.

Kad je gazda video gde on čeprka, ostavi se svoje užurbanosti i, zauzevši uobičajeni položaj i odgovarajući stav, namesti se ponovo kraj vrata dozivajući prolaznike i pokazujući im jednom rukom na dućan... – Ovamo, rode moj; evo slika! Svratite, svratite; tek što su od umetnika dobijene. – On se već dovoljno navikao, uglavnom uzaludno, sit se izrazgovarao sa starinarom koji je stajao preko puta, takođe kraj vrata svog dućana, i najzad, setivši se da mu je kupac u dućanu, okrenu leđa gomili i uđe unutra. – Šta je, dragi moj, jeste li izabrali nešto? – Ali umetnik je već izvesno vreme stajao nepomično pred jednim portretom u velikom ramu, nekada raskošnom, na kome su se saada jedva svetlucali tragovi pozlate.

To je bio starac uvela lica bronzane boje, krupnih jagodica; izgledalo je da su crte lica uhvaćene u trenutku grčevitog pokreta, i iz njih je izbijala snaga koja nije bila severnjačka. Na njima je ostavio pečat plameni jug. Bio je odeven u široko azijsko odelo. Koliko god da je portret bio oštećen i zaprašen, kad mu je pošlo za rukom da sa lica otre prašinu, video je tragove rada velikog umetnika. Izgledalo je da portret nije dovršen, ali je snaga kičice bila zadivljujuća. Najneobičnije su bile oči, kao da je umetnik na njih upotrebio svu moć kičice i svu svoju usredsređenu marljivost. One su prosto gledale, gledale pravo iz samog portreta kao da narušavaju njegovu harmoniju svojom čudnom izražajnoću. Kad je prineo portret vratima, oči su još izražajnije gledale. Gotovo isti utisak su one ostavile i na svet. Žena koja je stajala iza njega uzviknu: - Gleda, gleda! – i ustuknu. Njega obuže neko neprijatno osećanje koje sam sebi nije mogao objasniti, i on spusti portret na zemlju...

- Hajde, uzmite portret!

- A koliko tražite? – reče umetnik.

- Što da ga precenjujem? Dajte tri četvrtine rublje.

- Neću.

- Pa koliko dajete?

- Dvogrivenik - reče umetnik, gotov da ode.

- Ah, ala mnogo dajete! Pa za dvogrivenik ni sam ram ne možeš kupiti. Ipak, sutra ćete ga zacemento kupiti. Gospodine, gospodine, vratite se, bar grivenik dodajte. Uzmite, uzmite, dajte dvogrivenik. Bog i duša, samo zato što je početak, samo zato što ste prvi kupac.

Posle ovoga, napravi rukom pokret koji kao da je govorio: „A šta mogu, ode mi slika u bescenje!“

Tako je Čartkov sasvim neočekivano kupio stari portret i istovremeno pomislio: „Zašto sam ga kupio? Šta će mi?“ Ali sad više ništa nije mogao. Izvadio je iz džepa dvogrivenik, dao ga gazdi, uzeo portret pod mišku i poneo ga sa sobom. Uz put se setio da mu je dati dvogrivenik bio poslednji. Odjednom ga spopadoše mračne misli; gorčina i ravnodušna praznina obužeše ga tog istog trenutka. – Vrag da ga nosi, odvratno je na svetu - reče on, sa osećanjem Rusa kome ne ide dobro. I gotovo nesvesno je išao brzim koracima, potpuno neosetljiv prema svemu. Crvena svetlost zalaska ostala je još na polovini neba, još je njegova topla svetlost slabo obasjavala kuće okrenute na tu stranu, a hladna plavičasta mesečeva svetlost već je bila jača. Poluprozračne lake senke kuća i nogu pešaka kao repovi su se spuštale na zemlju. Umetnik je, malo-pomalo, počeo da gleda u nebo osvetljeno prozračnom, tananom, slabom svetlošću, i gotovo istovremeno iz usta su mu izletele reči: „Kakav lepršav ton!“ i: „Odvratno,

đavo ga odneo!“ I ubrzavao je korak podižući portret koji mu je neprestano klizio ispod pazuha.

Umoran i sav u znoju, dovukao se do svoga stana u Petnaestoj ulici na Vasiljevskom ostrvu. Jedva, i daščući, popeo se uza stepenice, polivene pomijama i ukrašene tragovima mačaka i pasa. Na njegovo kucanje u vrata nije bilo nikakvog odgovora. Sluge nije bilo kod kuće. On se nasloni na prozor i spremi se da strpljivo čeka, dok najzad iza njega ne odjeknuše koraci momka u plavoj košulji, koji je bio trčkaralo, model, brisač boja i čistač podova, koje je sam odmah i prljao svojim čizmama. Momak se zvao Nikita, i kad gazde nije bilo kod kuće, sve vreme je provodio pred kapijom. Nikita se dugo upinjao da uvuče ključ u ključaonicu koja se uopšte nije primećivala u mraku. Najzad su vrata bila otvorena. Čartkov je stupio u svoje nepodnošljivo hladno predsoblje kakvo je uvek kod umetnika, što, uostalom, oni i ne primećuju. Ne dajući šinjel Nikiti, on je u njemu ušao u svoj atelje, četvrtastu sobu, veliku ali nisku, sa zamrznutim prozorima, natrpanu raznim umetničkim kršem: komadima gipsanih ruku, ramovima na kojima je bilo zategnuto platno, skicama, početim i bačenim, uzorcima za drapiranje prebačenim preko stolica. Bio je jako umoran, skinuo je šinjel, rasejano spustio doneti portret između dva manja platna i bacio se na uzani divančić, o kome se ne bi moglo reći da je presvučen kožom, zato što je niz bakarnih eksera kojima je nekada koža bila prikucana ostao sam za sebe, a koža se odvojila, tako da je Nikita ćuškao pod nju crne čarape, košulje i sve prljavo rublje. Pošto je malo posedeo i opružio se koliko se moglo opružiti na ovom uzanom divanu, Čartkov najzad zatraži sveću.

- Sveće nema – reče Nikita.

- Kako nema?

- Pa, ni juče je nismo imali.

Umetnik se seti da zaista još juče nije bilo sveće, smiri se i učuta. Uz pomoć Nikite se svuče i navuče svoj iznošeni domaći kaput.

- A, da, još i gazda je dolazio – reče Nikita.

- Dolazio je po novac? Znam – reče umetnik odmahnuvši rukom.

- A nije sam dolazio – reče Nikita.

- A s kim?

- Ne znam s kim, s nekakvim iz policije.

- A zašto će mu policijski činovnik?

- Ne znam zašto; kaže zato što nije plaćerno za stan.

- I šta će od toga ispasti?

- Ne znam šta će ispasti; on je rekao: ako neće, onda neka se, veli, iseli iz stana; hoće da i sutra dođu obojica.

- Neka ih, neka dođu – reče i tužno i ravnodušno Čartkov. I sveg ga obuze mračno raspoloženje.

Mladi Čartkov je bio umetnik s talentom koji je mnogo obećavao: na mahove je iz njegove kičice izbijalo zapažanje, shvatanje, snažna želja da se što više približi prirodi. „Pazi, brate“, ne jednom mu je govorio profesor „ti imaš talenta; grehota će biti ako ga upropastiš. Ali ti si nestrpljiv. Tebe primami jedno, jedno zavoliš – njime si obuzet, a drugo je za tebe ništarija, drugo za tebe ne vredi, nećeš ni da ga gledaš. Pazi da ne postaneš pomodni slikar. Kod tebe i sad boje već počinju da smelo dreče. Crtež ti nije pouzdan, a ponekad i sasvim slab, ne vidi se linija; ti već težiš modernom osvetljenju, onome što upada u oči na prvi pogled – pazi, zapašćeš u engleski žanr. Čuvaj se, već počinje da te privlači svet, već ti vidim ponekad na vratu kicošku maramu, šešir ti se cakli. To je primamljivo, čovek može da se oda slikanju onoga što je u modi, portreta za novac. Tako se talenat ne razvija već upropašćava. Strpi se. Razmisli o svakom radu, odbaci kicošenje – neka drugi gomilaju novac. Ono što je tvoje neće ti pobeći.“

Profesor je, delimično, bio u pravu. Ponekad bi naš umetnik zaželeo da polumpuje, da se kicoški odene, jednom rečju, da ponegde pokaže svoju mladost. Ali pored svega toga on je mogao da vlada sobom. Mogao je da zaboravi sve i lati se kičice, i nije se drukčije od nje odvajao nego kao od divnog prekinutog sna. Ukus mu se osetno razvijao. Još nije shvatao svu dubinu Rafaela, ali ga je već zanosila brza, široka Gvidova kičica, zaustavljao se pred Ticianovim portretima, oduševljavao Flamancima. Još nije pred njim sasvim pala koprena sa starih slika, ali on je već nazirao u njima nešto, iako se u dubini duše nije slagao s profesorom u mišljenju da su stari majstori nedostižno izmakli ispred nas. Čak mu se činilo da ih je devetnaesti vek u ponečemu znatno prestigao; da je podražavanje prirode nekako postalo jasnije, življe, bliže; jednom rečju, on je u ovom slučaju mislio onako kako misli mladost koja je nešto postigla i koja je u duši toga svesna. Ponekad bi ga jedilo kada bi video kako slikar došljak, Francuz ili Nemač, koji ponekad nije pravi slikar, samo jednim vičnim potezom, smelošću kičice i jarkim bojama izaziva opšte divljenje i za tren zgrne čitav kapital. To mu nije padalo na pamet onda kada je sav zauzet svojim radom, zaboravljao i piće, i jelo, i ceo svet, već onda kada je zapadao u silnu nemaštinu, kada nije imao za šta da kupi kičice i boje, kada je nametljivi gazda dolazio po deset puta na dan da traži kiriju za stan. Tada se sa zavišću, u njegovoj gladnoj svesti ocrtavala sudbina slikara bogataša: tada mu je kroz glavu proletala misao, koja često proleće kroz rusku glavu, da ostavi sve i da se zapije od tuge uprkos svemu.

I sada je bio gotovo u takvom stanju. – Da! Strpi se, strpi! – jetko izgovori on. – Pa, najzad i strpljenju dođe kraj. Strpi se! A s kojim parama ću sutra ručati? Ni zajam mi niko neće dati. Kad bih i počeo da prodajem svoje slike i crteže, za sve njih će mi samo dvogrivenik dati. One su korisne, naravno, osećam to: ni jedna od njih nije uzalud stvorena, sa svakom od njih sam nešto saznao. Ali kakva korist od toga? Studije, pokušaji, i uvek će biti studije i pokušaji – i nikad kraja. A i ko će ih kupiti kad nije čuo za mene, i kome su potrebni u školi kopirani crteži klasika? Ili moja nedovršena ljubav Psihe, ili perspektiva moje sobe, ili portret moga Nikite, iako je on, bog i duša, bolji od portreta bilo kakvog pomodnog slikara? Šta je to u stvari? Zašto se ja mučim i kao učenik petljam s azbukom kad bih mogao da blesnem ništa gore od drugih i da, kao i oni, budem pun para. – Kad je ovo izgovorio, umetnik odjednom zadrhta i preblede: gledalo ga je, izvirivši iznad uspravljenog platna, nečije grčevito iscereno lice. Pravo u njega su bila uperena dva strašna oka kao da se spremaju da ga prožderu, na ustima je bila zapisana strašna naredba da ćuti. Uplašen, on htede da krikne i pozove Nikitu, koji je već uspeo da u svome predsoblju junački zahrče, ali odjednom zastade i nasmeja se. Za tren splasnu osećanje straha. To je bio portret koji je kupio, na koji je sasvim zaboravio. Mesečeva svetlost, obasjavši sobu, pala je na njega i čudno ga oživela. Čartkov ga stade razgledati i čistiti. Umoči sunder u vodu i nekoliko puta njime pređe preko portreta, oprala gotovo svu prašinu i prljavštinu koja se beše nagomilala i slegla po njemu. Obesio je sliku ispred sebe na zid i čudio se još više neobičnom radu; čitavo lice je gotovo oživelo i oči su ga tako pogledale da je najzad uzdrhtao i, ustuknuvši, izgovorio izbezumljenim glasom: „Gleda, gleda živim ljudskim očima!“ – Odjednom mu pade na pamet priča, koju je još davno čuo od svoga profesora o znamenitom portretu Leonarda da Vinčija na kome je veliki majstor radio nekoliko godina i još uvek ga smatrao nedovršenim, a koji su svi, po rečima Vazarija, ipak smatrali najsavršenijim i potpuno završenim umetničkim delom. Najsavršenije su na njemu bile oči, koje su zadivljavale savremenike, čak su i najsitnije jedva bidljive žilice bile prenete na platno. Ali, ovde, ipak, u ovom portretu koji je sada bio pred njim, bilo je nešto čudno. Ovo više nije bila umetnost, ovo je remetilo čak harmoniju samoga portreta. To su bile žive, to su bile ljudske oči! Kao da su bile izvađene iz života čoveka i ubačene ovde. Tu se nije pružalo ono uzvišeno uživanje koje obuzima dušu pri pogledu na umetničko delo, koliko god da je užasan predmet koji je umetnik uzeo; naprotiv, bilo je to nekakvo bolesno mučno osećanje: - Šta je ovo? – nehotice se pitao slikar. – Pa to je ipak priroda, živa priroda; a otkuda ovo čudnovato neprijatno osećanje? Ili je ropsko, bukvalno podražavanje prirode već prestup i izgleda kao drečavi neskladni krik? Ili, ako predmetu priđeš ravnodušno, bezosećajno, ne saosećajući s njim, on će se nesumljivo prikazati samo u svojoj užasnoj

stvarnosti, neobasjan svetlošću neke neuhvatljive, u svemu skrivene misli, pojaviće se u onoj stvarnosti koja se otkriva onda kada se, želeći da dostigneš divnog čoveka, naoružavaš nožem, sečeš njegovu utrobu – i vidiš čoveka u odvratnoj svetlosti? Zašto se, jednostavna priprosta priroda pojavljuje kod nekog umetnika u nekakvoj svetlosti koja ne daje prost utisak? Naprotiv, činiti se da si se nauživao, i posle toga mirnije i ujednačenije teče i kreće se sve oko tebe? I zašto ta ista priroda kod drugog umetnika izgleda priprosta, prljava, a, međutim, on je isto tako bio veran prirodi? Ali, ne, u njoj nema ničega što obasjava. Isto kao predeo u prirodi: ma koliko da je divan, ipak mu nešto nedostaje ako na nebu nema sunca.

On opet priđe portretu da bi razgledao ove čudne oči i sa užasom primeti – baš kao da gledaju. Ovo više nije bila kopija prirode, ovo je bila ona čudna živost koja bi obasjavala lice mrtvaca kad bi ustao iz groba. Da li zbog mesečine koja donosi sobom fantastična maštanja i svim stvarima daje sasvim drukčiji oblik od onoga koji imaju po danu, ili je iz nekog drugog, nepoznatog razloga njemu postalo strašno da sedi sam u sobi, Čartkov se tiho udaljio od portreta, okrenuo se na drugu stranu i trudio se da ga ne gleda., ali oko mu je nesvesno, samo od sebe, stalno gledajući u stranu, pogledalo na njega. Najzad ga spopade strah da hoda po sobi; činilo mu se kao da će toga istog časa neko drugi početi da korača iza njega, i neprestano se u strahu osvrtao. On nikada nije bio plašljiv; ali su mu uobrazilja i nervi bili osetljivi, i ove večeri sam nije mogao da objasni sebi svoj sopstveni strah. Seo je u ugao, ali i ovde mu se činilo da će mu neko, evo sad, preko ramena pogledati u lice. Ni samo Nikitino hrkanje koje je odjekivalo iz predsoblja nije mu odagnalo strah. On je najzad plašljivo, ne dižući pogled, ustao sa svoga mesta, uputio se iza paravana i legao u postelju. Kroz pukotine na paravanu video je svoju sobu obasjanu mesečinom i portret koji je visio na zidu.

Oči sa zida, još strašnije, još izražajnije, prikovale su se za njega i izgledalo je da ih ništa nije moglo odvojiti od slikara. Ispunjen mučnim osećanjem Čartkov odluči da ustane iz postelje; ščepa čaršav, priđe portretu i prebaci čaršav preko njega. Kad učini to, on leže mirnije u postelju i počne da misli o siromaštvu i bednoj sudbini umetnika, o trnovitom putu koji ga čeka na ovom svetu; ali su mu oči nesvesno gledale kroz pukotinu paravana na portret umotan čaršavom. Mesečeva svetlost je činila čaršav još beljim, i njemu se činilo da strašne oči probijaju kroz platno. On je, sa strahom, netremice gledao, kao da se želi uveriti da je to besmislica, Ali najzad, stvarno... on vidi... jasno vidi: čaršava više nema... portret je ceo otkriven i gleda preko svega što tu ima, pravo u njega, prosto pogledom u njega prodire... Srce mu zadrhta. I on vide: starac se pokrenuo i obema rukama uhvatio za okvir. Najzad se odiže na ruke i, izvukavši obe noge, iskoči iz okvira. Sad se kroz pukotinu paravana video samo prazan okvir.

U sobi odjeknuše koraci, koji su se sve više približavali paravanu. Jadnome umetniku srce poče da lupa ubrzano. Od straha mu zastade dah i on očekivaše da mu svakog trenutka starac zaviri kroz paravan. I evo on viri baš iza paravana, sa istim licem bronzane boje kolutajući krupnim očima. Čartkov se naprezao da vikne, ali oseti da nema glasa; trudio se da se pomeri, da napravi bilo kakav pokret. Dah mu je zastao, otvorenih usta gledao je ovu strašnu visoku utvaru u nekakvoj širokoj azijatskoj odeći i čekao šta će ona učiniti. Starac je seo gotovo kraj samih njegovih nogu i odmah zatim nešto izvukao ispod nabora svojih širokih haljina. Bila je to vreća. Starac je razveza i, dohvativši za dva kraja, istrese; uz tup zvuk na pod padoše teški fišeci u obliku dugih valjaka; svaki je bio od plave hartije i na svakom je bilo napisano „1000 dukata“. Izvukavši iz širokih rukava svoje duge, koščate ruke, starac poče da razvija fišeke. Zlato zablista. Uprkos vrlo mučnom osećanju, i kočeći se od straha, umetnikov pogled se prikova za zlato. On gledaše netremice kako se on razvija u koščatim rukama, kako sija, fino i prigušeno zveči i ponovo se uvija. Tad primeti jedan fišek koji se otkotrljao dalje od drugih, kraj same noge od kreveta pod njegovom glavom. On ga ščepa skoro grčevito i, obuzet strahom, gledaše da li će to starac primetiti. Ali starac je, izgleda, bio jako zauzet. On pokupi sve svoje fišeke, strpa ih ponovo u vreću i ode iza paravana ne pogledavši slikara. Čartkovu je srce snažno kucalo kad je čuo kako odjekuje bat koraka koji se udaljavaju. On jače steže zamotuljak u ruci, drhteći zbog njega celim telom, odjednom ču da se koraci ponovo približavaju paravanu. – Očigledno, starac se dosetio da mu nedostaje jedan fišek novca. I gle – on zaviri k njemu, za paravan. Ispunjen očajanjem, slikar steže svom silom svoj fišek u ruci, upotrebi svu snagu da se pokrene, krikne – i probudi se. Hladan znoj ga sveg obli, srce mu je tuklo koliko je god moglo, u grudima ga je stezalo kao da će ga napustiti i poslednji dah. – Zar je ovo bio san? – reče on obuhvativši glavu obema rukama; ali slika je bila tako živa da nije ličila na san. Pošto se probudio, on vide kako starac ode u okvir, čak prolete i skut njegove odeće, i ruka Čarkova je živo osećala da je trenutak pre ovoga držala neki težak teret. Mesečina je obasjavala sobu izvlačeći iz njenih tamnih uglova ovde platno, tamo gipsanu ruku, tu na stolici zabačene draperije, onamo pantalone i neočišćene čizme. Tek tad Čartkov primeti da ne leži u postelji već stoji na nogama pravo pred portretom. Kako je došao dovde – to nikako nije mogao da shvati. Još više ga je zaprepastilo što je portret bio ceo otkriven, na njemu zaista nije bilo čaršava. Ukočen od straha, slikar ga je posmatrao i video kako su u njega uprte žive čovečije oči. Hladan znoj mu izbi po licu; on htjede da se udalji, ali oseti kao da su mu noge prikovane za zemlju. I uvide da ovo više nije san: crte starčeva lica oživeše i usne počeše da se pružaju prema njemu kao da hoće da ga isišu... Uz očajnički vapaj on odskoči i probudi se. – Zar je i ovo bio san? Dok mu je srce kucalo kao da će prepući, on je pipao rukama

oko sebe. Pa on leži u postelji i u istom položaju kao kad je zaspao. Pred njim je paravan; soba prepuna mesečine. Kroz pukotinu na paravanu video se portret, koji je kao što treba pokriven čaršavom – onako kako ga je on sam pokrio. Znači, i ovo je bio san! Ali stegnuta šaka i sad oseća kao da je u njoj nešto bilo. Srce mu je lupalo snažno, gotovo strašno; u grudima nepodnošljiva tegoba. On uperi pogled u pukotinu i netremice gledaše u čaršav. I gle, jasno vide kako čaršav počinje da se pomera, kao da neko razmahuje rukama da bi ga skinuo. „Gospode bože moj, šta je ovo!“ viknu on, krsteći se očajnički i besomučno, i probudi se. I ovo je bio san! On skoči s postelje, kao sumanut, izbezumljen, i više nije bio načisto šta je to sa njim: je li to mora ili kućni duh, bunilo od vatre ili živa utvara. Trudeći se da unekoliko stiša uzbuđenje i krv koja mu je ključala u svim žilama, on priđe prozoru, i otvori prozorčić. Živnu od hladnog, mirisnog vetra. Krovovi i zidovi kuća su još uvek bili u mesečini, iako su mali oblačići počeli češće da preleću preko neba. Sve je bilo mirno: ponekad je do ušiju dopiralo udaljeno tandrkanje lakog fijakera, u kome je kočijaš, čekajući zakasnelog mušteriju, zaspao u nekoj nevidljivoj uličici, pošto ga je uljuljkalo njegovo lenjo kljuse. Slikar je dugo gledao ispruživši glavu kroz prozorčić. Na nebu su se već pojavili prvi znaci zore; najzad oseti da ga hvata dremež, zalupi prozorčić, ode i leže u postelju i ubrzo zaspao kao zaklan.

Probudi se vrlo kasno i imao je neprijatno osećanje koje obuzima čoveka posle bunila: imao je tupe bolove u glavi. U sobi je bilo prilično mračno, neprijatna vlaga u vazduhu uvlačila se kroz pukotine prozora, ututkane slikama ili grundiranim platnom. Sumoran, nezadovoljan kao pokisli petao on je seo na svoj poderani divan, ni sam ne znajući čega da se lati, šta da radi, i na kraju se setio celog svog sna. Što ga se više sećao, san mu je u mašti izgledao tako mučno živ da je čak počeo sumnjati je li to baš bio san i obično bunilo, nije li tu bilo nečeg drugog, nije li to bilo priviđenje. Svukavši čaršav, on je razgledao ovaj strašni portret na dnevnoj svetlosti. Oči su bile zapanjujuće žive, ali on nije u njima nalazio ništa osobito strašno, samo, kao da je u duši ostajalo nekakvo neizrecivo neprijatno osećanje. Pored svega toga on ipak nije mogao da uveri sebe kako je to bio samo san. Činilo mu se da je u snu video nekakav strašan odlomak iz stvarnosti. Kao da je nešto čak u pogledu i izrazu starčevu govorilo da je ove noći bio kod njega. Ruka mu je osećala teret koji je do malopre ležao u njoj, kao da ga je neko trenutak ranije preuzeo. Činilo mu se da bi mu fišek, da ga je samo čvršće držao, zacelo ostao u ruci i pošto se probudi.

- Bože moj, da mi je bar deo toga novca! – reče s teškim uzdahom, i u njegovoj mašti počеше da ispadaju iz vreće fišeci sa primamljivim natpisom „1000 dukata“. Fišeci su se razvijali, zlato je sijalo, ponovo se umotavali, a on je sedeo nepomično i besmisleno zagledan u prazno; nije bio u stanju da se odvoji od takvog predmeta – kao dete koje sedi pred slatkišima i gutajući pljuvačku, gleda kako ih drugi jedu.

Najzad je odjeknulo kucanje na vratima koje ga je primoralo da se otrgne od snova. Ušao je gazda sa policijskim nadzornikom kvarta, čija je pojava, kao što je poznato, za obične ljude neprijatnija nego moliočevo lice za bogate. Gazda male kuće u kojoj je stanovao Čartkov bio je jedna od onih kreatura kakvih je u Rusiji mnogo, kakvi su obično vlasnici kuća negde u Petnaestoj ulici Vasiljevskog ostrva, na petrogradskoj strani ili u udaljenom kutu Kolomne – kakvih ima mnogo u Rusiji i čiji je karakter isto tako teško odrediti kao i boju iznošenog redengota. U mladosti je bio kapetan i bukač, koristili su se njime i za građanske poslove, bio je majstor da išiba, bio je okretan, i kicoš, i glup; ali je u starosti sve te svoje izrazito različite osobine slio u nekakvu sivu neodređenost. Već je bio udovac, odavno u ostavci, više se nije kicošio, nije se hvalio ni razmetao, nije zametao kavgu, voleo je samo da pije čaj i da uz njega brblja kojekakve gluposti; šetao bi po sobi, popravljao fitilj lojanice koja dogoreva, uredno po isteku svakog meseca dolazio svojim stanarima za kiriju; sa ključem u ruci izlazio na ulicu da pogleda krov svoje kuće, po nekoliko puta bi isterivao pazikuću iz njegove štenare, gde se ovaj zavlačio da spava – ukratko, čovek u ostavci, kome, posle raspusnog života i truckanja u poštanskim kolima, ostaju samo loše navike.

- Izvolite se sami uveriti, Varuh Kuzmiču – reče gazda obraćajući se policajcu raširivši ruke – ne plaća kiriju, ne plaća.

- A šta mogu, kad nemam novaca? Pričekajte, platiću.

- Ja, dragi moj, ne mogu da čekam – reče gazda ljutito, izmahujući ključem koji je držao u ruci – a kod mene Potogonkin, potpukovnik, stanuje; već sedam godina stanuje. Ana Petrovna Buhmisterova iznajmljuje i šupu i konjušnicu za dva konja, drži trojicu slugu – eto kakvi su moji stanari. Da vam otvoreno kažem, nema to kod mene da se ne plaća stan. Izvolite, odmah platite i selite se napolje.

- Pa kad ste se pogodili, onda izvolite platiti – reče nadzornik kvarta, lako tresući glavom i zadenuvši prst za dugme svog mundira.

- Pitanje je od čega da platim? Sad ni groša nemam.

- U tom slučaju zadovoljite Ivana Ivanoviča svojim rukotvorinama – reče policajac – on će se možda složiti da uzme u slikama.

- Ne, dragi moj, hvala na slikama. Hajde da su slike s plemenitim sadržajem, da se mogu obesiti na zid, makar neki general sa zvezdom, ili portret kneza Kutuzova – a on je seljaka nacrtao, seljaka u košulji, portret sluge što mu boje sprema. I da mi njegov portret crta, ja ću njemu šiju zavrnuti; on mi je sve klinove iz reza povadio, lupež. Evo, pogledajte kakvi su mu predmeti: eto crta sobu; e, pa lepo, kad bi bar uzeo pospremljenu, urednu, a on je, evo, nacrtao sa svim đubretom i lomom što se po njoj vuče.

Evo, pogledajte kako mi je sobu zasvinjio, izvolite sami videti. A kod mene vam po sedam godina stanuju stanari, pukovnici, Buhmisterova Ana Petrovna... Ne, kažem vam, goreg stanara od slikara nema; svinja živi kao svinja, da te bog sačuva. I sve je ovo jadni slikar morao strpljivo saslušati. Međutim, policajac je uzeo da razgleda slike i studije i odmah pokazao da mu je duša življa od gazdine i da joj utisci od umetnosti nisu tuđi.

- He – reče on, uperivši prst na jedno platno koje je prikazivalo nagu ženu – predmet je... škakljiv. A zašto je ovome pod nosom crno, da li se nasuo burmutom?

- Senka – odgovori Čartkov grubo i neokrećući pogled prema njemu.

- Pa, ona bi se mogla i na drugo mesto staviti, a pod nosom je suviše vidno mesto – reče policajac. – A čiji je ono portret? – nastavi on prilazeći starčrvom portretu. – Mnogo je strašan. Kao da je on bio u stvari tako strašan; ah, pa on prosto gleda. Oh, kakav Gromoboj! Koga ste to slikali?

- A, to je jednoga... – reče Čartkov, i ne završi; čuo se tresak. Policajac je očigledno dohvatio suviše čvrsto, rukom policajca naviknutog na sekiru, okvir portreta, bočne strane okvira su se iskrivile na poledini portreta, jedna je pala na pod i zajedno sa njom je pao, teško zveknuvši, fišek od plave hartije. Čartkovu pade u oči natpis „1000 dukata“. On je kao lud jurnuo da ga podigne, ščepa fišek, steže ga grčevito u ruci, koju je težina vukla naniže.

- Nije druge, novac je zazvečao – reče policajac koji je čuo da je nešto zveknulo kad je palo na pod, ali nije video šta je, jer je Čartkov brzo jurnuo da to skloni.

- A šta se vas tiče šta ja imam?

- A, tiče me se, zato što vi odmah morate platiti gazdi stanarinu, što vi imate para, ali nećete da platite – eto to.

- Pa, platiću mu danas.

- Pa zašto niste hteli pre da platite, samo priređujete gazdi trzavice – a evo i policiju uznemiravate.

- Zato što nisam hteo te pare da diram; doveće ću mu platiti i odmah ću se sutra iseliti, zato što neću da ostanem kod takvog gazde.

- Ivane Ivanoviču, on će vam platiti – reče policajac, obraćajući se gazdi. – A što se tiče toga, ako vi ne budete zadovoljni kao što treba do doveće, onda već izvinite, gospodine slikaru. – Kad je to rekao, navuče svoj trorogi šešir i iziđe na trem, a za njim i gazda, oborene glave i, kako je izgledalo, o nečem razmišljajući.

- Hvala bogu, odnese ih đavo! – reče Čartkov, kad je čuo da su se vrata u predsoblju zatvorila.

Izviri u predsoblje, posla po nešto Nikitu, zabravi za njim vrata da bi bio potpuno sam i, vrativši se u svoju sobu poče da razvija fišek dok mu je srce snažno lupalo. U fišek su bili dukati, svi do jednog novi i žeženi. On je sedeo gotovo izbezumljen sa gomilom zlata pred sobom, još uvek se pitajući da li sanja. U fišek ih je bilo tačno hiljadu; izgledali su potpuno isti kao oni što ih je sanjao. On ih je nekoliko minuta premetao, razgledao i nikako nije mogao da dođe k sebi. U mašti su mu iskrsele odjednom sve priče o zakopanom blagu, o skrivenim pregradama u kovčežićima koje su preci, čvrsto uvereni da će im unuci proćerdati imanje, ostavljali za njih. Razmišljao je nije li i ovo neki smislio da svom unuku ostavi dar zatvorivši ga u ram porodičnog portreta. Pun naivnih priča iz romana, on je čak počeo misliti nema li ovde neke tajne veze sa njegovom sudbinom, nije li postojanje portreta vezano za njegovo sopstveno postojanje i nije li to što ga je dobio prst sudbine. On poče ljubopitljivo da razgleda okvir portreta. S jedne njegove bočne strane bio je izdubljen žleb, tako vešto i neprimetno prekriven daščicom, i da nije čvrsta policajčeva ruka provalila okvir, dukati bi ostali, dok portret traje, u miru. Razgledajući portret, on se ponovo divio velikom delu, neobičnoj obradi očiju; one mu se više nisu činile strašne; ali su mu svaki put ostavljale u duši neželjeno osećanje. „Ne“, reče on za sebe, „čiji god da si deda, ja ću te staviti pod staklo i za ovo uokviriti u zlatni okvir“. Pri tom on stavi ruku na gomilu zlata koja je bila pred njim i od toga dodira mu srce poče snažno udarati. „Šta da uradim s njima?“ mislio je prikrivajući pogled za dukate. „Sad sam, u najmanju ruku, obezbeđen za tri godine, mogu da se zatvorim u sobu, da radim. Sada imam za boje, za ručak, za čaj, za izdržavanje i za stan, niko mi neće smetati ni dosađivati; kupiću prvorazredni model, naručiću gipsani torzo, montiraću nogare, nakupovaću grafike starih slika i, ako budem radio tri godine samo za sebe, bez žurbe, ne za prodaju, sve ću ih prestići i mogu postati slavan umetnik.“

Tako je on razmišljao pokoravajući se glasu razuma, ali iznutra je odjekivao drugi glas, zvonkiji, i bolje se čuo. I čim je još jednom pogledao zlato, odmah su u njemu progovorile dvadeset dve godine i vatrena mladost. Sada je u njegovoj vlasti bilo sve ono što je do sad gledao zavidljivim očima, čime se izdaleka oduševljavao, gutajući pljuvačku! Uh, kako mu je počelo kucati razigrano srce pri samoj pomisli na to! Obući se u moderni frak, omrsiti se posle dugog posta, iznajmiti divan stan, odmah otići u pozorište, u poslastičarnicu, u... i ostalo, i on je, šćepavši novac, već bio na ulici. Pre svega, navratio je kod krojača, obukao se od glave do pete, i počeo se neprestano zagledati kao dete; nakupovao je dosta mirisa, pomada, iznajmio je, bez cenkanja, raskošan stan sav u ogledalima i staklu, prvi na koji je naišao na Nevskom prospektu; kupio je slučajno u prodavnici skupoceni lornjon, isto tako slučajno je nakupovao gomilu raznih okovratnika, više nego što mu je trebalo, frizer mu je napravio uvojke, bez ikakvog razloga

se provozao dva puta po gradu u kočijama, prejeo se bombona u poslastičarnici, i svratio u restoran kod Francuza o kome je do sad slušao isto takve nejasne priče kao o kineskom carstvu. Tamo je ručao nalaktivši se i gledajući s visine na druge i neprestano naspram ogledala popravljao uvojke. Tu je popio bocu šampanjca koji mu je dosad takođe bio poznat samo po čuvenju. Vino mu je malo udarilo u glavu i izašao je na ulicu nestašan i živahan, spreman da, kako to Rusi kažu, đavolu podmetne nogu. Prošetao pločnikom šepureći se, gledao sve kroz lornjon. Na mostu je primetio svoga nekadašnjeg profesora i odvažno šmugnuo pored njega, kao da ga uopšte nije primetio, tako da je profesor još dugo stajao nepomično na mostu, a na licu mu se ogledao znak pitanja. Sve stvari i sve što god je imao, nogari, platno, slike, bili su odmah preneti u raskošan stan. Ono što je bilo bolje razmestio je na vidna mesta, a ono gore zabacio u ćoškove, i šetao po divnim sobama neprestano se ogledajući u ogledalima. U duši mu se rodila želja da odmah ščepa slavu za vrat i da se pokaže pred svetom. Već su mu u ušima zvonili uzvici: „Čartkov, Čartkov! Jeste li videli Čartkova? Kakav svež talenat ima Čartkov!“ Oduševljen, šetao je po svojoj sobi – misli su mu odjezdile daleko. Sledećeg dana uzeo je deset dukata i uputio se jednom izdavaču mnogo čitanih novina tražeći velikodušnu pomoć; novinar ga je srdačno primio, istog časa ga nazvao „najpoštovaniji“, stegao mu obe ruke, detaljno se raspitivao za njegovo ime, očevo ime, mesto stanovanja, i sledećeg dana pojavio se u novinama, odmah iza vesti o novootkrivenim lojanim svećama, članak pod naslovom: „O neobičnom talentu Čartkova“: „Žurimo da obradujemo obrazovane stanovnike prestonice divnim, može se reći, u svakom pogledu, dostignućem. Svi se slažu s tim da kod nas ima mnogo veoma lepih fizionomija i najlepših lica, ali do sad nije bilo sredstava da se ona prenesu na čudotvorno platno da bi bila ostavljena potomstvu; sada je ovaj nedostatak popunjen; našao se umetnik koji u sebi spaja sve što je potrebno. Sada lepotica može biti uverena da će biti naslikana sva ljupkost njene vazdušaste, lake, zanosne, čarobne lepote, slične lepoti leptira koji obleću oko prolećnog cveća. Uvaženi otac videće sebe okruženog svojom porodicom. Trgovac, ratnik, građanin, činovnik – svi će s novom revnošću nastaviti rad na svome polju delatnosti. Žurite, žurite odasvud. Velelepni atelje umetnika (Nevski prospekt, taj i taj broj) sav je u portretima njegove kičice dostojne Van Dajka i Ticijana. Ne znaš čemu se čudiš, da li njihovoj vernosti i sličnosti sa originalima ili snazi i veštini kičice. Neka vam je hvala, umetniče; izvukli ste zgoditak na lutriji. Vivat Andrej Petrovič (novinar je očigledno voleo familijarnost)! Proslavljajte i sebe i nas. Mi znamo da vas cenimo. Opšta navala, a uz to i novac, mada se neki iz naše bratije novinara i bune protiv toga, biće vam nagrada...“

Sa skrivenim zadovoljstvom umetnik je pročitao ovaj oglas. Lice mu je sinulo. O njemu je štampa počela da govori – to je za njega bilo novo; on je nekoliko puta čitao redove. Silno mu je polaskalo poređenje sa Van Dajkom i Ticianom. Počeo je da brzo korača po sobi, da mrsi kosu, čas je sedao u fotelju, čas na divan, neprestano zamišljao kako će primati posetioce i posetiteljke, prilazio platnu i pred njim izvodio nemaran potez kičicom, trudeći se da mu pokret ruke bude dopadljiv. Idućeg dana odjeknulo je zvono kraj njegovih vrata; potrčao je da otvori; ušla je dama sledeći livrejisanog lakeja u šinjelu postavljenom krznom, i zajedno sa damom ušla je mlada osamnaestogodišnja devojka, njena kći.

- Vi ste, mesje Čartkov? – reče dama. Umetnik se pokloni.

- O vama se toliko piše; vaši su portreti, kažu, vrhunac savršenstva. – Kad ovo reče, dama namesti lornjon na oko i pohita da pregleda zidove na kojima nije bilo ničeg... – A gde su vaši portreti?

- Nose ih – reče umetnik pomalo zbunjeno – tek što sam se doselio u ovaj stan, pa su oni još na putu... nisu stigli.

- Vi ste bili u Italiji? – reče dama uperivši lornjon prema njemu, ne nalazeći ništa drugo prema čemu bi ga mogla okrenuti.

- Ne, nisam bio, ali sam hteo da idem... međutim, zasad sam odložio... Izvolite, evo fotelja; vi ste se umorili...

- Hvala, dugo sam sedela u kočijama. A, evo, vidim vaš rad! – reče dama potrčavši prema suprotnom zidu i uperivši lornjon na njegove studije, skice, perspektive i portrete koji su bili na podu – c'est charmant, Lise, Lise, venez ici: soba u stilu Tenijera, vidiš, nered, sto, na njemu bista, ruka, paleta: gle, prašina, vidiš kako je naslikana prašina! C'est charmant! A gle, na drugom listu, žena koja se umiva, quelle jollie figure! Ah, seljače! Lise, Lise, seljače u ruskoj rubuški! Pogledaj: seljače! Tako, vi se ne bavite samo portretima?

- O, to su gluposti... Tako, igrao sam se... Studije...

- Recite, kakvo je vaše mišljenje o sadašnjim portretistima? Zar ne, sada nema takvih kao što je bio Tician? Nema one snage u koloritu; nema one... kako mi je žao što vam ne mogu izraziti na ruskom (dama je bila obožavateljka slikarstva i obišla je, s lornjonom, sve galerije u Italiji). Ipak, mesje Nol... ah, kako on slika! Kakva neobična kičica! Nalazim da je kod njega u licima više izraza nego kod Ticianana. Vi ne poznajete mesje Nola?

- Ko je taj Nol? – upita umetnik.

- Mesje Nol, ah, kakav talenat, on je naslikao njen portret kad joj je bilo jedva dvanaest godina.

Treba neizostavno da dođete k nama. Lise, ti mu pokaži svoj album. Vi znate da smo došli zato da biste odmah počeli njen portret.

- Evo odmah, gotov sam ovog trenutka. – I za tren on primače nogare s pripremljenim platnom, uze u ruke paletu, uperi pogled u bledo lice kćeri. Da je bio poznavalac ljudske prirode, on bi za minut na njemu pročitao početak detinjaste strasti prema balovima, početak tuge i jadikovanja na dugo vreme do ručka i posle ručka, želju da novom haljinom zaseni sve na zabavama, sumorne tragove marljivog rada preko volje na raznim umetnostima, na koji ju je majka navodila radi uzdizanja duha i osećanja. Ali umetnik je u tome licu video samo za kičicu primamljivu, kao porculan prozračnu put, zanosnu laku setu, tanani beo vrat i aristokratski nežan stas. I već unapred se pripremao da likuje, da prikaže lakoću i sjaj svoje kičice, koja je dosad dolazila u dodir samo sa grubim crtama prostih modela, sa strogim predmetima stare umetnosti i kopijama ponekih majstora klasika. On je već u mislima sebi predstavio kako će izgledati ovo tanušno lice.

- Zna li - reče dama, sa donekle dirljivim izrazom lica – ja bih htela... sad je na njoj haljina; priznajem, ne bih htela da ona bude u haljini na koju smo navikli: htela bih da bude jednostavno odevena i da sedi u senci zelenila, okružena nekim poljima, da u daljini budu stada ili šumarak... da se ne primećuje da ona ide na bal ili mondensko veče. Naši balovi, da vam pravo kažem, tako ubijaju dušu, tako umrtvljuju ostatke osećanja, jednostavnosti... Da jednostavnosti bude više... – Avaj! Na licima i majke i kćeri bilo je napisano da su se one do te mere naigrale na balovima da su obe postale kao uvoštene.

Čartkov se prihvatio posla, namestio model na stolicu, sredio sve to donekle u glavi; mahnuo kičicom kroz vazduh, u mislima odredio tačke, malo zažmirio na jedno oko, izmakao se, pogledao iz daljine – i za sat počeo i završio svoju skicu. Zadovoljan, on je počeo da slika, rad ga je zaneo. Već je sve zaboravio, zaboravio je i na prisustvo plemkinja, čak je počeo i da ispoljava manire umetnika, glasno izgovarajući razne zvuke, ponekad pevušeći, kao što se dešava umetniku kad čitavom dušom utone u svoj posao. Slobodno, on je jednim pokretom kičice primoravao model da podigne glavu, i ovaj se najzad počeo mnogo da vrpolti i ispoljava jak zamor.

- Dosta, za prvi put, dosta – reče dama.

- Još samo malo – govorio je umetnik koji se sasvim zaboravio.

- Ne, vreme nam je! Lise, tri sata! – rekla je ona vadeći maleni časovnik koji joj je visio o zlatnom lancu kraj pojasa i uzviknula: - Ah, kako je kasno!

- Samo trenutak – govorio je Čartkov prostodušnim i molećivim glasom deteta.

Ali dama, izgleda, nije baš bila raspoložena da ovoga puta udovolji njegovim umetničkim željama i, umesto toga, obećala je da drugi put posedi duže.

„Baš je ovo neprijatno“, pomisli Čartkov, „tek što mi se ruka razradila“, i seti se kako ga niko nije prekidao kad je radio u svom ateljeu na Vasiljenskom ostrvu. Nikita je, dešavalo se, sedeo, ne pomerivši se, na jednom mestu, da ga možeš slikati do mile volje; čak bi zaspao u pozi koju bi mu on odredio. I nezadovoljan on spusti svoju kičicu i paletu na stolicu i mračan zastade pred platnom. Pohvala koju mu je uputila dama iz viših krugova probudila ga je iz uspavanosti. On brzo jurnu prema vratima da ih isprati; na stepenicama dobi poziv da ih poseti, da dođe iduće nedelje na ručak, i vesela izgleda vrati se u svoju sobu. Plemićka ga je potpuno očarala. Do sad je on na slična bića gledao kao na nešto nedostupno, kao na bića koja su rođena da u velelepnim kočijama, sa livrejisanim lakejima i kočijašima-kicošima, projure i bace ravnodušan pogled na čoveka u sirotinjskom ogrtaču koji ide pešice. I sada, odjednom, jedno od takvih bića ušlo je u njegovu sobu; on slika portret, pozvan je na ručak u plemićku kuću. Obuzelo ga je neobično zadovoljstvo. Ovo ga je potpuno zanelo i zato je sebe nagradio divnim ručkom, večernjom predstavom u pozorištu i opet se bez ikakve potrebe provozao kočijama po gradu.

Svih ovih dana nije mu padao na pamet uobičajeni rad. On se samo pripremao i očekivao trenutak kad će odjeknuti zvono. Najzad, dama je došla sa svojom bledunjavom kćeri. On ih ponudi da sednu, primače platno, sad već vešto i težeći da se ponaša kao čovek iz višeg društva, i poče da slika. Sunčan dan i jasna svetlost pomogli su mu mnogo. On je u svome nežnom modelu video mnogo šta što bi ako to uhvati i prenese na platno, portretu dalo veliku vrednost; video je da može napraviti nešto naročito ako prikaže sve onako kako sad vidi u prirodi. Srce mu čak zatreperi kad je osetio da će izraziti ono što drugi još nisu primetili. Sav se zaneo u posao, sav se pretvorio u kičicu, opet smetnuvši s uma plemićko poreklo modela. Dah mu je zastajao kad je video kako je izveo nežne crte i ovo gotovo prozračno telo sedamnaestogodišnje devojkice. Lovio je svaku senku, tanane žute tonove, gotovo neprimetno plavetnilo pod očima i već se spremao da uhvati i malu bubuljicu koja joj je iskočila na čelu, kad odjednom iza sebe ču majčin glas: - Ah, čemu to? To ne treba – govorila je dama. – Kod vas takođe... evo, na nekim mestima... kao da je pomalo žuta... i evo ovde baš kao tamne pegice. – Umetnik poče izlagati da baš ove mrlje i žutilo čine sve, da one licu daju prijatan i nežan ton. Ali mu je odgovoreno da one ne daju nikakav ton i da ništa ne čine, i da se to njemu samo tako čini. – Ali, dozvolite da ovde samo jednom mestu taknem žutom bojom – prostodušno reče umetnik. Ali baš to mu nisu dozvolile. Stavljeno mu je do znanja da je Lise samo danas malo neraspoločena, da ona nikad nije žuta i da njeno lice zapanjuje naročitom svežinom boje. S tugom je

počeo da utire ono što mu je kičica nametala da stavi na platno. Iščezle su mnoge gotovo neprimetne crte, a zajedno s njima nestala je delimično i sličnost. On bez ikakvog osećanja počeo portretu da daje onaj zajednički kolorit koji se daje napamet i koji čak i lica uzeta iz prirode pretvara u hladna, idealna, koja se viđaju na đačkim programima. Ali dama beše zadovoljna što je potpuno uklonjen uvredljivi kolorit. Ona samo izrazi čuđenje što rad traje tako dugo i dodade kako je čula da on za dve seanse završi portret. Umetnik nije našao šta da odgovori na to. Dame se digoše i spremahu se da idu. On spusti kičicu, otprati ih do vrata i posle toga dugo ostade, sumoran, na istom mestu, pred svojim portretom. Gledao ga je glupo, a u glavi su mu lebdele one nežne, ženstvene crte, one senke i vazdušasti tonovi koje je podvukao, a koje je nemilosrdno uništila njegova kičica. Još pod svežim utiskom on ostavi portret na stranu i izvuče odnekud zaturenu glavu Psihe, koju je nekada davno i u vidu studije nabacio na platno. Ovo je bilo lice vešto naslikano, ali potpuno idealno, hladno, sastavljeno samo od opštih crta, bez života. Kako nije imao šta da radi, on sada počeo da ga obrađuje prisećajući se svega što je zapazio na licu mlađe dame, svoje posetiteljke. Te uhvaćene crte, senke i tonovi ovde su se slagali u ovom iskristalisanom obliku u kome se javljaju onda kad umetnik, nagledavši se prirode, stvara se delo koje joj je ravno. Psiha je počela da oživljuje i zamisao koja se jedva nazirala počela je, malo-pomalo, da se uobličava u vidljivo telo. Nenamerno je Psihi dao lice devojke iz višeg društva, i tako je ona dobila karakterističan izraz, koji daje pravo da se rad nazove pravim, originalnim delom. Izgledalo je da se on koristio i u delovima i u celini onim što mu je pružio original, i potpuno se predao svome poslu. U toku nekoliko dana bio je samo njime obuzet. I na tom poslu su ga zatekle poznate dame. Nije stigao da skine sliku s nogara.

Obe dame uzviknuše zaprepašćeno i zapljeskaše rukama.

- Lise, Lise! Ah, kako liči! Superbe! Superbe! Kako je to sjajna ideja što ste je odenuli u grčki kostim. Ah, kakvo iznenađenje.

Umetnik nije znao kako da izvede dame iz prijatne zablude. Stideći se i oborivši glavu, on tiho reče:

- To je Psiha.

- Kao Psihu? *C' est charmant* – reče dama, osmehnuvši se; tada se osmehnu i kći. – Zar ne, Lise, tebi najbolje pristaje da budeš prikazana u obliku Psihe? *Quelle idee delicieuse!* Ali kakav rad! To je Koređo. Priznajem, čitala sam i slušala sam o vama, ali nisam znala da imate takav talenat. Da, vi neizostavno morate izraditi i moj portret. – Dama je, kao što se vidi, želela da i ona bude predstavljena u obliku nekakve Psihe.

„Šta s njima da radim?“, pomisli umetnik. „Kad same hoće tako, neka im bude“ i izgovori glasno:

- Budite ljubazni da posedite još malo, ja ću samo još štošta doterati.

- Ah, bojim se da vi nekako ne... ona sad tako liči.

Ali umetnik je shvatio da se boje žutila i umiri ih rekavši da će samo očima dati više sjaja i izraza. A pravo rečeno, njega je bilo i suviše stid i želeo je da makar nešto više doda sličnosti sa originalom, da ga neko ne bi prekoreo zbog krajnje bestidnosti. I zaista, iz lika Psihe su najzad jasnije počele da izbijaju crte mlade devojkice.

- Dosta je! – reče majka, koja je počela da se plaši da sličnost ne postane suviše velika. Umetnik je bio svim nagrađen: osmehom, novcem, pohvalom, iskrenim stiskom ruke, pozivom na ručkove, jednom rečju, dobio je hiljadu laskavih nagrada. Portret je izazvao buru u gradu. Dama ga je pokazala svojim prijateljicama; sve ih je zaprepašćivala veština s kojom je umetnik uspeo da sačuva sličnost i uz to da dopuni lepotu originala. Poslednje je bilo primećeno, razume se, ne bez lake senke zavisti na licu. I umetnik je odjednom bio pritisnut poslovima. Činilo se da ceo grad želi da ih on slika. Na vratima je svaki čas odjekivalo zvonjenje. Ovo je moglo imati jednu dobru stranu; raznovrsnost i mnoštvo lica omogućavali su mu da se uvežbava u svom poslu. Ali, na nevolju, to je bio svet sa kojim je bilo teško izaći na kraj, svet kome se žuri, koji je zauzet, ili je pripadao višim krugovima, znači, još zauzetiji nego iko drugi i zato nestrpljiv do krajnosti. Sa svih strana su samo zahtevali da bude lepo i brzo. Umetnik je video da je nemoguće konačno dovršavati, da je sve trebalo zameniti veštinom i smelom brzinom kičice. Hvatati samo celinu, samo opšti izraz i ne udubljavati se kičicom u finese pojedinosti; jednom rečju, slediti prirodu u njenom određenom obliku bilo je nemoguće. Uz to treba dodati da su svi koje je slikao želeli razne stvari. Dame su zahtevale da se na portretima pretežno prikaže duša i karakter, a na ostalo uopšte ne treba obraćati pažnju, zaobliti sve uglove, ublažiti sve nedostatke ili ih, ako je moguće, potpuno izbeći. Jednom rečju, da se čovek mora zagledati u lice na portretu ako ne i da se istinski zaljubi. I zato, kad su sedale da se portretiraju, one su ponekad uzimale takav izraz koji je umetnika zaprepašćivao: jedna se trudila da na svome licu izrazi melanholiju, druga – sanjalaštvo, treća je po svaku cenu htela da smanji usta i skupljala ih je do te mere da su se ona pretvarala u jednu tačku, ne veću od glave čiode. I pored svega toga, zahtevali su od njega sličnost i neusiljenu prirodnost. Ni muškarci nisu bili ništa bolji od dama. Jedan je iziskivao da ga naslika snažno, energično uzdignute glave; drugi sa više dignutim, nadahnutim očima; gardijski poručnik je neizostavno tražio da mu se u očima vidi Mars; civilni činovnik je nastojao da mu na licu bude što više iskrenosti i plemenitosti i da mu se ruka naslanja na knjigu na kojoj bi bilo napisano jasnim slovima „Uvek se borio za pravdu“. U početku se umetnik preznojavao od takvih zahteva;

trebalo je sve uzeti u obzir, o svemu razmisliti, a davan mu je vrlo kratak rok. Najzad se snašao i više mu nije bilo nimalo teško. Čak je iz dve-tri reči unapred pogađao kako ko hoće da bude naslikan. Ko je hteo Marsa – na lice mu je trpao Marsa; ko je ciljao na Bajrona, davao mu je Bajronovo držanje i lik. Ako je dama želela da bude Korina Undina, Aspazija, on se vrlo rado slagao sa svima i svakome dodavao privlačan izraz, koji, kao što je poznato nigde neće smetati i zbog koga će umetniku oprostiti čak i nedostatak sličnosti. Ubrzo se i sam počeo diviti brzini i smelosti svoje kičice. A oni koje je portretirao, što se samo po sebi razume, bili su oduševljeni i proglašavali su ga za genija.

Čartkov je postao pomodni slikar u svakom pogledu. Počeo je da ide na ručkove, da prati dame u galerije, čak i u šetnje, kicoški se oblačio i tvrdio glasno da umetnik mora da bude u društvu, da treba da uzdigne svoj poziv, da se umetnici oblače kao obučari, da se ne umeju pristojno ponašati, ne vode računa o bontonu višeg društva, i da su skroz neobrazovani. U svojoj kući zaveo je red i čistoću najvišeg stepena, namestio dvojicu zasenjajućih lakeja, počeo je da drži otmene učenike, preoblačio se nekoliko puta na dan u raznu jutarnju odeću, frizirao se, počeo da se bavi uglađivanjem ponašanja za primanje posetilaca, i da svim mogućim sredstvima ulepšava svoju spoljašnjost da bi njome ostavio utisak na dame, jednom rečju, ubrzo je u njemu bilo nemoguće poznati onoga skromnog umetnika koji je nekada, neprimećen, radio u svome sobičku na Vasiljevskom ostrvu. Oštro se sada izražavao o umetnicima i umetnosti, tvrdio je da je nekadašnjim umetnicima pripisivana preterana vrednost, da svi oni do Rafaela nisu slikali figure nego haringe, kako samo u uobrazilji onih koji ih proučavaju postoji misao o tome da kod njih ima nešto sveto; da i sam Rafael nije sve slikao dobro, i mnoga njegova dela su ostala slavna samo zahvaljujući predanju; da je Mikelandelo hvalisavac zato što je hteo da se razmeće poznavanjem anatomije, da kod njega nema nikakve gracioznosti, i da pravi sjaj, snagu kičice i kolorit treba tražiti samo sada, u ovome veku. Tu je, naravno, tobože nehotice, skretao pažnju i na sebe. – Ne, ja ne razumem – govorio je – kako neki mogu da sede i okapavaju na poslu. Čovek koji po nekoliko meseci dangubi nad slikom je, po meni, fizički radnik, a ne umetnik. Ne verujem da on ima talenta. Genije stvara smelo, brzo. Evo kako je sa mnom – govorio je, obično obraćajući se posetiocima – ovaj portret sam naslikao za dva dana, ovu glavicu za dan, ovo za nekoliko sati, ono za nešto više od jednog sata. Ne, ja... ja, da vam pravo kažem, ne smatram umetnošću ono što se krpi crta po crta; to je već zanat, a ne umetnost. – Tako je pričao svojim posetiocima, a oni su se divili snazi i hitrini njegove kičice, čak uzvikivali kad bi čuli kako on brzo stvara i zatim prepričavali jedan drugom. „Ovo je talenat, istinski talenat. Pogledajte, kako govori, kako mu sijaju oči! Il y a quelque chose d' extraordinaire dans toute la figure!“

Umetniku je laskalo što o sebi čuje takve priče. Kad se u novinama pojavljivala pohvala o njemu, on se radovao kao dete, mada je tu pohvalu kupovao sam za svoje pare. On je svuda rasturao list s takvom štampanom pohvalom i kao nenamerno pokazivao ga poznicima i prijateljima, i ovo ga je razveseljavalo do najprostodušnije naivnosti. Slava mu je rasla, poslovi i porudžbine se množili. Već su mu počeli bivati dosadni isti portreti i lica čije je poze i mimiku znao napamet. Sad ih je već crtao bez mnogo volje, trudeći se da nabaci kako bilo samo glavu, a ostalo je davao učenicima da dovršavaju. Ranije je ipak tražio put da da neku novu pozu, da iznenadi snagom, efektom. Sad mu je i to postajalo dosadno. Um se umorio od izmišljanja i razmišljanja. To je bilo iznad njegovih snaga, a ni vremena nije imao; neuredan život a i društvo u kome je hteo da igra ulogu svetskog čoveka odvodili su ga daleko od rada i misli. Kičica mu se hladila i krzala, i on se, bezosećajan, zatvorio u jednolične, određene, davno oveštale forme. Jednolična, hladna, večito doterana lica činovnika, vojnika i građana nisu predstavljala široko polje za kičicu: ona je zaboravila i raskošno drapiranje, i snažne pokrete i strasti. Nije moglo biti ni govora o široj kompoziciji, o umetničkoj dramatici i njenom višem zapletu. Pred njim su bili samo mundir, i korset, i frak, pred kojima umetnik oseća samo hladnoću, i svaka mašta se gasi. Na njegovim delima nisu se mogle opaziti čak ni najobičnije vrednosti, a ona su još uvek uživala slavu, mada su pravi poznavao i umetnici, gledajući njegove poslednje radove, samo slegali ramenima. A neki koji su Čartkova poznavali ranije nisu mogli da shvate kako je kod njega mogao da se izgubi talenat, čiji su se znaci u samom početku jasno videli, i uzaludno su se trudili da odgonetnu kako se kod čoveka može ugasiti talenat u vreme kad se nalazi u punom naponu snage.

Ali opijeni umetnik nije slušao ove priče. On je već ulazio u doba pune zrelosti po godinama i pameti, počeo je da se goji i vidljivo širi. Već je u novinama i časopisima čitao atribute „poštovani naš Andrej Petrovič, naš zaslužni Andrej Petrovič“. Već su počeli da mu nude počasna mesta u službi, da ga pozivaju na ispite, u komitete. I već je počinjao, kako to uvek biva u zrelih godinama, da sigurno staje u stranu Rafaela i starih umetnika, ne zato što se potpuno uverio u njihovu veliku vrednost, nego zato da izazove i plaši mlade umetnike. Počeo je već, po običaju onih koji ulaze u te godine, da kritikuje sve mlade, bez izuzetka, zbog nemoralna i loših stremljenja duha. Već je počeo da veruje kako je sve na svetu jednostavno, kako nema nadahnuća odozgo, te sve neophodno mora biti potčinjeno jednom strogom redu pedanterije i jednoličnosti. Jednom rečju, došao je u godine kada se sve što odiše poletom u čoveku zatvara, kada moćno gudalo teže dopire do duše i njegovi prodorni zvuci ne svijaju se oko srca, kada dodir lepote više ne pretvara netaknutu moć u oganj i plamen, kada se ova osećanja predaju zveketu zlata,

uljukuje ih njihova primamljiva muzika i, malo pomalo, dopuštaju im da ih sasvim uspava. Slava ne može pružiti nasladu onome koji ju je ukrao, a nije je zaslužio; ona uvek zatreperi samo u onome ko je nje dostojan. I zato su se sva njegova osećanja i zanosi okrenuli prema zlatu. Zlato je postalo njegova strast, ideal, strah, uživanje, cilj. Rasle su gomile banknota u njegovim sanducima i, kao svako kome je dosuđen taj zlokobni dar, počeo je da postaje dosadan, nepristupačan za sve osim za zlato, bezrazložno tvrdica, besmisleni kolekcionar; i već je bio gotov da se pretvori u jedno od onih čudnih bića koja se često sreću u našem neosetljivom svetu, na koja onaj ko je pun života i srca gleda sa užasom, i kome ona izgledaju kao živi kamen, mrtvački sanduci koji u sebi umesto srca imaju mrtvaca. Ali jedan događaj ga je snažno potresao i probudio svaki delić njegovog bića.

Jednoga dana on nađe na svome stolu belešku u kojoj ga je Akademija umetnosti molila, kao svog dostojnog člana, da dođe i da svoj sud o novom, iz Italije poslatom delu ruskog umetnika, koji se tamo usavršavao. Ovaj umetnik je bio jedan od njegovih nekadašnjih drugova, koji je od najranije mladosti nosio u sebi strast prema umetnosti, svom svojom plamenom dušom trudbenika utonuo u nju, odvojio se od drugova, rodbine, od dragih navika i krenuo onamo gde pod divnim nebom zri velelepni rasadnik umetnosti, u taj divni Rim, pri pomenu čijeg imena tako puno i snažno bije vatreno srce umetnika. Tamo se, kao pustinjač, sav predao svome radu i nije znao ni za kakvu drugu razonodu. Nije ga se ticalo što se priča o njegovom karakteru, o njegovoj nespretnosti u ophođenju s ljudima, o tome što ne vodi računa šta se u visokom društvu smatra pristojnim, o tome što svojim oskudnim, neelegantnim odelom, krši ugled umetnika. Nije mu stalo do toga da li se na njega ljute i njegova sabrača. Sve je prenebregao, sve dao za umetnost. Neumorno je obilazio galerije, satima je stajao pred delima velikih majstora hvatajući i prateći linije kičice. Ništa nije završavao dok sebe ne proveri po nekoliko puta sa ovim velikim učiteljima i dok u njihovim tvorevinama ne pročita nemi i rečiti savet za sebe. On nije stupao u bučne razgovore i prepirke; nije bio ni za larpurlartiste ni protiv njih. Svemu je davao deo dužnog poštovanja, iz svega izvlačio samo ono što je lepo i, najzad, kao svoga učitelja ostavio samo božanskog Rafaela. Slično velikom pesniku koji je pročitao mnogo raznih dela, prepunih čari i božanskih lepota, i na kraju izdvojio Homerovu Ilijadu otkrivši da u njoj ima sve što čovek traži i da ne postoji bilo šta što u njoj nije izraženo tako duboko i savremeno. I zato je iz svoje škole izneo veličanstvenu ideju stvaranja, snažnu lepotu misli, uzvišene čari nebeske kičice.

Kad je ušao u salu, Čartkov je tu zatekao mnoštvo posetilaca koji su se već okupili pred slikom. Tajac na koji retko nailazimo kad se okupe mnogobrojni poznavaoi, ovoga puta je svuda carovao.

On požuri da licu da važan izraz poznavaoaca i pride slici; ali, bože, šta je video!

Čisto, neporočno, lepo kao nevesta, stajalo je pred njim delo umetničko. Skromno, božanstveno, nevino i jednostavno kao genije se uzdizalo iznad svega. Izgledalo je kao da su nebeska stvorenja, zapanjena tolikom pogledima uprtim u njih, stidljivo oborila divne trepavice. Zadivljeni posmatrali su poznavaoaci delo nove, neviđene kičice. Tu kao da se sve spojilo: proučavanje Rafaela - u plemenitim pozama, proučavanje Koređa - u krajnjem savršenstvu kičice. Ali se nad svim uzvišavala stvaralačka snaga umetnikove duše. Svaki i najmanji detalj bio je prožet njome, u svemu je ostvaren zakon i unutrašnja snaga. Svuda je uhvaćena ona blaga oblina linija svojstvena prirodi, koju zapaža samo oko umetnika-stvaraoca i koja ispada uglasta kod onoga koji samo kopira. Bilo je očigledno da je sve što je crtao iz spoljašnjeg sveta prvo zatvorio u svoju dušu i tek otuda, iz vrela duše, izneo kao skladnu pobedničku pesmu. I postalo je jasno, čak i neupućenima, kolika je beskrajna provalija između stvaralaštva i običnog kopiranja prirode. Bilo je gotovo nemoguće opisati neobičnu tišinu koja je obuzela sve one koji su uprli pogled u sliku - ni šuštanja ni zvuka; a slika je sa svakim trenutkom izgledala sve viša i viša; ona se sve svetlije i čarobnije izdvajala od svega i najzad se pretvorila u jedan plod misli koja je umetniku sišla s neba, u tren za koji je čitav ljudski život samo priprema. Posetiocima koji su okružavali sliku bezmalo nisu potekle suze niz lice. Izgledalo je da su se svi ukusi, drska nepravilna odstupanja od ukusa, slili u nekakvu nemu himnu božanskome delu. Nepomično, otvorenih usta, stajao je Čartkov pred slikom. Najzad, kad su, malo-pomalo posetioci i poznavaoaci zagalamili i počeli da daju sudove o vrednosti dela, i kad su mu se obratili s molbom da iznese svoje mišljenje, on dođe k sebi; želeo je da uzme ravnodušan, običan izraz, hteo je da izrekne uobičajen, banalan sud okorelih umetnika poput sledećeg: „Da, naravno, ne može se, istina, odreći talenat umetniku; ima tu nešto, pada u oči da je on hteo da nešto izrazi, pa ipak, što se tiče najvažnijeg“ - i da uz to doda, razume se, takve pohvale zbog kojih bi se svaki umetnik loše proveo. Hteo je to da uradi, ali su mu reči zamrle na usnama, suze i grcanje su mu neskladno izbili kao odgovor, i on kao lud izjuri iz sale.

Čartkov je skoro minut stajao nepomičan i neosetljiv usred svog velelepno ateljea. On sav, čitav njegov život probudio se u jednom trenutku, kao da mu se vratila mladost, kao da su ugasle iskre talenta ponovo planule u njemu, sletela mu je koprena s očiju. Bože! uništiti tako nemilosrdno najbolje godine svoje mladosti; iskoreniti, ugasiti iskru ognja koji je verovatno tinjao u njegovoj duši, a koji bi se sad razbuktao u svoj veličini i lepoti, i možda bi čak izmamio suze iznenađenja i zahvalnosti! Uništiti sve to, uništiti bez ikakvog žaljenja. Izgledalo je da su tog trena u njegovoj duši oživeli oni naponi i stremljenja

koji su mu nekad bili poznati. On ščepa kičicu i priđe platnu. Izbi mu po licu znoj od napora; u njemu se razbukta jedna misao, sav se pretvori u jednu želju: da prikaže anđela otpadnika. Ova ideja je najviše odgovarala njegovom duševnom stanju. Ali, avaj! Njegove figure, poze, kompozicije, misli – padale su na platno usiljeno i nevezano. Njegova kičica i mašta bile su blede, suviše ukalupljene, i poriv, nejak da prevaziđe granice i okove koje je sam sebi nametnuo, odslikavao se u nepravilnosti i greškama. On je zaobišao zamorno duge lestvice postupnih znanja i prvobitnih zakona velike budućnosti. Stoga ga je obuzeo jed. Naredio je da se iznesu iz njegova ateljea svi poslednji radovi, sve beživotne pomodne slike, svi portreti husara, dama i državnih savetnika. Zatvorio se sam u sobi, nije dozvoljavao da ikoga puštaju unutra i sav se predao radu. Kao strpljivi mladić, kao đak, sedeo je i radio. Ali kako je bezdušno nezahvalno bilo sve što je izlazilo ispod njegove kičice! Na svakom koraku ga je zaustavljalo nepoznavanje najosnovnijih elemenata, prosta beznačajna tehnika hladila je sav polet i predstavljala nepremostivu prepreku fantaziji. Kičica se nehotice okretala utvrđenim formama, ruke su nehotice išle jednim napamet naučenim manirom, glava nije smela da zauzme neobičan stav, čak se i u naborima odela ogledalo nešto uobičajeno i oni nisu hteli da se povinuju i drapiraju na nepoznatom položaju tela. Čartkov je to osećao, on je to i osećao i video.

- Da li sam ja baš imao talenta? – reče najzad. – Da se nisam prevario? – Izgovorivši ove reči, priđe svojim ranijim delima, koja su rađena tako čisto, nesračunato, tamo u bednom sobičku na usamljenom Vasiljevskom ostrvu, daleko od ljudi, izobilja i svih prohteva. On im sada priđe i poče ih sve pažljivo razgledati, i istovremeno mu iskrsnu u sećanju sav njegov raniji siromašan život. – Da – progovori on očajnički – ja sam imao talenta. Svuda, na svemu se vide njegovi znaci i tragovi.

On stade i odjednom sav zadrhta; oči mu se sretoše sa očima nepomično uperenim u njega. To je bio onaj neobični portret koji je kupio na Ščukinom dvoru. Sve ovo vreme on je bio pokriven, zaklonjen drugim slikama i potpuno mu je iščezao iz misli. A sad, kao naročito, kad su bili izneti svi pomodni portreti i slike koji su punili atelje, on se pomolio s ranijim delima iz njegove mladosti. Čim se setio njegove čudne istorije, čim se setio da je u neku ruku on, ovaj čudni portret, bio uzrok njegovog preobražaja, da je blago koje je dobio na tako čudan način rodilo u njemu tašte pobude koje su uništile njegov talenat – bes mu je obuzeo dušu. Istog trenutka on naredi da iznesu mrski portret. Ali se duševno uzbuđenje od toga nije stišalo; i sva duša i telo bili su mu do dna potreseni, on je upoznao ono užasno mučenje koje se kao redak izuzetak ponekad javlja u prirodi, kada se slabi talenat sili da se pokaže većim nego što jest; a ne može da se pokaže ono mučenje koje u mladiću rađa veliko, ali u onome koji je izašao iz

doba maštanja pretvara se u besplodnu žudnju, ono strašno mučenje koje čoveka čini sposobnim za zločin. Obuzela ga je užasna zavist, zavist do ludila. Jed mu je izbijao na licu kada bi video delo koje nosi pečat talenta. Škrgutao je zubima i proždirao ga pogledom aždaje. U duši mu se rodila namera, najpaklenija od svih koje su ponikle u čoveku, i s ludačkom snagom bacio se na njeno ostvarenje. Počeo je da kupuje sve najbolje što je stvorila umetnost. Kad bi kupio sliku za skupe pare, pažljivo ju je donosio u svoju sobu i kao besan tigar se bacao na nju, kidao je, komadao, isecao na komadiće i gazio nogama prateći to zluradim smehom. Razvezao je sve svoje vreće sa zlatom i otvorio sve kovčege. Nikada ni jedno ljudsko čudovište nije uništilo toliko divnih dela koliko je uništio ovaj svirepi osvetnik. Na svim licitacijama gde bi se samo pojavio svako je unapred očajavao što će on dobiti umetničko delo. Izgledalo je da je razgnevno nebo namerno poslalo na svet ovaj grozni bič želeći da mu oduzme svu njegovu harmoniju. Ova užasna strast navukla je nekakvu strašnu masku na njega; večito je na njegovom licu bio prisutan jed. Huljenje na svet i poricanje svega sami po sebi javljali su se na njegovom licu. Izgledalo je da je u njemu oličen onaj strašni demon koga je tako savršeno prikazivao Puškin. Sem orovne reči i večitog kuđenja njegova usta ništa nisu izgovarala. Poput kakve harpije sretali su ga na ulici, i svi, čak i njegovi poznanici, kad bio ga ugledali izdaleka, trudili su se da se uklone i izbegnu takav susret, govoreći da je on dovoljan da im otruje ceo dan.

Na sreću sveta i umetnosti, takav napregnut prisilan život nije mogao dugo da traje. Obim strasti bio je suviše ogroman za njegove slabe snage. Napadi besa i ludila bivali su sve češći, i najzad se sve pretvorilo u najužasniju bolest. Žestoka groznica, sjedinjena sa najbržom sušicom, tako ga je svirepo savladala da je za tri dana od njega ostala samo senka. Takođe su se pridružili i svi znaci neizlečivog ludila. Ponekad nije moglo da ga savlada ni nekoliko ljudi. Počele su da mu se priviđaju davno zaboravljene oči neobičnog portreta i tada je njegovo besnilo bilo užasno. Činilo mu se da su svi ljudi koji stoje kraj njegove postelje – užasni portreti. Oni su se udvostručavali, učetvorostručavali u njegovim očima; činilo mu se da su svi zidovi obloženi portretima koji upiru u njega svoje nepomične žive oči. Strašni portreti gledali su ga odasvud, s tavanice, s poda; soba se proširivala i produžavala u beskraj da bi u nju stalo što više ovih strašnih očiju. Lekar koji je primio na sebe da ga leči i već naučio nešto o njegovoj čudnoj istoriji trudio se svim silama da otkrije tajnu vezu između onoga što mu se priviđalo i onoga što mu se dogodilo u životu, ali ništa nije postigao. Bolesnik ništa nije shvatao ni osećao, osim svojih muka, i ispuštao je samo strašne jauke i buncao nerazumljive reči. Najzad mu se život ugasio u poslednjem, već bezglasnom naletu patnje. Leš mu je bio strašan. Nisu mogli naći ništa od njegovih blaga, ali kad su našli komade onih velikih umetničkih dela čija je cena prelazila milione, razumeli su na kakav su užasan način ona upotrebljena.

DRUGI DEO

Bezbroj zatvorenih kočija, droški i otkrivenih kočija stajalo je pred ulazom u kuću u kojoj su se rasprodavale stvari jednoga od bogatih ljubitelja umetnosti, jednoga od onih koji su slatko prodremali svoj život, utonuli u amore i zafire, jednog od onih koji su ni krivi ni dužni proglašeni za mecene i na to utrošili milione koje su stekli njihovi trezveni očevi, a često, ranije, i oni sami sopstvenim trudom. Takvih mecena, kao što je poznato, sada više nema i naš XIX vek je već davno stekao dosadnu fizionomiju bankara koji uživa u svojim milionima samo u vidu brojki napisanih na hartiji.

Dugačka sala je bila prepuna najšarenolikije gomile kupaca, koji su se sjatili kao ptice grabljivice na nesahranjen leš. Tu je bila čitava flotila trgovaca iz Gostinog dvora, čak i sa Buvlje pijace, u plavim nemačkim redengotima. Njihov izgled i izraz lica bili su ovde nekako odlučniji, slobodniji, i na njima nije bilo one snishodljive uslužnosti koja je tako upadljiva na ruskom trgovcu kad je pred kupcem u svome dućanu. Trgovci se ovde nisu nimalo ustručavali, uprkos tome što je u ovoj Sali bilo mnogo ljudi iz visokog društva pred kojima bi oni na drugom mestu bili gotovi da dubokim poklonima oturu prašinu koju su naneli sopstvenim čizmama. Oni su se ovde ponašali nemarno, slobodno su pipali knjige i slike, želeći da utvrde kvalitet robe i smelo se nadmetali oko cene koju su grofovi-znalci nabijali. Tu su bili i mnogi neizbežni posetioци javnih prodaja nadmetanjem koji su uobičajili da svaki dan budu tu umesto da doručkuju; pa plemići-znalci koji su smatrali svojom obavezom da ne propuste priliku gde bi mogli upotpuniti svoju kolekciju i koji od dvanaest do trinaest časova nisu imali drugih poslova; i najzad, ona plemenita gospoda s veoma oskudnim odelima i džepovima, koja svakodnevno dolaze bez ikakvih koristoljubivih ciljeva, već samo da gledaju kako će se šta završiti, ko će davati više, ko manje, ko će koga nadmetnuti i šta će kome dopasti.

Mnoštvo slika je bilo razbacano bez ikakvog reda, s njima su bili izmešani i nameštaj i knjige s inicijalima ranijih vlasnika koji se, verovatno, ne bi mogli pohvaliti da su s radoznalošću u njih zavirivali. Kineske vaze, mermerne ploče za stolove, novi i stari nameštaj izvijenih linija sa grifonima, sfingama i lavljim šapama, pozlaćenim i bez pozlate, lusteri, quinquets – sve je to bilo nagomilano ali ne u onakvom redu kao u prodavnicama. Sve je predstavljalo nekakav kaos od umetničkih dela. Uopšte, strašno je osećanje koje imamo kad gledamo javnu prodaju; sve u njoj podseća na pogrebne obrede.

Dvorana u kojoj se ona obavlja uvek je nekako mračna; prozori, zakrčeni nameštajem i slikama, jedva propuštaju svetlost; muk razliven po licima, i pogrebni glas ponuđača koji udara čekićem i peva zaupokojenu molitvu jadnim, tako čudno ovde zgomilanim umetnostima. To sve kao da pojačava ovaj čudno neprijatan utisak.

Javna prodaja je, izgleda, bila u punom jeku. Čitava gomila pristojnih ljudi koja se ovde okupila govorila je u jedan glas. Reči „rublja, rublja, rublja“ odjekivale su sa svih strana i nisu davale vremena ponuđaču da ponavlja cenu koja je rasla i već bila četvorostruko veća od početne. Oko portreta pred kojim su se zaustavili svi što imaju i malo pojma o slikarstvu zbila se gomila i raspravljala o njemu. Na njemu se ispoljila darovita kičica umetnika. Portret je po svoj prilici nekoliko puta bio obnavljan i prikazivao je tamne crte nekakvog Azijata u širokoj haljini, s neobičnim, čudnim izrazom lica, ali oni koji su ga okruživali bili su iznad svega zapanjeni neobičnom živošću očiju. Što su se više zagledali u njih, te oči su sve dublje, činilo se, prodirale u dušu čovekovu. Ovo čudo, ovaj neobični pokušaj umetnika prikovao je pažnju gotovo svih prisutnih. Već su mnogi od onih koji su se nadmetali oko portreta odustali zato što mu je neverovatno skočila cena. Ostala su samo još dva poznata plemića, ljubitelja slikarstva, koji nipošto nisu hteli da se odreknu takvog dobitka. Oni su se žestili i verovatno bi nabili nemoguću cenu da nije odjednom jedan od posmatrača progovorio: – Dozvolite mi da privremeno prekinem tu vašu prepirku. Možda ja više od nekog drugog imam prava na ovaj portret. – Ove reči odmah skrenuše pažnju svih prisutnih na njega. Bio je to skladno građen čovek od oko trideset pet godina, dugih crnih kovrdža. Prijatno lice, puno neke vedre bezbrižnosti otkrivalo je dušu kojoj su tuđa sva uzbuđenja što potresaju visoko društvo; negova odeća nije pokazivala da teži za modom; sve je na njemu odavalo umetnika. To je upravo bio slikar B..., koga su lično poznavali mnogi od prisutnih. – Ma koliko vam se čudne učinile moje reči – nastavio je on, videći opštu pažnju usresređenu na njega – ako odlučite da saslušate kratku priču, možda ćete videti da sam imao prava da ih izgovorim. Sve me ubeđuje da je baš ovo portret koji tražim. – Sasvim prirodno rasplamsala se radoznalost na licima svih, čak i sam ponuđač je, otvorenih usta stajao sa podignutim čekićem u ruci spremajući se da sluša. U početku pričanja mnogi pogledi su se nehotice okretali prema portretu, ali ukoliko je priča postajala zanimljivija, pogledi su se sve više prikivali na pripovedača.

- Poznat nam je deo grada koji zovu Kolomna – tako on počeo. - Tu je sve drukčije nego u drugim delovima Petrograda; to nije ni prestonica ni provincija; kad zađeš u ulice Kolomne čini ti se da te napuštaju sve mladičke želje i pobude. Ovde budućnost ne svraća, ovde je sve tišina i sve bivše, sve ono što se nataložilo iz prestoničkog života. Tamo se nastanjuju bivši činovnici, udovice, ljudi skromnih prihoda koji imaju posla

sa senatom i zato su osudili sebe da ovde provedu ceo život; islužene kuvarice koje se po ceo bogovetni dan guraju po pijacama i blebeću sa seljacima u bakalnici i svaki dan uzimaju za pet kopejaka kafe i za četiri šećera, i najzad, čitava klasa ljudi koji bi se jednom rečju mogli nazvati – pepeljavi, ljudi koji sa svojom odećom, licem, kosom, očima imaju neku sivu, pepeljivu spoljašnjost, upravo kao dan kada na nebu nema ni nepogode ni sunca, kad nije ni jedno ni drugo: širi se magla i oduzima svaku oštrinu stvarima. Njima možete pridružiti bivše pozorišne razvodnike, bivše titularne savetnike, bivše pitomce boga Marsa s izbijenim okom ili naduvenom usnom. To su ljudi prema svemu ravnodušni: idu i ni u šta ne gledaju, čute, ni o čemu ne misle. U njihovim sobama nema izobilja; ponekad samo litrenjak čiste ruske votke, koju oni lenjo pijuckaju čitav dan i ne osećaju da bi im ona mogla naročito udariti u glavu, kako to biva kad se popije veća količina, što sebi tako rado dopušta nedeljom mladi nemački zanatlija, junak Mješčanske ulice koji posle ponoći gospodari pločnikom.

Život je u Kolomni kao u pustinji; zatvorene kočije se retko pojave, sem one kojima se voze glumci i koje lupom, zvekom i tandrkanjem remete opštu tišinu. Tu su svi – pešaci; vrlo često kočijaš tera kola bez putnika vozeći seno za svoje bradato kljuse. Stan se može naći za pet rubalja mesečno, čak sa jutarnjom kafom. Udovice koje primaju penziju ovde se smatraju za najotmenije društvo; pristojno se ponašaju, često metu svoju sobu, pričaju s prijateljicama o tome kako je skupa govedina i kupus; uz njih je često mlada kći - ćutljivo, bezglasno, ponekad prijatno stvorenje, odvratno psetance i zidni sat s klatnom koje tužno udara. Zatim slede glumci kojima plate ne dopuštaju da se odsele iz Kolomne, svet – slobodan kao i svi glumci koji žive radi uživanja. Oni, sedeći u kućnim kaputima, popravljaju pištolje, prave od kartona razne stvarčice korisne za kuću, igraju s prijateljem „dame“ i karte i tako im prođe jutro; a otprilike, isto to rade i uveče, s tom razlikom što ponekad, uz ostalo, piju punč.

Posle ovih kolomanskih prvaka i plemstva dolazi na red neobična ništarija i sitnurija – ali bi bilo teško njih pojedinačno nabrajati, kao što je teško izbrojati mnoštvo mušica zametnutih u starom sirćetu. Ima tu starica koje se mole bogu, starica koje piju, starica koje se i mole i piju, starica koje tavore bog te pita kako, kao mravi vuku sa sobom stare rite od odeće i rublja od Kalinkina mosta do Buvlje pijace da to tamo prodaju za petnaest kopejaka; jednom rečju, često najnesrećniji ljudi, ljudska beda, ljudi čije stanje ni jedan plemeniti politički ekonomist ne bi mogao poboljšati. A pomenuo sam ih zato da bih vam pokazao kako je ovaj svet često prinuđen da traži hitno samo privremenu pomoć, da pribegava zajmovima, i tada se među njima nastanjuju zelenaši naročite vrste koji pozajmljuju manje sume pod zalog i uz veliki interes.

Ti sitni zelenaši najčešće nekoliko puta bezdušniji nego svi krupniji zato što niču među sirotinjom, usred nemaštine i upadljivih sirotinjskih dronjaka koje ne viđa bogati zelenaš jer dolazi u dodir samo sa onima što u zatvorenim kočijama dolaze. I zato prerano u njima umire svaki osećaj čovečnosti. Među takvim zelenašima beše jedan... ali neće smetati ako vam kažem da događaj o kome sam vam počeo pričati pripada prošlom veku, upravo vremenu carice Katarine II. I sami možete shvatiti da su se i sam izgled Kolomne i život u njoj morali od onda znatno izmeniti. Elem, među zelenašima bio je jedan – stvor u svakom pogledu neobičan; nastanio se odavno u ovom delu grada. Išao je u širokoj azijatskoj odori. Njegova tamna put ukazivala je na njegovo južnjačko poreklo; ali iz koje nacije je bio – je li bio Indus, Grk, Persijanac – niko to nije mogao pouzdano reći. Visok, gotovo neobičan rast, crnpurasto, opaljeno lice i nekakva izuzetno strašna boja njegova, velike oči s neobičnim sjajem i nadvijene guste obrve, izdvajale su ga oštro od svih pepeljavih stanovnika prestonice. I samo njegovo prebivalište nije ličilo na druge male drvene kuće. To je bila kamena građevina poput onih koje su nekada na sijaset sagradili denovski trgovci, onih s nepravilnim prozorima nejednake veličine, s gvozdenim kopcima i prevornicama. Ovaj zelenaš se razlikovao od drugih već i samim tim što je potrebnim novcem mogao snabdeti sve, počev od siromašne starice do rasipnog dvorskog velmože. Pred njegovom kućom su se često pojavljivale najraskošnije kočije iz čijih je prozora ponekad izvirivala glava raskošne dame iz visokog društva. Zli jezici su po običaju proneli glasove da su njegovi gvozdeni sanduci prepuni bezbrojnog novca, dragocenosti, brilijanata i raznih zaloga, ali da on ipak nema onoliku dobit koju obično imaju drugi zelenaši. Novac je davao rado, određujući sasvim pogodne rokove za isplatu. Ali kamate su, po nekim čudnovatim aritmetičkim proračunima strahovito rasle. Tako su bar govorili zli jezici. Ali ono što je najčudnije i što nije moglo a da ne porazi mnoge – bila je neobična sudbina svih onih koji su od njega dobijali novac: svi su završavali tragično. Je li to bilo samo mišljenje okoline, besmislene sujeverne priče ili namerno pušteni glasovi – ostalo je nepoznato. Ali nekoliko događaja koji su se za kratko vreme zbili naočigled svih, predstavljali su žive i porazne primere.

Iz tadašnje aristokratske sredine privukao je opštu pažnju mladić iz dobre kuće, koji se još u mladosti istakao u službi državi, vatreni pristalica svega što je istinski uzvišeno, pokrovitelj svega što su stvorili umetnost i ljudski um, i koji je nagoveštavao budućeg mecenu. Uskoro mu carica ukaza dostojnu pažnju poverivši mu važan položaj u skladu s njegovim težnjama, položaj na kome je mnogo mogao da učini za nauku i opšte dobro. Mladi velmoža okupi oko sebe umetnike, pesnike, naučnike. Želeo je da svakome da podstreka, rada. Poduhvatio se da o svome trošku izda mnoge knjige, izdao mnogo porudžbina, obećao velike nagrade, potrošio na to ogromne sume novca i na kraju materijalno potpuno propao. Pun velikodušnih težnji, on

nije hteo da odustane od svojih zamisli, svuda je tražio zajam i na kraju se obratio poznatome zelenašu. Uzeo je od njega znatnu sumu na zajam i za kratko vreme se potpuno izmenio: progonio je ljude, postao neprijatelj uma i talenta, u svakom delu video rđave strane, krivo tumačio svaku reč. U to vreme, na nesreću, buknu francuska revolucija. To mu odjednom stade služiti kao povod za sve moguće gadosti. U svemu je video revolucionarne težnje i činilo mu se da u svemu ima nekakvih aluzija. Postao je podozriv do te mere da je najzad počeo sumnjičiti i samoga sebe. Počeo je podnositi strašne neosnovane dostave, unesrećio je bezbroj ljudi. Razume se da su ovakvi postupci morali dopreti i do prestola. Velikodušna carica se zgrozi i, imajući plemenitu dušu, kao i sve krunisane glave, izgovori reči čiji se duboki smisao, mada nisu do nas mogle doslovno dopreti, urezao u mnoga srca. Carica je govorila da se pod monarhističkom vlašću ne ugnjetavaju uzvišene, plemenite težnje ljudskih duša, da ona ne prezire niti progone tvorevine uma, poezije i umetnosti, da su, naprotiv, monarsi jedini bili njihovi pokrovitelji, da su Šekspiri, Molijeri cvetali pod njihovom velikodušnom zaštitom, dok Dante nije mogao da nađe kutak u svojoj republikanskoj otadžbini, da pravi geniji niču za vreme sjaja i moći careva i carstva, a ne u doba ružnih političkih pojava i republikanskog terora, koji dosad nisu svetu poklonili ni jednog pesnika; treba isticati pesnike – umetnike, jer oni samo mir i divnu tišinu ulivaju u dušu, a ne bunu i roptanje; da su naučnici, pesnici i svi stvaraoci biserje i brilijanti u carskoj kruni, da ulepšavaju i daju veći sjaj epohi velikog cara. Jednom rečju, gospodarica je u trenutku kad je izgovorila ove reči bila božanstvena. Sećam se da starci nisu o tome mogli govoriti bez suza. Svi su u toj stvari uzeli učešće. Treba primetiti, na čast našem nacionalnom ponosu, da je u ruskom srcu uvek prisutno osećanje koje drži stranu ugnjetenome. Velmoža koji je izigrao poverenje bio je primereno kažnjen i udaljen s položaja. Ali mnogo užasniju kaznu on je čitao sa lica svojih sunarodnika. To je bio odlučan i opšti prezir. Nemoguće je ispričati kako je patila ova sujetna duša: ponos, izvanredno častoljublje, srušene nade – sve se to skupilo zajedno i život mu se ugasi u napadima ludila i besa.

Drugi izraziti primer odigrao se takođe na očigled svih. Od lepotica u kojima tada nije oskudevala naša severna prestonica, jedna je zacemento osvojila prvo mesto. U njoj su se na divan način spojile naša severnjačka lepota s lepotom juga – ona beše dragulj kakav se retko u svetu sreće. Moj otac je priznavao da nikada, za celog svog života, nije video ništa slično. U njoj je, izgleda, sve bilo sjedinjeno: bogatstvo, pamet i lepota duše. Prosilaca je bilo – čitava gomila, a među njima se najviše isticao knez R..., najplemenitiji, najbolji od svih mladića i svojim lepim izgledom i velikodušnim stremljenjima bio je uzvišen ideal romana i žena. Grandison u svakom pogledu. Knez R... je bio zaljubljen i strasno i ludo;

odgovoreno mu je istom takvom vatrenom ljubavlju. Ali njenoj rodbini se činilo da ova partija nije za nju. Odavno kneževi porodični posedi nisu pripadali njemu; ta porodica je bila u nemilosti. Odjednom knez privremeno napusti prestonicu, tobože radi toga da popravi svoje prilike i za kratko vreme se pojavi okružen neverovatnom raskoši i sjajem. On postade poznat dvoru po bleštavim balovima i zabavama. Lepotičin otac pokaza da mu je blagonaklon i uskoro se u gradu priredi svadba. Niko nije mogao pouzdano reći kako je došlo do takve promene i nečuvenog mladoženjinog bogatstva, ali se govorkalo da je pod nekim ugovorom uzeo zajam od zagonetnog zelenaša. Ali kako god da je bilo, svadba je privukla pažnju celoga grada. I mladoženja i mlada su bili predmet opšte zavisti. Svi su znali za njihovu vatrenu, postojanu ljubav, obostranu pažnju, vrline oboje njih. Strasne žene su unapred zamišljale ono rajsko blaženstvo u kome će uživati mladi supružnici. Ali sve je ispalo drugačije. Za godinu dana muž se strašno promenio. Otrovom podozrive ljubomore, netrpeljivošću i neiscrpnim čudima otrovala se ova dotad divna i plemenita narav. Postao je tiranin i mučitelj svoje žene i desilo se ono što niko ne bi mogao predvideti: pribegao je najnečovečnijim postupcima, čak i tuči. Za godinu dana niko više nije mogao poznati onu ženu koja je nedavno bila u punom sjaju i imala za sobom gomile pokornih obožavalaca. Najzad, kako više nije imala snage da podnosi svoju tešku sudbinu, ona prva progovori o razvodu. Muž je pobesneo na samu pomisao o tome. U prvom naletu mržnje... on je u leteo u njenu sobu s nožem i, nesumljivo, zaklao bi je da ga ne ščepaše i zadržaje. U nastupu besa i očajanja on diže nož na sebe i umre u najvećim mukama.

Pored ova dva slučaja koji su se odvijali pred očima čitave sredine, pričalo se još o bezbroj onih koji su se dogodili u nižim slojevima, i koji su, gotovo svi, imali užasan kraj. Negde je pošten, trezven čovek postajao pijanica; negde trgovački pomoćnik opljačkao svoga gazdu; negde je kočijaš, koji je pošteno vozio nekoliko godina, za groš ubio putnika. Bilo je nemoguće da takvi događaji, u kojima se ponekad i štošta dodavalo, ne uliju nekakvu stravu u skromne žitelje Kolomne. Nije bilo čoveka koji nije sumnjao da se u tome zelenašu krije nečista sila. Pričalo se da je on postavljao takve uslove od kojih se dizala kosa na glavi i koje nesrećni dužnik posle nikome nije smeo poveriti; da njegov novac ima privlačnu snagu, topi se sam od sebe i nosi neke čudne znake... Ukratko, bilo je mnogo takvih besmislenih priča. I interesantno je to što su svi ti stanovnici Kolomne – sav taj svet ubogih staraca, sitnih činovnika, nepriznatih glumaca, jednom reči, sav taj sitnež koji smo sad naveli – radije pristajao da trpi i živi u krajnjoj bedi nego da se obrati onom strašnom zelenašu; nailazilo se na starice koje su radije umirale od gladi nego da dušu prodaju đavolu. Kad bi se sa njim sreli na ulici, ljudi su nehotice osećali strah. Pešak bi

oprezno ustuknuo i dugo bi se još osvrtao za sobom prateći njegovu nesrazmerno visoku priliku koja je nestajala u daljini. U samoj njegovoj izjavi bilo je toliko mnogo neobičnoga da je to primoravalo svakoga da mu pripiše natprirodne osobine. Te odlučne crte lica, urezane tako duboko kako obično ne biva kod čoveka, ta plameno-bakarna boja lica, neobična gustina obrva, nepodnošljivo strašne oči, čak i najširi nabori njegove azijske odore – izgledalo je da sve to govori kako su pred njegovim strastima bile blede sve strasti drugih ljudi. Moj otac bi uvek zastao nepomičan kad bi ga sreo i nikad nije mogao da se uzdrži a da ne kaže: „Đavo, pravi pravcati đavo!“ Ali treba da vas što pre upoznam sa svojim ocem, koji je između ostalog, glavni junak ove priče.

Moj otac je bio umnogome veoma divan čovek. Bio je to umetnik kakvih malo ima, jedno od onih čuda koje iz svog netaknutog krila rađa jedino Rusija, umetnik samouk, koji je sam u svojoj duši, bez učitelja i škole, pronašao pravila i zakone, zanesen samo žudnjom da se usavrši. Iz uzroka, možda i njemu nepoznatih, išao je samo jednim putem – putem koji mu je ukazivala sopstvena duša. On je bio jedno od onih samoniklih čuda koja savremenici često čašćavaju uvredljivom rečju „neznalica“, a koja se ne hlade od kuđenja i sopstvenih neuspeha, već samo dobijaju polet i snagu i u duši se udaljavaju od onih dela koja su im donela naziv nezalica. Njegov duboki instinkt otkrivao je prisustvo misli u svakom predmetu; sam je došao do saznanja pravog značenja reči „istorijsko slikarstvo“; došao je do saznanja zašto se jednostavna glavica, jednostavan portret Rafaela, Leonarda da Vinčija, Ticijana, Koređa mogu nazvati istorijskim slikarstvom i zašto neka ogromna slika sa istorijskim sadržajem, i pored svih slikarevih pretenzija na istorijsko slikarstvo, ostaje ipak samo *tableau de genre*¹. I unutrašnje osećanje i njegovo lično uverenje uputili su kičicu moga oca ka hrišćanskim predmetima, ka višem i poslednjem stupnju uzvišenoga. Kod moga oca nije bilo ni sujete ni razdražljivosti, onoga što je toliko svojstveno mnogim umetnicima. Bio je to čovek čvrsta karaktera, čestit, otvoren, čak i surov, spolja prilično tvrdokoran, s izvesnim ponosom u duši, čovek koji je o ljudima sudio i blago i strogo. „Zašto da se na njih osvrćem“, obično je govorio, „ja za njih i ne radim. Neću odneti svoje slike u salon, njih će staviti u crkvu. Ko me bude razumeo – zahvaliće mi, ko me ne bude razumeo – ipak će se bogu pomoliti. Ne treba kriviti čoveka iz visokog društva zato što ne razume slikarstvo; zato se on razume u kartama, zna šta je dobro vino, dobri konji – šta će gospodinu da zna više? Još kad zna od svega po malo, pa stane da mudruje, tada se od njega ne može živeti! Svakom svoje, neka se svako svojim poslom bavi. Po mome mišljenju, bolji je čovek koji kaže otvoreno da se o nečemu ne razume od onoga što se pravi pametan, pa kaže da zna ono što ne zna i samo pravi pakosti i smeta.“

¹ tableau - slika

On je radio za malu nagradu, to jest, za nagradu koja mu je bila potrebna da izdržava porodicu i omogućavala mu da radi. Osim toga, nikad nije odbijao da pomogne drugome, da pruži ruku siromašnom slikaru; verovao je u veru svojih predaka, pobožno, i zato su možda lica koja je slikao spontano dobijala onaj uzvišeni izraz koji ni najveći talenti nisu uspevali da daju. Najzad je svojim istrajnim radom, i zato što nije skretao s puta koji je sebi odredio, stekao poštovanje i onih koji su ga nazivali nezalicom i domaćim samoukom. Stalno je dobijao porudžbine za crkve, nikada nije bio bez posla. Jedan je rad naročito privukao svu njegovu pažnju. Ne sećam se više u čemu je upravo bio siže te slike, znam samo da je na slici trebalo da bude predstavljen i duh tame. Dugo je razmišljao kakav lik da mu da; želeo je da u njegovom liku ostvari sve što je teško, sve što čoveka pritiskuje. U tom razmišljanju, ponekad bi mu pred oči izlazio lik tajanstvenog zelenaša i tada bi nehotice pomislio: „Eto po kome bi trebalo da slikam đavola.“ I zamislite njegovo iznenađenje kad je jednom, radeći u svom ateljeu, čuo kucanje na vratima i odmah zatim mu ušao u atelje odvratan zelenaš. On je osetio neku unutrašnju jezu koja mu prođe kroz celo telo.

- Jesi li ti slikar? – upita ga onaj bez ikava ustezanja.

- Jesam – reče otac začuđeno, očekujući šta će dalje biti.

- Dobro. Izradi moj portret. Ja ću možda uskoro umreti, dece nemam, a neću da umrem – hoću da živim. Možeš li izraditi portret da na njemu budem kao živ?

Moj otac pomisli: „Nikud bolje! Sam se nudi da bude đavo na mojoj slici“ I pristade. Sporazumeše se o vremenu i ceni, a sutradan se moj otac s kičicom i paletom obrete kod zelenaša. Veliko dvorište, psi, gvozdena vrata i kapci na prozorima; ovalni prozori, kovčezi prekriveni čudnim ćilimima; najzad i sam neobični domaćin koji sede pred njega nepomično – sve je to na oca ostavilo snažan utisak. Prozori kao da su namerno bili zaklonjeni i zatrpani, tako da je svetlost prodirala samo kroz gornje delove. „Do đavola, baš je tako i najbolje osvetljeno njegovo lice!“ reče u sebi moj otac i poče brzo slikati kao da će nekako nestati ova ugodna svetlost. „Kakva snaga“, reče opet za sebe. „Ako ga samo mognem naslikati upola ovakvog kakav je, potući će sve moje svece i anđele; svi će pored njega biti bleđi. Kakva đavolska snaga! Prosto će mi iskočiti s platna ako ga koliko-toliko verno naslikam. Kakve neobične crte!“ ponavljao je otac neprestano udvajajući marljivost, i već je video kako neke crte prelaze na platno. Ali ukoliko su crte postajale vernije, utoliko ga je sve više obuzimalo neko mučno, teskobno osećanje koje sam sebi nije umeo objasniti. Pa ipak, bez obzira na sve to, on se čvrsto odluči da prenese na platno svaku jedva vidljivu crtu i izraz. Prvo poče da radi oči. U tim je očima bilo toliko snage da je izgledalo nemoguće dati ih sasvim onakve kakve su bile u prirodi. Ali on odluči da pošto-poto uhvati i najmanju njihovu crticu i

nijansu i da dokuči njihovu tajnu... Međutim, čim poče da ulazi u njih i da ih kičicom otkriva, oseti u duši čudnu odvratnost, neku tako neshvatljivu nelagodnost da je za izvesno vreme morao odlagati kičicu i posle je se opet prihvati. Najzad više nije mogao izdržati, osećao je da mu te oči prodiru u dušu i izazivaju užasan nemir. Drugog, trećeg dana osećao je to još jače. Obuze ga strah. Baci kičicu i odlučno izjavi da dalje ne može da ga slika. Trebalo je videti kako se na te reči promenio čudni zelenaš. Bacio se mom ocu pred noge i počeo ga preklinjati da završi portret, govoreći da od toga zavisi njegova sudbina i postojanje na svetu, da se otac svojom kičicom već dotakao njegovih pravih crta, da će se njegov život, ako samo crte budu verno prenete na platno, natprirodnom silom održati u portretu, da on tada neće sasvim umreti, a da mora postojati na svetu. Od tih reči moga oca obuze užas, one mu se učiniše tako čudne i strašne da baci kičicu i paletu i strmoglavce jurnu iz sobe.

Misao o tome mučila ga je celog tog dana i cele noći, a sutradan ujutru stiže mu portret od zelenaša, donese ga neka žena – jedino biće koje je kod njega služilo, i saopšti da njen gospodar neće portret, da za njega ništa ne da i da ga vraća. Pred večer, tog istog dana, moj otac saznade da je zelenaš umro i da se već sprema sahrana po obredima njegove vere. Sve je to mome ocu izgledalo neopisivo čudno. Ali od toga vremena u naravi moga oca dođe do vidnih promena – osećao je nespokojsvo, nemir koji sam sebi nije mogao objasniti, i uskoro učini nešto čemu se niko od njega ne bi mogao nadati. Radovi jednog od njegovih učenika počeli su u poslednje vreme privlačiti pažnju izvesnog kruga poznavalaca i ljubitelja slikarstva. Moj otac je uvek u tom mladiću video talenat i zbog toga bio prema njemu naročito raspoložen. Najednom oseti prema njemu zavist. Nije više mogao podnositi opštu pažnju i priče o njemu. Najzad, da bi nevolja bila još veća, doznade da su tom učeniku poverili izradu slike za obnovljenu bogatu crkvu. Od ovoga mu prekipe. „Ne, ne dam da žutokljunac likuje!“ reče on. „Rano si, brate, naumio da brukaš starce! Imam ja, hvala bogu, još snage! Videćemo ko će koga obrukati.“ I on, iskren i u duši pošten čovek, upotrebi spletke i smicalice, kojih se uvek dotad gnušao. Najzad je postigao da se za sliku raspiše konkurs da bi i drugi slikari mogli izaći sa svojim radovima, zatim se zatvori u svoju sobu i vatreno lati kičice. Izgledalo je kao da će sve svoje snage, celoga sebe uneti u taj rad. I doista, bilo je to njegovo najbolje delo. Niko nije sumnjao u to da će on pobediti. Slike su bile izložene i, u poređenju s njegovom sve su bile kao noć prema danu. Kad odjednom, neko od prisutnih članova, ako se ne varam, svešteno lice, stavi priomedbu koja je sve iznenadila. „U umetnikovoj slici doista ima mnogo talenta“, reče on, „ali u licima nema svetlosti; naprotiv, ima u očima nečeg demonskog, kao da je umetnikovu ruku vodio zao duh“. Svi pogledaše i uveriše se u tačnost tih reči. Moj otac polete prema slici u želji da se sam uveri je li

umesna ta tako uvredljiva primedba i sa užasom vide da je skoro svim likovima dao zelenaševe oči koje su gledale tako demonski razorno da on nehotice uzdrhta. Slika je bila odbijena, i otac je, beskrajno gnevan, morao da čuje kako je njegov učenik odneo pobjedu. Nemoguće je opisati njegovu jarost kada se vratio kući. Umalo da nije istukao svoju majku; rasterao je decu, polomio kičice i nogare, zatražio nož, dohvatio je sa zida zelenašev portret i naredio je da se naloži vatra u kaminu, spremajući se da ga iskomada i spali. U tom položaju ga zateče prijatelj, takođe slikar, veseljak, čovek koji je uvek bio zadovoljan sobom, koji se nije zanosio nekim neostvarljivim željama, koji je sa zadovoljstvom radio sve što bi mu dali, a s još većim zadovoljstvom sedao za ručak i učestvovao u veselju.

- Šta to radiš, šta hoćeš da spališ? – reče on i priđe portretu. – Zaboga, pa to je jedno od tvojih najboljih dela. To je onaj zelenaš koji je nedavno umro. Pa, to je savršenstvo! Nisi ga mogao vernije naslikati. Nikad u životu oči nisu tako gledale kao što ovde kod tebe gledaju.

- Daj da vidim kako će u vatri gledati - reče otac, krenuvši da portret baci u vatru.

- Stani, zaboga – reče prijatelj, sprečivši ga. – Bolje da ga daš meni kad ti već toliko bode oči.

Otac se u početku opirao, najzad pristade, i veseljak odnese portret sa sobom, neobično zadovoljan što ga je dobio.

Po njegovom odlasku moj se otac oseti spokojniji. Baš kao da mu je zajedno s portretom spao teret s duše. Sam se zgražao nad svojim osećanjem pakosti, zavisti i nad očitom promenom svoje naravi. Kad je razmislio o svom postupku rastuži se i reče s bolom u duši: „Ništa drugo nego me je bog kaznio, zato mi je slika nanela sramotu. Zamisao mi je bila da njome uništim brata-slikara. Demonsko osećanje zavisti vodilo je moju kičicu, demonsko osećanje se moralo odraziti i u njoj.“ On odmah pođe da nađe svog bivšeg učenika, zagrlji ga čvrsto, zatraži od njega oprostaj, i koliko je god mogao trudio se da izgladi svoju krivicu pred njim. Posao je ponovo počeo da mu teče spokojno ali sve češće mu se na licu videla zamišljenost. Više se molio, češće bivao ćutljiv i nije više tako oštro sudio o ljudima; najtvrdja strana njegove naravi je nekako omekšala. Uskoro ga je jedna stvar još više potresla. Već odavno se nije video s prijateljem koji je od njega izmolio portret. Baš se spremao da ode da ga poseti kad, odjednom, on sam neočekivano uđe u očevu sobu. Pošto izmenjaše nekoliko reči i pitanja, ovaj reče: - O, brate, nisi ti zalud hteo da spališ ovaj portret. Vrag ga odneo, u njemu ima nešto neobično. Ja ne verujem u veštice, ali se, verovao ili ne, u njemu krije neka nečista sila.

- Kako to? – reče moj otac.

- Eto tako, što sam od onda, otako sam ga obesio u svojoj sobi osetio nekakvu tegobu... baš kao da želim da nekoga zakoljem. Nikada u životu nisam znao za nesanicu, a sad ne samo što me je izmučila nesаница, nego i takvi snovi... ni sam ti ne znam reći jesu li to snovi ili nešto drugo – kao da te davi mora, i sve mi se priviđa prokleti starac. Jednom rečju, ne mogu ti opisati svoje stanje. Tako nešto se nikad sa mnom nije događalo. Lutao sam kao ošamućen tih dana, osećao nekakav strah, imao neprijatno predosjećanje. Osećam da nikome ne mogu reći vedru, iskrenu reč – baš kao da kraj mene stoji nekakav uhoda. I tek otkako sam dao portret nećaku koji me je neprestano molio da mu ga dam, odmah mi je laknulo; odjednom sam se osetio čio, kao što vidiš. Uh, brate, napravio si đavola.

Dok je on pričao moj otac ga je slušao s dubokom pažnjom i najzad ga upita:

- I portret je sada kod tvoga nećaka?

- Kakvog nećaka! Nije izdržao – reče veseljak. – Po svoj prilici, zelenaševa duša preselila se u portret, on iskače iz okvira, šeta po sobi i prosto je nepojmljivo ono što priča moj nećak. Smatrao bih ga ludim da delimično nisam i sam to iskusio. On ga je prodao nekome kolekcionaru slika, ali i ovaj nije izdržao nego ga je takođe nekome utrapio.

Ova priča je ostavila snažan utisak na moga oca. Ozbiljno se zamislio, zapao u potištenost, i najzad se u njemu učvrstilo uverenje da je njegova kičica poslužila kao oruđe đavolu, da je deo zelenaševa života stvarno prešao na neki način u portret i sad izaziva nešto kod ljudi, uliva im paklene namere, skreće umetnike s pravoga puta, izaziva strašne muke zavisti, i tako dalje, i tako dalje. Tri nesreće koje su ga posle toga zadesile, tri iznenadne smrti – žene, kćeri i maloletnog sina – on je smatrao božjom kaznom i čvrsto je rešio da napusti svet. Čim navrših devet godina on me smesti u umetničku akademiju, sredi račune sa svojim dužnicima, povuče se u jedan osamljeni manastir gde se ubrzo i zakaluđeri. Tamo je isposničkim životom, strogim pridržavanjem svih manastirskih pravila iznenadio čitavu bratiju. Iguman manastira, pošto je saznao da je moj otac veliki umetnik, zatraži od njega da izradi glavnu ikonu za crkvu. Ali smerni brat odmah reče da je nedostojan da se lati kičice, da je ona oskrnavljena, i da on, pre svega, mora očistiti svoju dušu naporima i velikim žrtvama da bi bio dostojan takvog rada. Nisu hteli da ga primoravaju. On je prema sebi pojačavao strogost manastirskog života koliko je god bilo moguće. S blagoslovom igumana ode u pustinju da bi bio potpuno usamljen. Tamo je od granja sebi napravio ćeliju, hranio se samo sirovim korenjem, vukao kamenje s mesta na mesto, stajao od izlaska do zalaska sunca na istom mestu ruku podignutih prema nebu i neprestano čitajući molitve. Jednom rečju, kao da je tražio sve moguće stepene trpljenja i neopisivog samoodricanja za koje se primeri mogu naći samo u životima svetaca.

Tako je on u toku nekoliko godina iscrpljivao svoje telo, krepeći ga istovremeno životvornom snagom molitve. Napokon, jednoga dana on dođe u manastir i odlučno reče igumanu: „Sad sam spreman. Ako je božja volja, ja ću izraditi ikonu.“ Za predmet ikone uzeo je Isusovo rođenje. Celu godinu je radio na njoj, ne izlazeći iz svoje ćelije i jedući po malo najjednostavniju hranu i neprestano se moleći. Kad se navršila godina slika je bila gotova. To je bilo pravo čudo kičice. Treba znati da ni braća ni iguman nisu mnogo znali o slikarstvu, ali ih je sve zapanjila neobična svetost figura. Osećanje božanske smirenosti i krotkosti u licu prečiste majke nagnute nad odojčecom, duboki um u očima božanskog deteta koje kao da sagledava nešto u daljini; svečani muk careva iznenađenih božanskim čudom, koji su pali pred njegove noge i, najzad, sveta, neopisiva tišina koja je zahvatila čitavu sliku – sve se to pred njima pojavilo u tako skladnoj snazi lepote da je utisak bio magičan. Sva braća padoše na kolena pred novom ikonom i iguman ganut reče: „Ne, nemoguće je da čovek, pomoću ljudskih moći u umetnosti stvori ovakvu sliku; sveta, viša sila je vodila svoju kičicu i na tvoj trud se spustio blagoslov neba.“

U to vreme ja sam završio akademiju, dobio najveću nagradu i s njom divnu nadu da ću putovati u Italiju – najlepši san za dvadesetogodišnjeg slikara. Ostalo mi je još samo da se oprostim s ocem, od koga sam bio odvojen dvanaest godina. Priznajem da je iz moga sećanja bio iščezao i sam njegov lik. Ja sam se dosta naslušao o njegovom svetačkom životu i unapred sam zamišljao da ću videti otvrdlu pojavu pustinjaka koji ne zna ni za šta na svetu sem za svoju ćeliju i molitve, na isposnika, iznurena, ispijena od večitog posta i bdenja. A kako sam bio iznenađen kad je preda me stao divan, gotovo božanstven starac! Ni traga od iscrpljenosti na njegovom licu – ono je blistalo ozareno svetlošću nebeske radosti. Kao sneg bela brada i svilasta, vazdušasta kosa isto takve srebrnaste boje slikovito su se rasule po grudima i naborima njegove crne mantije i padale do same vrpce kojom je bila opasana njegova uboga kaluđerska odeća; ali najviše su me iznenadile njegove reči i misli o umetnosti, koje ću, priznajem, dugo čuvati u duši, i iskreno bih želeo da i svaki moj sabrat isto to učini.

- Čekao sam te, sine moj – reče on kad mu priđoh da me blagoslovi. – Pred tobom je put kojim će od sada početi da teče tvoj život. Tvoj put je čist, ne skreći s njega! Ti imaš talenta; to je najdragoceniji dar božji – čuvaj ga. Istražuj, proučavaj sve što god vidiš, sve potčini kičici, ali se trudi da u svemu osetiš osnovnu misao, a najviše - da dokučiš veliku tajnu stvaranja. Blažen je izabranik kome je ona data. Za njega nema u prirodi ništavnog predmeta. U ništavnom je umetnik stvaralac isto tako velik kao i u velikome; u prezrenom za njega nema prezrenoga, jer iz tog prezrenog zrači velika duša stvaraoaca, prezreno se pretvorilo u uzvišeno jer je prošlo kroz čistilište umetnikove duše. Nagoveštaj božanskog,

nebeskog raja, to je za čoveka, u stvari – umetnost, i već samo po tome umetnost stoji iznad svega. Koliko je svečano spokojstvo uzvišenije od svakog svetovnog uzbuđenja, koliko je stvaranje uzvišenije od razaranja, koliko je čista nevinost svetle anđeoske duše iznad svih bezbrojnih moći i gordih strasti satane, toliko je iznad svega što na svetu postoji veliko umetničko stvaranje. Sve njemu žrtvuj i zavoli ga svom svojom strašću, ne strašću žudnje zemaljske, već tihom nebeskom strašću; bez nje se čovek ne može uzdići nad zemlju i ne može pružiti divne zvuke uspokojenja. Jer, uzvišeno umetničko stvaranje silazi među ljude da ih uspokoji i pruži im smirenost. Ono ne može duši nametnuti roptanje, već je kao molitva uvek upućena bogu. Ali, postoje trenuci, mračni trenuci...

On zastade i ja primetih kako se odjednom smrači njegov svetli lik, kao da se na njega za tren spusti oblak.

- Ima jedan događaj u mome životu – reče on. – Ni sada ne razumem kakvo je bilo ono čudno lice po kome sam izradio sliku. To baš kao da je bila pojava đavola. Znam da svet odriče postojanje đavola, i zato neću govoriti o njemu. Ali reći ću samo da sam ga sa odvratnošću slikao; tada nisam s ljubavlju radio. Nasilno sam se savlađivao i nemilosrdno, gušeći sve u sebi, hteo sam da budem veran prirodi. To nije bilo umetničko stvaranje, i zato su osećanja koja svakoga obuzimaju pri pogledu na takvo delo nemirna, strašna osećanja, a ne osećanja umetnika, jer umetnik i u nemiru odiše spokojstvom. Pričali su mi da taj portret ide od ruke do ruke i seje mučne utiske, rađajući u umetniku osećanje zavisti, mračne mržnje prema sabratu, pakosnu žudnju da proganja i ugnjetava. Neka te svevišnji čuva od takvih strasti! Ništa nije strašnije od njih. Bolje je podneti svemoguća proganjanja nego nekoga i u mislima proganjati. Čuvaj čistotu svoje duše! Ko u sebi ima talenta taj u sebi mora imati čistiju dušu od svih ostalih. Njemu se neće oprostiti ono što se drugima prašta. Dovoljno je da na čoveka koji je izašao iz kuće u čistom prazničnom odelu prsne samo malo blata ispod točkova, odmah se oko njega okupi svet, pokazuje na njega prstom i priča o njegovoj aljkavosti, dok taj isti svet ne primećuje bezbroj mrlja na drugim prolaznicima odevenim u jednostavnu svakodnevnu odeću. Jer se na svakodnevnom odelu ne primećuju mrlje. – On me blagoslovi i zagrlji.

Nikada se u životu nisam digao do takve uzvišenosti. Više sa strahopoštovanjem nego sa ljubavlju sina, ja mu se privih na grudi i poljubih njegovu rustu srebrnastu kosu. Suza zablista u njegovim očima.

- Ispuni mi, sine, jednu molbu – reče mi na samom rastanku. – Možda će ti se desiti da negde vidiš taj portret o kome sam ti govorio. Poznaćeš ga odmah po neobičnim očima i neprirodnom izrazu u njima. Pošto-poto ga uništi... – Možete sami suditi jesam li mogao a da pod zakletvom ne obećam da ću ispuniti

takvu molbu. Tokom čitavih petnaest godina nije mi se desilo da naiđem na bilo šta što bi koliko-toliko ličilo na ono što mi je otac opisao, do odjednom sad na ovoj rasprodaji...

Tu umetnik, ne izgovorivši misao do kraja, skrenu pogled na zid da još jednom pogleda portret. Svi slušaoci u isti mah učiniše isto, tražeći očima neobični portret. Ali, na najveće zaprepašćenje, portreta više ne beše na zidu. Nerazumljivo mrmljanje zahvati čitavu gomilu i odmah zatim glasno se čuše reči: „Ukraden je.“ Koristeći to što je priča zanela slušaoce, neko je uspeo da ga digne. Prisutni su dugo stajali u nedoumici, ne znajući jesu li oni stvarno videli te neobične oči, ili je to bio san koji se na tren spustio na oči, umorne od dugog razgledanja starih slika.

ŠINJEL

U nadleštvu... ali bolje da ne kažemo u kom nadleštvu. Niko nije tako osetljiv kao raznorazna nadleštva, pukovi i kancelarije, ukratko svakojaki službenički staleži. Danas svaki čovek u uvredi koja je naneta njemu lično vidi uvredu čitavog društva. Kažu da je nedavno stigla predstavka jednog kapetana, načelnika okružne policije, ne sećam se više u kom gradu, u kojoj on nedvosmisleno pokazuje da se državni ukazi ne izvršavaju i da se njegovo sveto ime pominje bez ikakvog povoda. Kao dokazni materijal priložio je podebelu knjigu, neko romantičarsko delo, u kome se na svakoj desetoj stranici pominje načelnik okružne policije, ponekad i u pijanom stanju. Dakle, da bismo izbegli eventualne neprijatnosti bolje da nadleštvo o kome je reč nazovemo, prosto, jednim nadleštvom. Dakle, u jednom nadleštvu radio je jedan činovnik, činovnik za koga se ne može reći da je bio naočit – omalen rastom, malo rošav, malo riđ, pa čak i malo ćorav, s malom ćelom na glavi, izboranih obraza i bojom lica za koju se obično kaže da je hemoroidna... Šta se tu može! Tome je kriva petrogradska klima. Što se tiče čina (jer kod nas je čin na prvom mestu), bio je, što se ono kaže, večiti titularni savetnik, na čiji su se račun, kao što je poznato, razni pisci naviknuti da progone one koji ne mogu da se brane, nasmejali i našalili do mile volje. Činovnik se prezivao Bašmačkin. Već na prvi pogled se vidi da je to prezime postalo od reči bašmak, ali kada se to desilo, u koje vreme i na koji način, to niko ne zna. I od tad, i ded, pa čak i šurak – svi Bašmakčini nosili su čizme i tri puta godišnje menjali đon. Činovnik se zvao Akakij Akakijevič. Čitaocu će se to ime možda učiniti previše čudno i pomisliće da ga je pisac izmislio, ali ubrzo će se uveriti da to nije slučaj, već da je sticaj okolnosti bio takav da je prosto nemoguće bilo izabrati neko drugo ime, a to je bilo ovako: Akakij Akakijevič se rodio pred veče, ako me sećanje ne vara, dvadeset trećeg marta. Njegova pokojna majka, činovnikovica i mnogo dobra žena, odlučila je da kao što je red, dete krsti. Majka je ležala na krevetu naspram vrata, a s njene desne strane stajali su kum Ivan Ivanovič Jeroškin, divan čovek, šef jednog odseka u senatu, i kuma Arina Semjonoša Belobrjuškova, supruga policijskog oficira i žena retkih vrlina. Porodilji je ponuđeno da izabere jedno od tri imena: Mokija ili Sosija ili da detetu da ime mučenika Hozdazata. „Ne“, reče pokojnica, „to su ružna imena.“ Da bi joj ugodili otvoriše kalendar pa naleteše opet na tri imena: Trifilij, Dula i Varahasij. „Pa to je strašno“, oglasi se starica, „sve neka čudna imena, iskreno govoreći nisam ni čula za njih. Da su Varadat ili Varuh, pa još nekako, ali Trifilij i Varahasij“. Okrenuše još

jednu stranicu – ispadoše Pavsikahij i Vahtisij. „Sad već vidim“, reče starica, „očigledno, sudbina je tako htela. Kad je već tako, nek se onda zove kao otac mu. Otac je bio Akakij, pa neka i sin bude Akakij.“ I tako postade Akakij Akakijevič. Dete pokrstiše, ono pri tom zaplaka i napravi tužnu grimasu, kao da je predosećalo da će biti titularni savetnik. Eto, kako se to dogodilo. Sve ovo ispričali smo samo zato da bi se čitalac uverio da Akakij Akakujevič nije mogao dobiti drugo ime. Kada i kako je dospeo u nadležstvo i ko ga je primio, to niko nije znao da kaže. Ma koliko se direktor i razni načelnici menjali, on je uvek bio na jednom te istom mestu, na jednom te istom položaju, na jednoj te istoj dužnosti; uvek je bio prepisivač, pa su ljudi zaključili da je tako, sigurno, i na svet došao već potpuno formiran – u vic mundiru i sa ćelom na glavi. U nadležstvu mu nisu ukazivali ni malo poštovanja. Stražari, ne samo što nisu ustajali kad je on prolazio, nego ga nisu ni primećivali, kao da je hodnikom proletela obična muva. Pretpostavljeni su se prema njemu odnosili nekako hladno i despotски. Pomoćnik šefa odseka obično bi mu turio predmet pod sam nos i pri tom mu ne bi bilo ni na kraj pameti da kaže „prepišite ovo“ ili „evo jednog interesantnog, privlačnog posla“ ili nešto prijatno, kao što je red među lepo vaspitanim službenicima. I on bi uzeo akt ne gledajući ko mu ga je poturio i da li na to ima prava. Uzeo bi ga i odmah bi počeo da piše. Mladi činovnici su mu se podsmevali i, koliko im je dozvoljavala kancelarijska duhovitost, pravili su dosetke na njegov račun: na njegovu gazdaricu, staricu od sedamdeset leta – pričali su da ga tuče, zapitkivali su ga kad će se venčati, zasipali su ga aktima nazivajući to snegom. Međutim, Akakij Akakijevič se na sve to nije osvrtao i ponašao se kao da je bio sam u sobi, tako da to čak nije uticalo ni na njegov rad: i pored svih neprijatnosti, nije činio greške u pisanju. Samo kad bi šaljivdžije prevršile meru, kad bi mu gurali ruku, sprečavajući ga da radi svoj posao, on bi govorio: „Pustite me, zašto me vređate?“ I u rečima i u glasu kojim su one izgovarane bilo je nečeg neobičnog, nečeg što je budilo sažaljenje, tako da je neki mladić koji je neposredno pre toga primljen, i koji je, po ugledu na druge uzeo slobodu da se šali na njegov račun, odjednom zastao kao gromom poražen i od tada je na sve počeo da gleda drugim očima. Neke neobične sile udaljila ga je od drugova s kojima se upoznao i koje je smatrao pristojnim i kulturnim ljudima. Dugo zatim, čak i u najveselijim trenucima priviđao mu se omaleni činovnik s ćelom na glavi kako dirljivo govori: „Pustite me, zašto me vređate?“, i u tim dirljivim rečima odzvanjale su druge reči: „Ja sam brat tvoj.“ I jadni mladić se zaklanjao rukom i mnogo puta u životu zgražavao, otkrivajući koliko je čovek nečovečan, koliko je svirepe grubosti sakriveno u profinjenim, obrazovanim ljudima, pa čak i u onima za koje svet misli da su plemeniti i pošteni...

Teško je bilo naći čoveka koji je toliko uživao u svom poslu kao Akakij Akakijevič.

Nije dovoljno reći da je radio revnosno, ne on je radio s ljubavlju. Tu, u tom prepisivanju, on je nalazio neki svoj, bogat i privlačan svet. Po izrazu njegovog lica moglo se videti da uživa. Neka slova bila su mu posebno draga i kad bi naišao na njih, radovao bi se kao dete: i šalio se, i namigivao je, i micao usnama, tako da mu se na licu moglo pročitati svako slovo koje je ruka ispisivala. Da su ga nagrađivali prema zalaganju, on bi na svoje veliko čuđenje, postao možda i državni savetnik, a ovako je zaradio, kako su se njegovi dosetljivi drugovi izraažavali samo čvarak na našivku i hemoroide u krstima. Međutim, ne može se reći da o njemu baš niko nije vodio računa. Jedan direktor, budući dobar čovek i želeći da ga nagradi za dugogodišnju službu, naredi da mu se da neki posao odgovorniji od običnog prepisivanja, tačnije, dobio je zadatak da na osnovu jednog već napisanog akta sastavi predstavku za neki drugi ured – sva mudrost bila je u tome da se izmeni naslov i da se ponegde prvo glagolsko lice zameni trećim. To mu je zadalo toliko muka da ga je sveg oblio znoj, dugo je trljao čelo i najzad rekao: „Ne, bolje mi dajte da nešto prepisem.“ Tako su ga ostavili da celog života prepisuje, izvan toga za njega kao da nije postojalo ništa. Nije vodio računa o svojoj odeći: vicmundir mu nije bio zelene već neke riđe-brašnjave boje. Nosio je uske i niske okovratnike, tako da mu je vrat, mada kratak, izgledao neobično dugačak – kao kod gipsanih mačića koji klimaju svojim glavicama i koje ruski stranci po čitave desetine nose na glavi. I uvek bi mu se nešto prilepilo na vicmundir: ili slamčica ili neki končić, uz to posedovao je izuzetnu veštinu da idući ulicom stigne pod prozor baš kad se kroz njega izbacuje svakojako đubre, pa je na šeširu uvek nosio kore od lubenica i dinja i slično. Ni jedan jedini put u životu nije obratio pažnju na ono što se svakodnevno dešava na ulici i što sigurno neće promaći njegovom kolegi, mladom činovniku, koji ima toliko oštro oko da će primetiti i kad se nekom na drugoj strani ulice pokida pantljika na nogavici i koji će to propratiti blagim smeškom.

Međutim, i kad bi u nešto gledao, Akakij Akakijevič bi na svemu video svoje čiste, ujednačenim rukopisom ispisane retke, i tek kad bi mu se na rame spustila konjska njuška i kad bi ga po licu ošinuo pravi vetar iz nozdrva – tek tada bi primetio da se ne nalazi u kancelariji već nasred ulice. Kad bi stigao kući seo bi za sto, na brzinu posrkao svoju čorbu od zelja i sažvakao parče govedine sa lukom, ne osećajući uopšte ukus, jeo bi to zajedno s muvama i svim što bi mu Bog poslao u tom času. Čim bi primetio da je stomak počeo da mu se nadima, ustajao bi od stola, izvlačio flašicu s mastilom i prepisivao akta koja je doneo iz kancelarije. Kad ne bi imao šta da radi, pravio bi, iz čistog zadovoljstva posebnu kopiju za sebe – naročito ako je akt bio važan; pri tom nije držao do stilske savršenosti, već je birao predmete koji su upućeni nekoj važnoj ličnosti.

Čak ni u vreme kada se petrogradsko sivo nebo gasi i kada je već sav činovnički svet završio ručak i najeo se, svako prema svojim mogućnostima, u skladu sa svojim primanjima i prohtevima, kad su se već svi umorili od kancelarijskog škrabanja pera, trčkanja, obavljanja svojih i tuđih poslova, i svega onoga što dobrovoljno i to u većoj meri nego što je potrebno, nameće sebi neumorni čovek, kada činovnici žure da preostalo vreme posvete uživanju: ko je pokretljiviji taj hita u pozorište, neko na ulicu da gleda raznorazne šešire, neko na zabavu – da veče utuče deleći komplimente nekoj zgodnoj devojci, zvezdi malog činovničkog društva, po neko – i to je najčešći slučaj – prosto posećuje brata na trećem ili drugom spratu, koji živi u dvema malim sobama s predsobljem ili kuhinjom i u kojima se mogu naći svakojake modne pretenzije, lampa ili neka druga stvarčica koja ga je stajala mnogih odricanja, otkazanih ručkova i izlazaka – ukratko, čak ni u vreme kada se činovnici razbaškare po malim stanovima svojih prijatelja da igraju vist, pijuckajući čaj i grickajući jevtin keks, ispuštajući oko sebe dim iz dugačkih čibuka, pričajući dok se dele karte, kakvu spletku, zalutalu iz visokog društva, kojih Rus nikada i ni u kakvom stanju ne može da se odrekne ili, u nedostatku drugih tema, prepričavajući vic o komandantu kome su javili da je odsečen rep konju na Falkoneovom spomeniku. Ukratko, čak ni tada, kada svi nastoje da se zabave, Akakij Akakijevič nije znao za zabavu. Niko nije mogao da se pohvali da ga je nekad video na nekom večernjem prijemu. Tako je u tišini proticao život čoveka koji je sa četrsto rubalja plate umeo da se zadovolji svojom sudbinom i koji bi možda dočekao duboku starost da nije bilo raznih iskušenja koji na životnom putu očekuju ne samo titularne, nego i tajne, više i sve druge savetnike, pa čak i one koji nikome ne daju savete i ni od koga ih ne traže.

Svi stanovnici Petrograda koji godišnje primaju četrsto ili približno toliko rubalja imaju jednog velikog neprijatelja. Taj neprijatelj nije niko drugi nego naš severni mraz, mada se smatra da je on veoma zdrav. U devet ujutru, baš kad su ulice pune činovnika koji žure u nadležstvo, on tako jako i oštro štupka za nos sve bez razlike da jadni činovnici prosto ne znaju kako da ih zaštite. U to vreme, kada i one na višim položajima od jakog mraza boli čelo, dok im se u očima pojavljuju suze, jadni titularni savetnici često su potpuno nezaštićeni. Ostaje im jedino da u tankom šinjelčiću što brže pretrče pet, šest ulica i da dobro pocupkaju u hodniku dok im se ne raskrave sposobnosti i obdarenosti koje su im uz put zamrzle, a bez kojih ne mogu da obavljaju dužnost. Pre izvesnog vremena Akakij Akakijevič počeo je da oseća jake probode u leđima i ramenu, i pored toga što se trudio da što brže pređe svoj uobičajeni put. Najzad se upitao da nije krivica do šinjela. Osmotrivši ga pažljivo kod kuće, utvrdio je da je na dva-tri mesta, i to baš na leđima i ramenima kao rešet: sukno se toliko izlizalo da je postalo providno, a postava se raspala.

Valja znati da je i šinjel Akakija Akakijeviča bio predmet podsmevanja činovnika; čak su mu oduzeli plemenito ime i proglasili ga kaputom. I zaista, šinjel je bio neobičan: okovratnik se iz godine u godinu sve više smanjivao, jer je korišćen za krpljenje drugih delova. To krpljenje nije služilo na čast krojaču i bilo je izvedeno zaista nevešto i ružno. Utvrdivši u čemu je stvar, Akakij Akakijevič zaključi da šinjel treba da odnese Petroviču, krojaču koji je živio negde na trećem spratu, na pomoćnom stepeništu, i koji je, mada je imao samo jedno oko i mada mu je lice bilo rošavo, prilično spretno krpio činovničke i sve druge pantalone i frakove; razume se, kada je bio trezan i kada u glavi nije imao nikakvih drugih planova. O ovom krojaču, naravno, ne bi trebalo mnogo govoriti, ali kako se smatra da karakter svake ličnosti u pripovesti treba da bude potpuno određen, nema druge nego i Petroviča ovamo. On se u početku zvao jednostavno Grigorij i bio je kmet nekog spahije. Petrovič je počeo da se naziva otkako je dobio slobodu i uobičajio da se opija o praznicima, najpre samo o većim, a zatim, bez razlike, i o svim crkvenim, samo ako su u kalendaru bili obeleženi krstićem. S te strane, bio je veran pradedovskim običajima, i svađajući se sa ženom nazivao ju je svetskom damom i Nemicom. Pošto smo već pomenuli ženu, valja i o njoj reći par reči – ali o njoj se, nažalost, ne zna mnogo; zna se samo da Petrovič ima ženu koja nosi kapicu a ne maramu, ali da lepotom, izgleda, ne može da se pohvali, jer su joj pod kapicu zavirivali samo gardijski oficiri koji su pri tom mrdali brkovima i ispuštali neke čudne zvuke.

Penjući se uz stepenice, a one su valja priznati bile ispolivane vodom i splačinama i zaudarale su na alkohol koji je nagrizao oči i koji je, kao što znamo, neizbežan na svim pomoćnim stepeništima petrogradskih kuća – dakle, penjući se uz stepenice, Akakij Akakijevič se pitao koliko će mu Petrovič tražiti i u sebi je odlučio da mu ne da više od dve rublje. Vrata su bila otvorena jer je domaćica pržeći nekakvu ribu toliko zadimila kuhinju da se čak ni buba švabe nisu mogle videti. Akakij Akakijevič prođe kroz kuhinju a da ga domaćica ne primeti i najzad uđe u sobu u kojoj nađe Petroviča kako sedi na širokom drvenom ne obojenom stolu podvivši noge poda se, kao turski paša. Noge su mu bile gole, to je običaj krojača dok rade. Na njima se, pre svega, isticao palac, dobro poznat Akakiju Akakijeviču, s unakaženim noktom, debelim i jakim kao kornjačin oklop. O vratu mu je visilo klupko svilenog konca, a na kolenima su mu ležale neke krpe. Petrovič je već tri minuta uvlačio konac u iglene uši, nije mogao da ga provuče pa se strašno ljutio na mrak, pa i na sam konac, gundajući poluglasno: „Neće divljakuša! Ubola si me kučko jedna!“ Akakiju Akakijeviču bilo je krivo što je naišao baš kad je Petrovič ljut: on je voleo da pregovara s njim kad bi ovaj već malo povukao ili kad bi se, kako se njegova žena izražavala - „jednooki đavo našljokao rakijčine“. U takvom stanju Petrovič je rado popuštao i davao svoj pristanak, štaviše, stalno se

klanjao i zahvaljivao. Doduše, kasnije bi došla njegova žena kukajući da joj je muž bio pijan pa se zato jevtino nagodio, ali onda bi on dodao grivenjak i stvar bi se sredila. Ovog puta Petrovič je izgleda trezan pa će biti nepopustljiv i umoran i odrediće nemoguću cenu. Akakij Akakijevič je to shvatio i hteo je da mu, kako se to kaže, okrene leđa, ali stvar je već krenula. Petrovič pronicljivo žmirnu svojim jednim okom i Akakij Akakijevič nehotice progovori:

- Dobar dan, Petroviču!

- Bog vam dao zdravlja, gospodine – reče Petrovič i pogleda Akakiju Akakijeviču u ruke, u želji da otkrije kakav mu plen donosi.

- Ja evo, do tebe, Petroviču, ovaj...

Valja znati da se Akakij Akakijevič izražavao uglavnom predlozima, prilozima i česticama bez ikakvog značenja. A kad bi stvar bila posebno teška imao bi običaj da ne završava rečenice, tako da bi često započinjao govor rečenicom: „To je zaista savršeno, ovaj...” a dalje tuc-muc, da bi na kraju zaboravio da dovrši misao smatrajući da je sve rekao.

- Šta želite? – upita Petrovič, prelazeći svojim jednim okom preko vicmundira, počev od okovratnika pa do rukava, leđa, nabora i rupica – što je sve odlično poznao, jer je to bilo delo njegovih ruku. Takav je običaj krojača: to je prvo što će učiniti kad vas vide.

- Ja, ovaj, Petroviču...šinjel, sukno... evo vidiš, na svim drugim mestima još je jako, malo ga je prekrila prašina, pa izgleda kao da je staro, a zapravo je novo, i evo, samo na jednom mestu, malčice, ovaj,... na leđima, i evo, još na ramenu malo se iskrzalo, i evo na ovom ramenu, malčice, vidiš – i to je sve. Tu nema mnogo posla...

Petrovič uze kaput, prostre ga po stolu, pa pošto ga pažljivo pogleda, odmahnu glavom i dohvati s prozora tabakeru s portretom nekog generala, đavo bi ga znao kog, jer je mesto na kome se nalazilo lice bilo probijeno prstom i zatim zalepljeno četvorougaoim komadićem papira. Ušmrknuvši burmut, Petrovič raširi kaput na rukama, pogleda ga prema svetlosti, pa opet odmahnu glavom. Onda ga pogleda sa unutrašnje strane i ponovo odmahnu glavom, ponovo skide poklopac s generalom preko kojeg je bio nalepljen papir, pa napunivši nos burmutom zatvori tabakeru, odloži je, i najzad reče:

- Ne, ovo ne može da se popravi, to je propala stvar!

Akakiju Akakijeviču se steže srce.

- Zašto ne može, Petroviču? – upita molećivim, skoro dečjim glasom – pa samo se na ramenima malo pohabalo, imaš, valjda, neko parčence...

- Pa, parčići bi se našili, to bi se moglo srediti – reče Petrovič – ali ne mogu se prišiti, sukno je skroz trulo – zabodeš iglu a ono se već raspada.

- Nek se raspada, ti ćeš odmah zakrpu.

- Ali kako da stavim zakrpu kad nema za šta da se prihvati, sve je dotrajalo. Ovo se samo zove sukno, a dune li vetar sve će se razleteti.

- Pa ne mari, ti pričvrsti. Kako to, stvarno, ovaj...?

- Ne – odlučno reče Petrovič – tu ne može ništa da se učini. Šinjel je skroz propao. Bolje da od njega, kad nastupi hladno zimsko vreme, napravite obojke, jer čarape ne greju. Čarape su izmislili Nemci da zarade što više para (Petrovič je voleo da pecne Nemce u svakoj prilici), a vi ćete svakako morati da sašijete novi šinjel.

Na reč „novi“ Akakiju Akakijeviču se smrkne pred očima i sve što se nalazilo u sobi prekri magla. Jasno je video samo generala sa zalepljenim licem na poklopcu Petrovičeve tabakere.

- Kako novi? – upita kao da još spava – pa ja za to nemam para.

- Da, novi – varvarski mirno odgovori Petrovič.

- Dobro, kad bi morao da se šije novi, kako bi on, ovaj...

- To jest, koliko će koštati?

- Da.

- Pa moraćete da priložite više od tri pedesetice – reče Petrovič, pri tom značajno stisnu usne. On je obožavao snažne efekte - voleo je da čoveka iznenada baci u brigu, pa da zatim iskosa pogleda kakav su utisak ostavile njegove reči.

- Sto pedeset rubalja za šinjel! – uzviknu jadni Akakij Akakijevič, i to mu je možda bio prvi put u životu jer se uvek odlikovao tihim glasom.

- Da – reče Petrovič – i to za običan šinjel. A kad bi se na okovratnik stavila kunica i kapuljača obložila svilenom postavom, i dvesta bi se uhvatilo.

- Petroviču, molim te – preklinjao ga je Akakij Akakijevič, ne slušajući i ne želeći da čuje njegove reči i efekte – popravi ga nekako da bar još malo potraje.

- Ne, to bi bio uzaludan trud i uludo bačene pare – reče Petrovič, i te reči dotukoše Akakija Akakijeviča.

A Petrovič je još dugo posle njegovog odlaska stajao važno stisnutih usana ne prihvatajući se posla: bio je zadovoljan što nije ni sebe ponizio ni krojačku umetnost izdao.

Akakij Akakijevič izađe na ulicu kao u snu. „Tako znači stoji stvar“, govorio je sebi, „iskreno rečeno, nisam ni pretpostavljao da se sukno toliko istrošilo, ovaj...“ A zatim, posle kraćeg ćutanja, dodade: „Znači, tako! Eto kako se sve to završilo, a ja, pošteno govoreći, nisam ni slutio da je u takvom stanju“ Onda je dugo ćutao, da bi na kraju rekao: „Tako, znači! To je stvarno potpuno neočekivano, ovaj... to nikako... znači, tako stoje stvari!“ Rekavši to, umesto da ode kući, nesvesno se uputi na suprotnu stranu. Uz put ga prljavi dimnjičar dobro zakači i ocrni mu čitavo rame, a s jedne građevine sruči se na njega kapa puna kreča. On to uopšte nije primetio i osvestio se tek kasnije, kada je naleteo na stražara koji je odloživši halebardu natresao burmut iz roga na žuljevitu ruku. „Kud si navalio, zar ti je malo truhtuara?“ opomenuo ga je stražar. To ga je nateralo da pogleda oko sebe i da okrene kući. Tek tada poče da se pribira, da sagledava svoj položaj jasno i do kraja i poče da priča sa sobom – ne bezveze, već razborito i otvoreno, kao sa pametnim prijateljem s kojim se može razgovarati o najintimnijim stvarima. „Ne“, reče Akakij Akakijevič, „sada se s Petrovičem ne može razgovarati, on je sada, ovaj... očigledno, žena ga je isprašila. Nego, bolje da ja odem k njemu u nedelju ujutru posle subotnje pijanke – biće mutan i pospan, moraće da rastera mamurluk, a žena mu neće dati pare, i onda ću ja njemu grivenjak u ruku, biće popustljiviji i šinjel će, ovaj...“ Tako je u sebi odlučio Akakij Akakijevič, ohrabrio se i sačekao prvu nedelju, pa čim je primetio da je Petrovičeva žena izašla, otišao je pravo k njemu. Petrovič je posle subotnje noći zaista sedeo oborene glave i gledao mutno, no i pored toga, kad je čuo u čemu je stvar, skočio je kao oparen. „Ne može“, reče, „izvolite naručiti novi šinjel“. Akakij Akakijevič mu odmah tutnu grivenjak u ruku. „Zahvaljujem, gospodine, potkrepiću se malčice za vaše zdravlje“, reče Petrovič, „a zbog šinjela se ne sekirajte, on nije više ni za šta, novi ću vam izvanredno sašiti, za to ćemo se već pobrinuti.“

Akakij Akakijevič opet poče da priča o popravci, ali Petrovič ga ne sasluša do kraja i reče: „Neizostavno ću vam sašiti novi, u to možete biti sigurni, uložićemo sve snage. Možemo i po poslednjoj modi: na okovratnik ćemo staviti srmene kopče.“

Akakij Akakijevič najzad shvati da se neće izvući bez novog šinjela, pa potpuno klonu duhom. Zaista kako, za šta, za koje pare da ga sašije? Naravno, nešto bi mogao uzeti od predstojeće nagrade za praznik, ali te pare je odavno rasporedio i raspodelio. Trebalo je da kupi nove pantalone, da isplati obučaru dug za novi prednji deo na starim sarama, te da kod švalje naruči tri košulje i dva para donjeg veša koji nije lepo pominjati u štampanoj reči – ukratko, isplanirao je da potroši sve do poslednje pare; pa čak i kad bi direktor bio tako milostiv da mu umesto četrdeset rubalja nagrade dodeli četrdeset pet ili pedeset, opet bi ostalo sasvim malo, što bi u šinjelnom kapitalu predstavljalo kap vode u moru.

Mada je on, naravno, znao da Petrovič pati od toga da neočekivano odredi preterano visoku cenu, tako da ponekad ni njegova žena nije mogla da se uzdrži a da mu ne podvikne: „Jesi li pošasavio, budalo jedna! Nekad uzme da radi bud zašto, a sad mu dunulo da odredi cenu koju ni on sam ne zaslužuje.“ Akakij Akakijevič je, naravno, znao da će Petrovič pristati da mu sašije šinjel i za osamdeset rubalja, ali odakle i njih da uzme? Pola bi još moglo da se nađe - pola bi se našlo, pa možda čak i nešto više, ali gde da nađe ostatak? – No, čitalac treba najpre da sazna odakle mu ta polovina. Akakij Akakijevič imao je običaj da stavlja na stranu po jedan groš od svake potrošene rublje i da ga čuva u kutijici s prorezom na poklopcu. Po isteku svakog polugoda vršio bi reviziju uštedenih bakarnih novčića i zamenjivao bi ih za sitne srebrnjake. Tako je radio od davnina i na taj način se, tokom više godina, nakupilo preko četrdeset rubalja. Znači pola je imao u rukama, ali gde da nađe ostatak? Odakle da uzme drugih četrdeset rubalja? Razmišljao je razmišljao i zaključio da treba da smanji uobičajene izdatke barem za godinu dana: da ukine večernji čaj, da uveče ne pali sveću, a ako nešto bude morao da prepíše ići će u gazdaričinu sobu i raditi pri njenoj sveći, na ulici će što je moguće lakše, skoro na prstima gaziti po kamenju i pločama da mu se đonovi ne troše prebrzo, što je moguće ređe davaće pralji rublje na pranje, a da se ne bi prljalo, čim dođe kući, skidaće ga i sedeće u pamučnom kućnom mantilu, koji je bio veoma star i koji je čak i samo vreme štedelo. Valja reći istinu, u početku mu je bilo teško da se privikne na ova ograničenja, ali kasnije se nekako navikao i krenulo je nabolje – navikao je da uveče gladuje, zauzvrat se hranio duhovno, živeći u mislima sa svojim budućim šinjelom. Od tog časa kao da mu je i sam život postao nekako puniji, kao da se oženio, kao da je neki drugi čovek bio stalno s njim, kao da više nije bio sam, kao da je neka prijatna saputnica pristala da s njim deli dobro i zlo – a ta saputnica nije bio niko drugi do šinjel s debelom vatom i jakom, nepohabanom postavom. Postao je nekako živahniji, pa čak čvršći i istrajniji, kao čovek koji je već odabrao i postavio sebi cilj. Sumnja i neodlučnost nestale su s njegovog lica i iz njegovih postupaka, ukratko, oslobodio se svih nepostojanih i neodređenih osobina. Povremeno bi mu u očima bljesnula vatra dok su mu se po glavi motale najdrskije i najsmelije misli: kako bi bilo da stvarno stavi kunicu na okovratnik? Razmišljajući o tome, umalo nije postao rasejan. Jednom, prepisujući neki akt, umalo nije napravio grešku, tako da je skoro glasno uzviknuo „uh“ i prekrstio se. Svakog meseca, bar jednom bi posetio Petroviča da popriča s njim o šinjelu, da se posavetuje gde je najbolje da kupi sukno, koje boje i po kojoj ceni i, mada malo zabrinut, vraćao se kući uvek zadovoljan, radujući se što će najzad doći čas kada će sve to kupiti i kada će šinjel biti gotov. Stvar se odvijala i brže nego što se nadao. Preko svih očekivanja, direktor mu nije odredio ni četrdeset, ni četrdeset pet nego čitavih šezdeset rubalja; da li je

znao da mu je potreban šinjel ili je do toga došlo sasvim slučajno, nije poznato, ali Akakij Akakijevič je zahvaljujući tome imao dvadeset rubalja više. Ta okolnost je ubrzavala stvar. Još dva – tri meseca lakog gladovanja i Akakij Akakijevič skupio je tačno osamdeset rubalja. Njegovo srce, obično spokojno, snažno je uzlupalo. Još istog dana otišao je u radnju zajedno sa Petrovičem. Kupili su odlično sukno i to brzo jer su o njemu razmišljali već pola godine i retko kojeg meseca nisu svraćali u radnje da se obaveste o cenama, uz to, Petrovič je izjavio da boljeg sukna nema. Za postavu su uzeli calendar koji je bio tako lep i jak da je, prema Petroviču, bio bolji od svile a izgledao je lepši i sjajni. Kunicu nisu kupili jer je bila stvarno skupa, umesto nje uzeli su mačje krzno, najbolje koje se moglo naći u radnji i koje je iz daleka delovalo kao kunica. Petrovič je radio na šinjelu ukupno dve nedelje, imao je mnogo da prišiva, inače bi ga završio i ranije. Za rad je uzeo dvadeset rubalja, manje nije mogao: sve je bilo šiveno svilenim koncem, dvostrukim sitnim šavom, a on je zatim po svakom šavu prešao sopstvenim zubima praveći razne figure. Kad je, najzad, doneo šinjel, to je bilo... teško je reći tačno kog je to dana bilo, ali to je sigurno bio najsvečaniji dan u životu Akakija Akakijeviča. Doneo ga je ujutru, baš kad se Akakij Akakijevič spremao da krene u nadleštvo. Ni u jedno drugo vreme šinjel mu ne bi tako dobro došao, jer već su počeli prilično oštri mrazevi, a spremali su se još oštiji. Petrovič je lično doneo šinjel, kao što i priliči dobrom majstoru. Na licu mu je bio izraz pun nežnosti, kakav Akakij Akakijevič još nikad nije video. Kao da je bio potpuno svestan da je stvorio veliko delo i kao da je odjednom otkrio provaliju što deli krojače koji samo prišivaju postavu i prepravljaju staro od onih koji šiju nove stvari. On izvuče šinjel iz maramice za nos u kojoj ga je doneo; maramica je bila upravo stigla od pralje, pa je Petrovič presavi i stavi u džep za upotrebu. Protresavši šinjel, pogleda ga gordo i, držeći ga obema rukama, vešto ga nabaci na leđa Akakiju Akakijeviču, zatim ga rukom povuče i popravi ga otpozadi, pa onda dotera nabore da ležerno padaju. Kao čovek u godinama Akakij Akakijevič želeo je da proba i rukave, Petrovič mu pomaže da ih navuče – pokazalo se da su i rukavi dobro napravljeni. Ukratko, šinjel je ispao savršen i odlično je stajao. Petrovič ne propusti priliku da naglasi da je uzeo tako malo samo zato što radi bez firme, u maloj ulici, i uz to, poznaje Akakija Akakijeviča – a na Nevskom prospektu samo za ruke uzeli bi mu sedamdeset pet rubalja. Akakij Akakijevič nije hteo da se raspravlja s njim, a i plašio se velikih suma kojima je Petrovič voleo da diže prašinu. Platilo mu je, zahvalio i pošao u nadleštvo u novom šinjelu. Petrovič izađe za njim i stojeći na ulici, dugo je izdaleka posmatrao šinjel, a zatim je namerno skrenuo u stranu da bi, preprečivši krivom uličicom, ponovo izbio na glavnu ulicu i još jednom osmotrio svoj šinjel s druge strane, to jest, direktno s lica.

Akakij Akakijevič išao je ulicom u prazničnom raspoloženju. Osećao je na sebi novi šinjel, pa se ispunjen unutrašnjim zadovoljstvom nekoliko puta čak i nasmešio. Zaista, od šinjela je imao dvostruku korist: prvo – topao je, drugo – lep je. Išao je putem potpuno odsutani iznenadio se kad se našao u nadležstvu. U predvorju je skinuo šinjel, osmotrio ga sa svih strana i poverio posebnoj brizi vratara. Nije poznato kako su u nadležstvu odjednom svi saznali da Akakij Akakijevič ima novi šinjel i da starog kaputa više nema. Odmah su istrčali u predvorje da vide novi šinjel Akakija Akakijeviča. Prilazili su da mu čestitaju i da ga hvale, on se u početku samo smeškao, a onda mu je postalo čak i neprijatno. Kad su ga okružili i počeli da ga ubeđuju da novi šinjel treba pokvasiti i da u najmanju ruku treba da priredi prijem za sve kolege, Akakijevič se potpuno izgubio, nije znao šta da radi, šta da kaže i kako da se izvuče. Tek posle nekoliko minuta, pocrvenevši do ušiju, počeo je prilično naivno da objašnjava da to nije novi šinjel, da to nije ništa, da je to stari šinjel. Najzad, jedan činovnik, pomoćnik šefa odseka, verovatno da bi pokazao da nije uobražen i da druguje i s nižima od sebe, reče: „Dobro, umesto Akakija Akakijeviča, ja vas sve večeras pozivam na čaj, ionako mi je danas imendan.“ Naravno, činovnici su na licu mesta čestitali pomoćniku šefa odseka i rado su prihvatili njegov poziv. Akakij Akakijevič pokušao je da se izvini, ali svi su počeli da ga ubeđuju da to nije lepo, da je to sramota, tako da nije mogao da se izvuče. Međutim, kasnije kad se setio da će zahvaljujući tome i predveće moći da prošeta u novom šinjelu, bilo mu je drago. Čitav taj dan bio je za Akakija Akakijeviča pravi praznik. Kući se vratio u najboljem raspoloženju, skinuo je šinjel i pažljivo ga okačio na zid, osmotrivši još jednom sukno i postavu, pa zatim specijalno, radi poređenja, izvuče svoj stari kaput koji se potpuno olinjao - pogleda ga pa se sam nasmeja; razlika je bila ogromna! I kasnije, za vreme ručka smeškao bi se kad god bi se setio stanja u kome je bio stari kaput. Ručao je u dobrom raspoloženju, a posle ručka nije ništa pisao, nikakva akta, nego se izležavao u postelji dok se nije smrklo, onda je brzo navukao šinjel i izašao na ulicu. Na žalost, ne možemo tačno da vam kažemo gde je stanovao činovnik koji je slavio imendan: sećanje nas naglo izdaje i sve što postoji u Petrogradu, sve kuće i ulice, slile su se i pomešale u našoj glavi, tako da nam je jako teško da nešto iz nje izvučemo u ispravnom stanju. Kako bilo da bilo, jedno je sigurno – činovnik je živeo u lepšem kraju grada, dakle, daleko od Akakija Akakijeviča. Akakij Akakijevič je najpre morao da prođe nekim pustim, slabo osvetljenim ulicama, ali što se više približavao činovničkom stanu ulice su postajale sve življe, prometnije i osvetljenije. Sve češće su promicali pešaci, sretao je i lepo odevene dame, muškarci su nosili okovratnike od dabrovog krzna, ređe je sretao seljake sa svojim drvenim rešetkastim saonicama načičkanim pozlaćenim ekserčićima; zauzvrat, stalno je sretao kočijaše s tamnocrvenim baršunastim kapama,

lakovanim saonicama, pokrivačima od medveđeg krzna i kočije sa ukrašenim sedištima za kočijaše koje su letele ulicom, škripeći točkovima po snegu. Za Akakija Akakijeviča sve je to bilo novo. On već nekoliko godina nije izlazio uveče na ulicu. Privučen jednom slikom zastao je pred jednim osvetljenim izlogom da pogleda lepoticu koja je skidala čizmicu obnaživši pri tom svoju neobično lepu nogu, dok je iza njenih leđa kroz vrata virio neki muškarac sa zaliscima i lepom kratkom bradicom ispod usne. Akakij Akakijevič odmahnu glavom i osmehivajući se nastavi svojim putem. Zašto se osmehnuo – zato što je ugledao neobičan prizor za koji ipak svako ima razumevanja, ili zato što je, kao i mnogi činovnici pomislio: „Eh ti Francuzi! Nema šta, kad oni nešto zamisle onda, zaista ovaj...“ A možda ni to nije pomislio. Niko ne može da se uvuče u dušu čoveku i da sazna sve njegove misli. Najzad stiže do kuće u kojoj je stanovao pomoćnik šefa odseka. Činovnik je živeo na visokoj nozi – na stepeništu je goreo fenjer, stan se nalazio na prvom spratu. Ušavši u predsoblje, Akakij Akakijevič ugleda na podu redove kaljača, između njih, na sred sobe stajao je samovar, šišteći i puštajući oblake pare. Na zidovima su bili okačeni šinجلي i ogrtači od kojih su neki imali okovratnik od dabrovog krzna ili kadifene revere. Iza zida su se čuli galama i žagor koji odjednom postadoše jasni i zvonki kad se vrata otvoriše i izađe lakej noseći poslužavnik s ispražnjenim čašama, šlagom i korpicom keksa. Očigledno, činovnici su se odavno iskupili i već su popili prvu čašu čaja. Okačivši sam svoj šinjel, Akakij Akakijevič uđe u sobu i odjednom se suoči sa svećama, činovnicima, lulama i stolovima za kartanje, a uši mu ispuniše nejasan žagor koji je dolazio sa svih strana. On nespretno stade na sred sobe pokušavajući da se seti šta treba da radi. No, već su ga приметili, dočekali su ga uzvicima i svi su odmah izašli u predsoblje i razgledali njegov šinjel. Mada se malo zbunio, Akakij Akakijevič kao prostodušan čovek nije mogao da se ne raduje videći kako mu svi hvale šinjel. Zatim, razume se, svi ostaviše njega i njegov šinjel i okrenuše se, kao što je red, stolovima za vist. Sve to – buka, žagor i gomila ljudi, sve je to za Akakija Akakijeviča bilo neobično. Prosto nije znao kako da se ponaša, šta da radi s rukama, nogama i čitavom svojom pojavom. Seo je pored kartaroša, gledao je u karte, zavirivao u lica igrača i posle izvesnog vremena počeo je da zeva, da oseća dosadu, tim pre što je vreme kada je on obično odlazio na počinak odavno prošlo. On htjede da se oprostí od domaćina ali ne pustiše ga i objasniše mu da neizostavno mora da ispije pehar šampanjca u čast svog novog šinjela. Sat kasnije poslužiše večeru koja se sastojala od vinegreta, hladne teletine, paštete, kolača i šampanjca. Akakija Akakijeviča naterашe da ispije dva pehara i on posle toga oseti da je u sobi postalo veselije, pa ipak, nije mogao da zaboravi da je već dvanaest sati i da je odavno trebalo da krene kući. Da ga domaćin slučajno

ne bi opet zadržao, iskrade se iz sobe, pronađe u predsoblju šinjel koji na svoju veliku žalost ugleda na podu, istrese ga, skide s njega sve, do najmanje trunčice, navuče ga i krene niz stepenice. Na ulici je sve još bilo osvetljeno. Neki manji dućani, ta stalna sastajališta slugu i svakojakih ljudi, bili su otvoreni, iz drugih, pak, koji su bili zatvoreni kroz pukotine na vratima izbijali su zraci svetlosti što je značilo da je u njima još živo i da sluge i sluškinje, verovatno, dovršavaju svoje priče i razgovore, dok se njihove gazde pitaju što ih još nema. Akakij Akakijevič bio je izvanredno raspoložen, iznenada je čak potrčao za jednom damom koja je kao munja proletela kraj njega njišući se čitavim telom, ali je brzo odustao i nastavio po starom, lagano, čudeći se i sam odkud mu odjednom tolika brzina. Uskoro pred njim počеше da se pružaju puste ulice koje ni danju nisu mnogo vesele, a noću pogotovo. Sada su bile još gluvlje i bezljudnije. Fenjeri su bili ređi – očigledno tu su već štedeli na ulju. Počеше da promiču drvene kućice i plotovi. Nigde žive duše, samo se na ulicama svetlucao sneg i tužno su se crneli usnuli niski kućerci sa spuštenim kopcima. Stigao je do mesta gde je ulicu presecao beskrajn trg s jedva vidljivim kućicama na suprotnoj strani, koji je zjapio kao strašna pustinja.

Negde u daljini svetlucao je plamičak u nekoj stražari, koja kao da je bila na kraju sveta. Tu se veselost Akakija Akakijeviča osetno smanjila. Na trg je stupio s nekim nagonim strahom, srce mu je predosećalo nešto loše. Pogledao je oko sebe: kao da je na sred mora. „Ne, bolje da ne gledam“, pomisli i krene zatvorenih očiju. A kada ih je otvorio da pogleda koliko mu je još ostalo do kraja trga, iznenada, tako reći ispred samog nosa, ugleda neke brkate ljude, ali kakve – to nije mogao da razazna. Pred očima mu se smrče, a srce poče da mu skače u grudima. „To je moj šinjel!“, reče jedan od njih, gromoglasno, zgrabivši ga za okovratnik. Akakij Akakijevič htjede da poviče „U pomoć!“ , kad mu drugi gurnu pod nos pesnicu koja nije bila manja od činovničke glave, i pripreti: „Samo pisni!“ Akakij Akakijevič osetio je kako su mu svukli šinjel i kako su ga udarili kolenom, a onda je pao i više ništa nije osećao. Posle nekoliko minuta došao je k sebi i ustao je, ali u blizini nije bilo više nikoga. Osetio je da mu je hladno i da mema šinjela, počeo je da viče, ali glas mu je bio slab i kao da mu nije bilo na kraj pameti da dopre do kraja trga. Očajan, ne prestajući da viče, potrča preko trga pravo prema stražari kraj koje je, naslonjen na svoju halebardu, stajao naslonjen stražar, radoznalo gledajući i pitajući se – kog đavola čovek viče i trči prema njemu. Dotrčavši do stražara, Akakije Akakijevič zadihan poče da ga grdi što spava i ne pazi pa ne vidi kako pljačkaju čoveka. Stražar mu odgovori da nije ništa primetio, da je video kad su ga na sred trga zaustavila dva čoveka, ali mislio je da su mu to prijatelji, a za njega bi bilo bolje da ne viče badava nego da

sutra svrati do nadzornika, on će pronaći ko mu je oteo šinjel. Akakije Akakijevič vratio se kući u neurednom stanju: kosa koja mu se u malim količinama zadržala na slepoočnicama i potiljku bila je raščupana, na slabinama grudima i pantalonama beleo se sneg. Začuvši strašnu lupu na vratima stara gazdarica skoči iz postelje i s papučom na samo jednoj nozi pohita da otvori vrata, iz skromnosti pridržavajući košulju na grudima, ali kad vide u kakvom je stanju Akakij Akakijevič, naglo ustuknu. On joj ispriča šta mu se dogodilo, ona pljesnu rukama i reče mu da treba da ode direktno načelniku policije, da će ga policijski nadzornik slagati – obećaće a zatim će otezati, da mu je najbolje da odmah ode načelniku, da ga ona čak poznaje, jer Ana Čuhonka, koja je ranije kod nje bila kuvarica, sada radi kao dadilja kod načelnika, da ona često viđa i njega lično kako prolazi kraj njihove kuće, da se i on svake nedelje moli u crkvi, i da je, po svoj prilici, neki dobar čovek. Saslušavši ovaj predlog Akakij Akakijevič ode polako tužan u svoju sobu, a kako je proveo noć u njoj, to zna samo onaj ko može da se uživi u položaj drugih. Rano ujutru ode načelniku ali mu rekoše da načelnik spava, on dođe u deset – opet mu rekoše da spava, on dođe u jedanaest – rekoše mu da načelnik nije kod kuće, on dođe u vreme za ručak ali pisari u prijemnoj sobi ne htedoše da ga puste, zahtevajući da im prvo kaže kakvim poslom dolazi, kakva ga je nužda dovela i šta mu se dogodilo. Tako da, najzad, Akakije Akakijevič odluči da se jednom u životu i on pokaže, pa odlučno reče da mora da vidi načelnika lično, da oni ne smeju da ga sprečavaju, da je iz nadležstva izašao službeno, i da će oni, kad se požali, videti svoga boga. Na ovo pisari ne smedoše ništa reći, pa jedan od njih ode po načelnika. Načelnik je priču o otmici šinjela primio nekako čudno. Umesto da obrati pažnju na najvažnije, počeo je da ispituje Akakija Akakijeviča zašto se tako kasno vraćao kući, da nije svraćao u kuću srama i da se nije tamo zadržao, tako da se Akakij Akakijevič potpuno izgubio i izašao od njega ne znajući da li će istraga biti pokrenuta. Čitav taj dan bio je van sebe (jedini put u svom životu). Sutradan se pojavio izbledela lica i u svom starom kaputu koji je sad izgledao još bednije. Mada je bilo činovnika koji ni ovoga puta nisu propustili priliku da mu se podsmehnu, priča o otmici šinjela ipak je mnoge dirnula. Odmah odlučiše da prikupe dobrovoljni prilog – ali prikupiše sve samu sitninu, jer su se pre toga pošteno istrošili pretplativši se na direktorov portret i nekakvu knjigu, na predlog načelnika odeljenja koji je bio piščev prijatelj. Dakle, prikupljena suma bila je beznačajna. Jedan činovnik sažali se na Akakija Akakijeviča i odluči da mu pomogne bar dobrim savetom, da ga nauči da ne ide policijskom nadzorniku, jer će i u slučaju da se ovaj potruđi i da ga slučajno nađe, kako bi zaslužio pohvalu pretpostavljenih, šinjel ipak ostati u policiji, ukoliko Akakij Akakijevič ne podnese zakonske doaze da je njegov – nego da se obrati jednoj važnoj ličnosti, jer ona, povezavši se i porazgovaravši s nadležnima može da učini da se

stvar ubrza. Kako nije imao izbora, Akakij Akakijevič odluči da ode važnoj ličnosti. Na kakvoj dužnosti je bila važna ličnost i kakve poslove je obavljala nije poznato. Valja znati da je jedna važna ličnost tek nedavno postala važna, a do tada je bila nevažna. Uostalom, njen položaj se ni sad ne smatra važnim u poređenju sa drugim, važnijim – ali uvek će se naći krug ljudi za koje je ne važno u očima drugih veoma važno. Važna ličnost nastojala je da poveća svoju važnost i mnogim drugim sredstvima – kao na primer: zavela je da je prilikom dolaska u nadležstvo niži činovnici dočekuju na stepeništu, da niko ne ulazi u kancelariju direktno, već da sve ide utvrđenim redom – koleški asesor referiše gubernijskom sekretaru, gubernijski sekretar titularnom savetniku ili nekom drugom pretpostavljenom i tek onda stvar dolazi do nje. Tako je to u svetoj Rusiji gde je sve zaraženo podražavanjem, gde svako oponaša i podražava svog načelnika. Priča se čak da je neki titularni savetnik, kad su ga postavili za načelnika neke samostalne kancelarije, odmah ogradio posebnu prostoriju za sebe, nazvavši je „uredom“, a pored vrata je postavio nekakve razvodnike s crvenim okovratnicima i širitima koji su otvarali vrata svakom posetiocu, mada se u sobu jedva mogao smestiti običan pisaći sto. Držanje i navike važne ličnosti bili su strogi ali ne i previše složeni. Osnovu načelnikovog sistema činila je strogost. „Strogost, strogost i samo strogost!“, govorio bi često i kod poslednje reči obično bi značajno pogledao onog kome se obraćao, mada za to nije bilo nikakvog razloga, jer je desetak činovnika koji su činili upravni mehabizam kancelarije ionako živelo u strahu; čim bi ga opazili iz daleka, odmah bi ostavljali svoj posao i stojeći bi čekali da prođe kroz sobu. Njegove svakodnevne razgovore s potčinjenima karakterisala je strogost i oni su se svodili na tri rečenice: „Kako se usuđujete? Zna li vi s kim govorite? Shvatate li ko se nalazi pred vama?“ Inače, u duši je bio dobar čovek, ljubazan i predusretljiv prema drugovima, ali generalski čin ga je potpuno izbacio iz ravnoteže, zbunio se, skrenuo je s puta i više nije znao kako da se ponaša. Kad bi se našao sa sebi ravnim ljudima bio bi na svom mestu, pristojan i relativno pametan, ali čim bi se našao u društvu ljudi koji su bili makar za jedan čin niži od njega, ne bi bio ni za šta – ćutao bi i njegov položaj pobuđivao bi samilost, tim pre što bi i sam bio svestan da bi to vreme mogao da provede neuporedivo lepše. U očima bi mu se povremeno pojavila silna želja da se pridruži nekoj zanimljivoj grupici ili razgovoru, ali bi se odmah upitao da to ne bude previše s njegove strane, da ne ispadne familijarno i da zbog toga ne izgubi nešto od svog ugleda? Zahvaljujući takvom rezonovanju uvek je ćutao i tek povremeno ispuštao bi neke jednosložne reči, pa su ga zbog toga proglasili za vrlo dosadnog čoveka. Tu važnu ličnost posetio je i naš Akakij Akakijevič i to u najnezgodnije vreme za sebe ali u pravi čas za važnu ličnost. Načelnik je bio u svom kabinetu i vrlo, vrlo veselo pričao s poznanikom i drugom iz detinjstva s kojim se nije video više godina.

U tom trenutku referisaše mu da je došao neki Bašmačkin, i on oštro upita: „Ko je taj?“, odgovoriše mu: „Neki činovnik.“ „A, neka pričeka, sad nije trenutak!“, zaključí. Ovde valja reći da je general slagao: Akakij Akakijevič došao je u pravi čas, on se odavno napričao s prijateljem i odavno su razgovor prekidali dugim ćutanjem, blago tapšući jedan drugog po kolenu i ponavljajući: „Tako, Ivane Abramoviču! Znači tako, Stepane Varlamoviču!“ No, i pored toga, načelnik je naredio činovniku da čeka želeći time da prijatelju, čoveku koji odavno nije bio u službi i koji je živeo na selu pokaže kako dugo čekaju ljudi na prijem kod njega. Najzad, napričavši se, bolje reći, načutavši se do mile volje i popušivši cigaru u udobnoj fotelji s položenim naslonom, on se tobože, odjednom priseti i reče sekretaru koji je došao s predmetima da mu referiše. „Ah da, tamo, čini mi se čeka činovnik, kažite mu da može da uđe.“ Ugledavši skrušenog Akakija Akakijeviča i njegov otrcani vicmundir, odmah ga upita: „Šta želite?“, odsečnim, tvrdim glasom koji je pred ogledalom u svojoj sobi specijalno uvežbavao nedelju dana pre nego što je dobio svoje sadašnje mesto i generalski čin. Akakij Akakijevič se odmah uplaši i zbuni, pa kako je znao i umeo i koliko mu je jezik bio slobodan, dodajući još češće nego obično česticu „ovaj“, objasni da je imao potpuno nov šinjel, da je opljačkan na bezdušan način i da se obraća njemu, da se on zauzme, ovaj, poveže s gospodinom šefom policije ili s nekim drugim i da nađe njegov šinjel. Generalu se, ko zna zašto, ovakvo obraćanje učinilo familijarnim.

- Zar vi, milostivi gospodine – reče oštro – ne znate red? Zar ne znate gde se nalazite? Zar ne znate kako se vodi postupak? Treba najpre da podnesete molbu kancelariji, ona bi otišla šefu odseka, zatim načelniku odeljenja, pa bi bila predata sekretaru, a sekretar bi je dostavio meni...

- Vaša preuzvišenosti! –reče Akakij Akakijevič, trudeći se da prikupi ono malo hrabrosti što se moglo naći u njemu i istovremeno osećajući kako ga obliva znoj. – Vaša preuzvišenosti, ja vas ne bih uznemiravao, ali sekretari su, ovaj... nepouzdana ljudi...

- Šta, šta, šta? – upita važna ličnost. – Otkud vam takva smelost? Otkud vam takve misli? Ko to mlade ljude podbunjuje protiv načelnika i pretpostavljenih?

Važna ličnost izgleda nije primetila da je Akakij Akakijevič prevalio pedesetu. Dakle, čak i kad bi se moglo reći da je mlad, to bi bilo samo relativno, to jest, u odnosu na nekog ko već ima sedamdeset godina.

- Zna li vi kome govorite? Shvatate li vi ko se nalazi pred vama? Shvatate li vi to, shvatate, pitam ja vas?

Pri tom udari nogom o pod pridajući svom glasu jačinu da bi se ovaj uplašio. Jadni Akakij Akakijevič pretrnu od straha, posrnu i zatetura se, tako da više nije mogao da stoji; da odmah nisu

pritrčali poslužitelji da ga pridrže, svalio bi se na pod. Izneli su ga jedva živog. A važna ličnost, zadovoljna što je efekat prevazišao sva očekivanja i opijena saznanjem da njena reč može i da onesvesti čoveka, pogleda iskosa prijatelja da vidi kako je on to primio i sa zadovoljstvom primeti da se ovaj nelagodno oseća i da se i sam pomalo plaši.

Akakij Akakijevič nije znao ni kako je sišao niz stepenice, ni kako se našao na ulici. Nije osećao ni ruke ni noge. Prvi put u životu izgrdio ga je jedan general i to još nenadređen. Otvoreni usta išao je kroz mećavu i stalno silazio s trotoara. Vetar je po petrogradskom običaju duvao sa svih strana, iz svih uličica. Za tren je dobio anginu i kad se dovukao do kuće nije bio u stanju da izgovori ni jednu reč, sav je otekao i pao u postelju. Eto, kako pogubno, ponekad, deluju prekori pretpostavljenih! Sutradan je dobio jaku groznicu. Zahvaljujući velikodušnoj pomoći petrogradske klime bolest se razvijala brže nego što se moglo očekivati i kada je došao doktor nije mogao učiniti ništa drugo nego da opipavši puls prepíše vruće obloge, i to samo da bolesnik ne bi ostao bez blagotvorne medicinske pomoći, inače je predviđao da će u roku od trideset šest časova sigurno umreti. Zatim se obratio gazdarici i rekao joj: „A vi, draga moja, ne gubite vreme, naručite mu odmah sanduk od borovine, jer hrastov bi za njega bio previše skup.“ Da li je Akakij Akakijevič čuo smrtnu presudu, i ako je čuo, da li ga je potresla, da li je zažalio za svojim ubogim životom to će ostati večita tajna jer je bolesnik sve vreme bio u vatri i bunilu. Stalno su mu se priviđale razne scene, sve jedna od druge čudnija: čas bi od Petroviča zahtevao da mu napravi šinjel s nekakvim klopama za lopove koji su mu se neprestano priviđali pod krevetom pa je često pozivao gazdaricu da ih izvuče, jednog je čak našao ispod pokrivača; čas bi pitao zašto pred njim visi stari kaput kad on ima novi šinjel, čas bi uobražavao da stoji pred generalom, da sluša njegove prekore i da mu odgovara: „Kriv sam, vaša preuzvišenosti“, čas bi hulio na Boga, upotrebljavajući najružnije psovke, tako da se gazdarica koja od njega nikad nešto slično nije čula, krstila u čudu, tim pre što su psovke dolazile neposredno posle reči „vaša preuzvišenosti“. Zatim bi pričao svakojake gluposti koje se nisu mogle razabrati, samo se moglo zaključiti da se sve nepovezane reči i misli stalno vrte oko šinjela. Najzad, jadni Akakij Akakijevič ispusti dušu. Ni sobu ni njegove stvari nisu zapečatili; prvo – zato što nije imao naslednika, a drugo – zato što je nasledstvo bilo veoma skromno; sve u svemu, snop guščijih pera, dest belog službenog papira, tri para kratkih čarapa, dva-tri dugmeta otpala s pantalona, i čitaocu već poznati kaput. Kome je sve to pripalo, sam Bog zna. Priznajem, to pripovedača ove priče nije ni zanimalo.

Akakija Akakijeviča odvezoše i sahraniše. I Petrograd osta bez Akakija Akakijeviča, kao da ga nikad nije ni bilo u njemu. Iščezlo je i nestalo biće koje niko nije štutio, koje niko nije ni voleo, koje nikog nije

zanimalo i za koje se nije zainteresovao čak ni prirodnjak koji ne propušta priliku da nabode na čiodu i običnu muvu kako bi je ispitao pod mikroskopom – biće koje je pokorno podnosilo kancelarijska podsmevanja i koje je bez nekog posebnog razloga otišlo u grob, ali i biće koje je – doduše, pred sam kraj života, ipak posetio dragi gost, u vidu šinjela, da mu za trenutak ulepša tužni život, i na koje se zatim nesreća okomila isto tako nemilosrdno kao i na careve i gospodare sveta...

Nekoliko dana posle njegove smrti iz nadležstva posladoše poslužitelja s naređenjem da se Akakij Akakijevič odmah javi – naređenje je izdao načelnik, ali poslužitelj je morao da se vrati neobavljena posla, a kad su ga upitali: „zašto?“, izrazio se ovim rečima: „Prosto zato što je već umro, sahranjen je pre četiri dana.“ Tako su u nadležstvu saznali za smrt Akakija Akakijeviča i sutradan je na njegovom mestu već sedeo novi činovnik koji je bio mnogo viši rastom i koji nije ispisivao slova uspravno, već položeno i koso.

No, ko bi mogao pretpostaviti da to još nije kraj priče o Akakiju Akakijeviču - da mu je bilo suđeno da posle smrti proživi nekoliko dana, u nagradu za život koji niko nije primećivao. A upravo to se dogodilo i naša tužna priča neočekivano je dobila fantastičan kraj. Po Petrogradu se iznenada proneše glasine da se kod Kalinkina mosta i dalje od njega pojavljuje mrtvac u liku činovnika koji traži nekakav ukradeni šinjel i koji pod tim izgovorom s leđa svih prolaznika, bez obzira na čin i zvanje, skida šinjele – kako one od mačijeg i dabrovog krzna, vate, krtice i lisice, tako i medveđe bunde. Ukratko, krzno i kožu svih vrsta kojima su se ljudi dosetili da zaštite svoju kožu. Jedan činovnik video je mrtvacu svojim očima i odmah je u njemu prepoznao Akakija Akakijeviča, ali pri tom se toliko uplašio da je pobegao glavom bez obzira, pa nije stigao da ga bolje pogleda, već je samo izdaleka video da mu je ovaj pripretio prstom. Sa svih strana neprestano su stizale žalbe da su, usled noćnih krađa šinjela, leđa, ne samo titularnih nrgo i tajnih savetnika izložena jakoj prehladi. Policija je izdala naređenje da se mrtvac uhvati po svaku cenu, živ ili mrtav, i da se za primer ostalima, najstrožije kazni. I malo je nedostajalo pa da se u tome uspe. Naime, stražar jedne četvrti u Korjuškinovoj ulici čvrsto je zgrazio mrtvacu za vrat i to na mestu zločina, dok je pokušavao da skine šinjel s nekog penzionisanog muzičara koji je svojevremeno svirao na flauti. Pošto ga je ščepao za vrat on je pozvao svoja dva druga i naredio im da ga pridrže, a on se za trenutak sagao da iz čizme izvuče duvankesu s burmutom, da malo okrepi nos koji mu je već šest puta promrzao – ali to je, očigledno, bio neki tako jak burmut da ni mrtvac nije mogao da ga podnese. Začepivši prstom desnu nozdrvu, stražar nije stigao levom da ušmrkne ni pola šake, kad mrtvac kinu tako snažno da je odjednom zaslepeo sva tri stražara. Dok su oni pesnicama trljali oči mrtvac se izgubio bez traga, tako da posle nisu bili sigurni ni da su ga imali u rukama. Od tog dana stražari su se toliko plašili mrtvacu da su

izbegavali da hvataju i žive ljude, zadovoljavajući se time da im izdaleka viknu: „Hej ti, produži svojim putem!“, pa je mrtvac-činovnik počeo da se pojavljuje i ispred Kalinkina mosta, uterujući strah u kosti svim plašljivcima.

No, mi smo potpuno zaboravili na važnu ličnost koja je, zapravo i zaslužna za neverovatan kraj ove potpuno istinite priče. Pre svega, dug prema istini zahteva da se kaže da je važna ličnost ubrzo po odlasku jadnog Akakija Akakijeviča koja je izgrdila na pasja kola, osetila nešto nalik na sažaljenje. Samilost nije bila strana načelniku, njegovom srcu bila su bliska mnoga lepa osećanja, mada ih je čin sprečavao da se ispolje. Čim mu je prijatelj izašao iz kabineta, on je počeo da razmišlja o jednom Akakiju Akakijeviču, i od tada, bezmalo svakog dana priviđao mu se jadni činovnik koji nije mogao da podnese grdnju starešine. Pomisao na njega toliko ga je proganjala da je nedelju dana kasnije odlučio da pošalje jednog činovnika da vidi kako je Akakij Akakijevič, šta radi i treba li mu kakva pomoć – a kada su ga obavestili da je titularni savetnik naprasno umro u groznici, počela je da ga muči savest i čitav dan je bio neraspoložen. Želeći da se malo rasonodi i oslobodi neprijatnih utisaka otišao je jednom svom prijatelju kod kojeg je zatekao poveće društvance i u kome su, što je najvažnije, svi bili jednaki po činu, tako da je mogao slobodno da se ponaša. To je izvanredno delovalo na njegovo duševno raspoloženje. Otvorio se, postao je ljubazan i prijatan u razgovoru, jednom rečju, proveo je neobično prijatno veče. Za vreme večere popio je dve čaše šampanjca – to je sredstvo koje, kao što je poznato, stvara dobro raspoloženje. Šampanjac ga je naveo na razne ekstremnosti, pa je odlučio da ne ide kući, nego da prvo svrati do jedne poznanice - Karoline Ivanovne, koja je, čini se, bila nemačkog porekla i s kojom je bio u prijateljskim odnosima. Valja reći da je načelnik bio čovek u godinama, dobar suprug i uvažena glava porodice. Dva sina, od kojih je jedan već radio u kancelariji i ljupka šesnaestogodišnja kćerka, malo povijenog ali lepog nosića, svakog dana su mu ljubili ruku, govoreći: „Bon-jour, papa“. Njegova supruga, još sveža i dopadljiva žena, najpre bi mu pružila svoju ruku da je poljubi, a zatim bi, okrenuvši je, poljubila njegovu. Mada je bio zadovoljan domaćim porodičnim nežnostima, on je smatrao da za intimne odnose treba da ima prijateljicu u drugom delu grada. Ta prijateljica nije bila ni mlađa ni lepša od njegove žene, ali takvi su svetski običaji i nije naše da o njima sudimo. Dakle, načelnik siđe niz stepenice, sede u saonice i naredi kočijašu: „Karolini Ivanovnoj!“, pa se onda dobro umota u topli šinjel i prepusti se prijatnom sanarenju, najlepšem za koje Rus zna – onom kada čovek ne razmišlja ni o čemu a misli same naviru, sve jedna od druge lepša, ne zahtevajući od njega da juri za njima i da ih traži. S uživanjem se prisećao svih reči koje su izazvale smeh malog društvanceta, mnoge čak tiho ponovi i zaključi da su isto tako smešne kao i ranije i da nije čudo što im se i

sam smejao od sveg srca. Na mahove mu je, ipak, smetao žestok vetar koji je otrgnuvši se ko zna odakle i iz kojih razloga, ubacivao hrpe snega, stalno ga šibao po licu i napinjao okovratnik od šinjela, kao jedro prebacujući mu ga preko glave i primoravajući ga da se stalno s mukom izvlači iz njega. Odjednom, načelnik oseti da ga je neko čvrsto zgrabio za okovratnik. Okrenuvši se ugleda omamljenog čoveka u starom otrcanom vicmundiru, i užasnut prepozna u njemu Akakija Akakijeviča. Činovnikovo lice bilo je belo kao sneg i podsećalo je na mrtvaca. Neopisiv užas obuze važnu ličnost kada se mrtvačeva usta iskriviše i jezivo zaudarajući na raku izgovoriše ove reči: „A, tu si! Najzad sam te, ovaj, uhvatio za okovratnik! Baš mi tvoj šinjel treba! Nisi hteo da se pobrineš o mom, nego si me još i izgrdio – sad ćeš mi dati svoj!“ Jadni načelnik, umalo nije premro od straha. Ma koliko da je u kancelariji i uopšte pred potčinjenima bio autoritativan, i mada bi svako, kad bi video njegov muževni izgled i figuru, rekao: „U kakav čovek!“, ovom prilikom on je, kao i mnogi drugi ljudi junačke spoljašnjosti, osetio takav strah da je s razlogom počeo da strepi od srčanog napada. On požuri da skine šinjel, pa nekim tuđim glasom doviknu kočijašu: „Teraj iz sve snage kući!“ Kad ču glas koji se obično koristi u odlučnim trenucima i često popraća i nečim mnogo stvarnijim, kočijaš za svaki slučaj uvuče glavu u ramena, zamahnu bičem i saonice strelovito poleteše. Za nešto više od šest minuta načelnik je već bio pred svojom kućom. Bled, uplašen i bez šinjela, umesto da stigne do Karoline Ivanovne, stigao je kući, nekako se dovukao do svoje sobe i proveo je veoma tešku noć, tako da mu je sutradan ujutru, dok su pili čaj, ćerka otvoreno rekla: „Ti si tata danas strašno bled!“ Međutim, tata je ćutao i ni jednom rečju nije pomenuo ono što se desilo, ni gde je bio, ni kud je hteo da ode. Taj događaj ostavio je na njega snažan utisak. Mnogo ređe je govorio potčinjenima: „Kako se usuđujete, znate li ko se nalazi pred vama?“, a i kad bi nekom rekao, to je bilo tek pošto bi saslušao u čemu je stvar. Međutim, još čudnije je što se od tog događaja činovnik-mrtvac više nije pojavljivao – očigledno, generalov šinjel mu je odgovarao. U svakom slučaju, više se nigde nije čulo da je neko ostao bez šinjela. Pa ipak, mnogi ljudi, poslovni i bojažljivi nisu mogli da se smire i govorili su da se na periferiji grada još pojavljuje činovnik-mrtvac. I zaista, jedan kolomenski stražar video je svojim očima kad se iza jedne kuće pojavilo priviđenje, ali kako je po prirodi bio slabičak, tako da ga je jednom obično prase, istrčavši iz neke kuće, oborilo s nogu, na veliko zadovoljstvo kočijaša koji su stajali u blizini i od kojih je on zbog tog podsmevanja uzeo po groš za burmut; dakle pošto je bio slabičak, nije smeo da ga zaustavi, već ga je samo pratio po mraku, sve dok se, najzad, priviđenje iznenada nije okrenulo i upitalo: „Šta hoćeš?“ i pri tom je pokazalo takvu pesnicu kakvu je i kod živog čoveka teško videti. Stražar mu odgovori: „Ništa, ništa!“ i odmah okrene natrag. Priviđenje je sad već bilo mnogo višeg rasta, imalo je ogromne brkove i pustivši korak, po svoj prilici, prema Obuhovom mostu, izgubilo se u noćnoj tmuni.

H. Forney

M. Sibinović – Gogoljev smeh kroz suze, tuge i ganuća

1

Bez straha od preterivanja može se reći da je Nikolaj Vasiljevič Gogolj (1809 - 1852) pisac koji spada u red najvećih svetskih pripovedača. Posle pojavljivanja već prvog dela prve njegove zbirke pripovedaka *Večeri u seocetu kraj Dikanjke* (ovaj naslov je kod nas preveden još i kao *Večeri na salašu kraj Dikanjke*, odnosno *Večeri u zaseoku kraj Dikanjke*), 1831. godine, začetnik ruske moderne proze Aleksandar Puškin je napisao: „Upravo sam pročitao *Večeri u seocetu kraj Dikanjke*¹. One su me oduševile. Evo prave veselosti, iskrene, neusiljene, bez afektiranja i izveštačenosti. A na pojedinim mestima, kakva poezija! Kakva senzibilnost! Sve je to u današnjoj našoj književnosti tako neobično da ja još uvek ne mogu da dođem k sebi. Pričali su mi da su, kad je naš pisac ušao u štampariju gde su „*Večeri*“ objavljene, slagači počeli da praskaju u smeh i da se kikoću, pokušavajući šakama to da prikriju. Poslovođa mu je njihovu veselost objasnio priznanjem da su dok su njegovu knjigu slagali svi prosto umirali od smeha. Molijer i Filding bi sigurno voleli da nasmeju svoje šampare.“ Pet godina kasnije Puškin je u svom časopisu „*Savremenik*“, povodom drugog izdanja *Večeri u seocetu kraj Dikanjke*, svoju ocenu upotpunio ovako: „Naši čitaoci svakako pamte utisak koji je na njih ostavila pojava *Večeri na salašu*; svi su se obradovali tom živom opisu razigranog i raspevanog plemena, svežim slikama maloruske prirode, veselosti prostodušnoj i istovremeno lukavoj. Kako smo se iznenadili ruskoj knjizi koja nas je terala na smeh, mi koji se nismo smejali još od Fonvizinovog doba (D. I. Fonvizin je ruski komediograf iz druge polovine XVIII veka – M. S.) ! Toliko smo bili zahvalni mladom piscu da smo mu rado oprostili neujednačenost i nepravilnost stila, nevezanost i neuverljivost nekih priča... Autor je opravdao ovakvu popustljivost. On se od tada neprestano razvijao i usavršavao. Izdao je *Arabeske*, u kojima se nalazi njegov „*Nevski prospekt*“, njegovo najpotpunije delo. Odmah zatim pojavio se *Mirgorod* u kojima su svi žudno pročitali „*Starovremenske spahije*“, tu šaljivu, dirljivu idilu koja vas tera na smeh kroz suze, tuge i ganuća, i *Tarasa Buljbu*, čiji je početak dostojan *Valtera Skota*.“

¹ prim.priredivača

2

Zbog iznenadne smrti, Puškin nije stigao da okarakteriše i potom napisana Gogoljeva značajna dela kao što su pripovetka *Nos* (objavljena, inače, 1836. godine u njegovom časopisu *Savremenik*), pripovetka *Šinjel* (objavljena 1842.), kao ni roman *Mrtve duše* za koji mu je (kao i za komediju *Revizor*) on sam čak pozajmio ideju (Gogolj je, inače, poslednjih desetak godina nakon objavljivanja prvog dela *Mrtvih duša*, proveo pretežno u Italiji i Švajcarskoj – u ozbiljnoj duševnoj krizi, po nekima, u duhovnom religioznom preispitivanju svega što je napisao – kada je, pored ostalog, spalio i najveći deo rukopisa drugog dela *Mrtvih duša*)...

Zanimljivo je, međutim, da je uvek raspričani Gogolj, pripovedač koji pleni i opčinjuje čitaoce izuzetno dugačkim, složenim rečenicama nizanim poput đerdana, postao toliko drag Puškinu koji je utemeljujući rusku savremenu realističku prozu svojim Belkinovim pričama 1830. godine insistirao na misaonosti, kratkosti i sažetosti kao glavnim odlikama proze. Očigledno je da je veliki umetnik Puškin odmah osetio tu ogromnu snagu koja je izbijala iz Gogoljevog pripovedanja da je, možda, donekle i korigovao svoju desetak godina ranije formulisanu definiciju proznog umetničkog iskaza, i da upravo u tom kontekstu treba shvatiti i Puškinovo priznanje da je Gogolju u početku trebalo praštati na „nepravilnosti stila, nevezanosti i neuverljivosti nekih priča“. Ne treba smetnuti sa uma ni činjenicu da je, kao tvorac složenog sistema naratora iz svoje zbirke *Belkinove priče*, Puškin u Gogoljevom briljantnom „skazu“ („skaz je pripovedna stilizacija u ruskoj prozi, kada pripovedač u obliku monologa posebnog pričaoca, pripadnika i predstavnika neke društvene ili etničke grupe... stilizuje pričanje kao neposrednu improvizaciju pričaoca“) mogao videti i dokaz plodotvornosti sopstvenog umetničkog otkrića. U Gogoljevom upečatljivom „skazu“ borac za novi, za prozni stil Aleksandar Puškin će osetiti potvrdu tačnosti svog zapisa s kraja 1828. godine: „U zreloj književnosti nastaje vreme kada umovi, zasićeni jednostranim umetničkim delima, ograničenim krugom uslovljenog, probranog jezika, počinju da se obraćaju novim narodnim umotvorinama i neobičnom prostonarodnom govoru, u početku prezrenom.“ Puškin je tada sa žaljenjem konstatovao: „Mi ne samo što još nismo ni pomislili da približavamo pesnički izraz plemenitoj jednostavnosti već nastojimo da i prozi naturimo izveštačenost...“ Gogolj je u svojim večerima u seocetu kraj *Dikanjke* ruskoj prozi trasirao put za razbijanje postojećih šablona upravo okretanjem „novim narodnim umotvorinama“ i ranije „prezrenom“ – „neobičnom prostonarodnom govoru“.

3

Već do sredine sledeće decenije kritičar Visarion Belinski će uočiti i obrazložiti jednu bitnu razliku između Puškina i Gogolja, kojom će se potom veoma dugo baviti i književna kritika, i književna teorija i književna istorija. Naime, priznavajući Puškinu primat u koncipiranju i primeni osnovnih postavki realizma, koje se svode, pre svega, na objektivno slikanje „realnog“ života – on će Gogolja oceniti kao začetnika naglašene „kritičke“ orijentacije u slikanju realne životne stvarnosti. Belinski je Gogolja proglasio zapravo za utemeljivača ruske „naturalne škole“ u književnosti, koja je kasnije često nazivana i školom „kritičkog realizma“.

Poetika Gogoljevog „kritičkog realizma“, prema toj koncepciji, zasnivala se na objektivnoj analizi životne stvarnosti, posle koje se otkrivene negativne pojave izvrgavaju smehu ili satirično izoštravaju do maksimuma (najčešće do grotesknih razmera)... Čak i Gogoljev Taras Buljba, koji opeva slavnu herojsku prošlost, borbu pravoslavnih kozaka za odbranu slobode od poljskih katoličkih osvajača, tumačen je, pre svega, kao sredstvo za kritiku savremenog društva, za kritiku kozačkih potomaka koji su, ogrezli u banalnosti neratničke svakodnevice, ravnodušni prema visokim ljudskim idealima i humanim društvenim ciljevima (za kritiku potomaka nacionalnog junaka Tarasa Buljbe kakvi su bili, recimo, Ivan Ivanovič i Ivan Nikiforovič).

Ne bi se moglo reći da Gogolja nije tako shvatao ni sam Puškin, kad govori o Gogoljevom „smehu kroz suze, tuge i ganuća“. Doduše, mora se priznati da Gogolj ima i vredna dela koja nisu zasnovana na tom njegovom čuvenom „lukavom osmehu“. Tako, na primer, u njegovoj romantičarskoj pripovesti Strašna osveta unutrašnji naboj pesničke slike građen tako što je smeh zapravo zamenjen fantastikom strave i užasa.

4

Vreme je, međutim, pokazalo da je dubina Gogoljevih književnih dela davala mogućnost i za mnoga drugačija tumačenja. Ruski simbolisti su, recimo, kao i neki zapadnoevropski kritičari, Gogolja doživljavali kao preteču „evropske moderne, kao preteču dekadencije, pretka Kafkina, majstora groteske“ (Nos, Beleške jednog ludaka, Šinjel i dr.) Čuveni ruski književni kritičari teoretičar iz XX veka, „formalista“ Boris Ejhenbaum u Šinjelu, recimo, ne vidi delo o tragičnoj sudbini „malog čoveka“ u nehumanom birokratskom društvu, nego upravo parodičnu jezičku igru, vidi grotesku u kojoj se čitanje ove pripovetke kao realističke tragične priče natopljene humanošću – zapravo ismejavanja smenjivanjem pseudosentimentalnog tona i

kalambura. U tim kalamburima se jezički elementi pretvaraju u zadivljujuće groteskne „gestove“.

Engleski tumač Gogoljevog šinjela R. A. Pis problem Akakija Akakijeviča Bašmačkina vidi kao „problem komunikacije“.

Ima, dakako, i religioznih čitanja Šinjela. Naš autor Dragan Nedeljković beleži i komentariše, pored ostalih, jedno takvo tumačenje koje daje Nemač Prisen: „Prisen je potražio u Kalendaru svetaca hagiografiju svetog Akakija: bio je to, kako kaže, pustinjač koji je živio pod nadzorom dušebrižnika vrlo rđave ćudi, zbog čega je život svetog Akakija bio jako mučan. Odmah je primetan paralelizam sa sudbinom Gogoljevog Akakija Akakijeviča, žrtve svoje sredine. Ali Gogoljev činovnik je čudan neki svetac, opterećen požudom, koju simbolizuje njegov šinjel, i najzad, lišen nje od strane svete promisli. U toj neočekivanoj perspektivi delo, zaista, stiče nove i čudnovate dimenzije, kako kaže Žorž Niva.“

5

U našim opšteobrazovnim školskim programima celokupan Gogoljev književni opus odavno je, nažalost, sveden samo na upoznavanje samo sa njegovom komedijom Revizor. Ako je procenjeno da je roman Mrtve duše za učenike preobiman, sigurno je da je moralo da se u školskoj lektiri nađe mesta bar i za koju Gogoljevu pripovetku. Utoliko pre, kad se zna da je Gogoljeva proza ostavila značajne tragove i u našoj nacionalnoj pripovedačkoj prozi.

Nadamo se da će ovaj sasvim kratak izbor moći da zainteresuje naše mlade čitaoce i da, pored ostalog, ukaže na potrebu vraćanja Gogoljeve epske proze u savremenu srpsku kulturu. A ovde pomenuta, kao i niz drugih, nepomenutih različitih, često i oprečnih tumačenja Gogoljevih dela pokazuju da je književni opus ovog velikog ruskog i svetskog pripovedača sigurno ni danas nije ništa izgubio od svog umetničkog sjaja i aktuelnosti.

NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOLJ

BIBLIOGRAFIJA

1809.

Rodio se u Ukrajini u mestu Soročinci u poltavskoj guberniji. Otac, Vasilij Afanasjevič, bio je poznati ukrajinski književnik.

1818.

Gogolj se upisuje u srednju školu u Poltavi.

1821 - 1828.

Pohađa Nežinsku gimnaziju do 1828. U tom periodu napisao je nekoliko *pesama*, tragediju *Razbojnici*, pripovetku *Braća Tryjordislaviči*, satiru *Nešto o Nežinu ili Glupaci ne pišu zakon* koje nisu sačuvane. Učestvovao je na školskim priredbama gde je igrao komične uloge.

1826.

Počinje da proučava ukrajinsku etnografiju i narodnu poeziju koju unosi u *Knjigu o svemu i svačemu*.

1827.

Pod pseudonimom V. Alov napisao je poemu Hans Giteljgarten koju je posle objavljivanja spalio.

1829.

Putuje u Petrograd i bez uspeha pokušava da postane glumac. Prvi put putuje u inostranstvo u Nemačku. Po povratku se zapošljava u nadleštvu za državna imanja i javne zgrade gde radi kao niži činovnik. Radi na pripovetkama iz ukrajinskog života koje će ući u zbirku *Večeri na salašu kod Dikanjke*.

1830.

Zapošljava se u nadležstvu koje se stara o carskim imanjima, posećuje Akademiju likovnih umetnosti. Svoju prvu pripovetku *Basavruk ili Veče uoči Ivanjdana* objavljuje u časopisu Otadžbinski zapisi. Upoznaje se sa petrogradskim književnicima, slovenofilima, Žukovskim i Platnjevom.

1831.

Objavljuje prvi deo *Večeri na salašu kod Dikanjke*, dobija mesto nastavnika i storije i upoznaje se sa Puškinom.

1832.

Objavljuje drugi deo *Večeri na salašu kod Dikanjke*, sakuplja ukrajinske narodne pesme i proučava opštu i ukrajinsku istoriju.

1834.

Postaje docent na katedri za opštu istoriju Petrogradskog univerziteta.

1835.

Objavljuje dve nove zbirke pripovedaka: *Mirgorod*, realističke novele iz života ukrajinskih posednika i Arabeske, sa temom iz petrogradskog života. Piše istorijski roman *Taras Buljba* zasnovan na ukrajinskoj istoriji i legendi i govori o borbi kozaka protiv poljske vlastele u XVI veku. Smatra se da su ovim romanom stvoreni čvrsti temelji ruskog realizma. Mladi Bjelinski proglašava ga za „pesnika realnog života“ i zajedno sa Puškinom stavlja ga na čelo ruske književnosti. Po Puškinovom savetu napušta univerzitet, počinje da piše *Mrtve duše*, čuvenu pripovetku *Nos* i saraduje u časopisu *Savremenik*.

1836.

Privodi kraju rad na komediji *Vladimir 3. Stepena, Mladoženje* – prvoj varijanti *Ženidbe* i završava komediju *Revizor* čiji motiv mu je ustupio Puškin. *Revizora* prikazuje Aleksandrijsko pozorište u Petrogradu a potom i Mali teatar u Moskvi. Gogolj putuje u Švajcarsku.

1837.

U Parizu doznaje za Puškinovu smrt. Upoznaje se sa velikim poljskim književnikom Adamom Mickijevičem. Odlazi u Rim gde se druži sa ruskim umetnicima.

1839.

Piše neuspelu, nedovršenu pripovetku *Rim*, počinje da piše tragediju iz života Zaporožaca, ali je pali nedovršivši je. Prerađuje i proširuje *Taras Buljbu* i približava ga narodnom eposu. Vraća se u Rusiju.

1840.

Ponovo putuje u Italiju.

1841.

Završava prvi tom *Mrtvih duša* i donosi ga u Rusiju, ali cenzura ne odobrava štampanje. Predaje ga Bjelinskom kako bi u Petrogradu pokušao da izdejstvuje dozvolu za objavljivanje. Bjelinski pokušava da ga otgne od uticaja slovenofila i „oficijalnih narodnjaka“. Piše slavnu novelu *Šinjel*. Smatra se da su Dostojevski ili Turgenjev povodom ove novele izgovorili čuvenu rečenicu „Svi smo mi izašli iz Gogoljevog šinjela“.

1842.

Objavljuje prvi tom *Mrtvih duša*. Dok ga reakcionarna kritika napada istom žestinom kao posle prikazivanja *Revizora*, Bjelinski ga uzima u zaštitu.. Ponovo odlazi u inostranstvo. Priređuje i objavljuje celokupna dela u četiri toma, priređuje *Taras Biljbu*. *Odlazak iz pozorišta*, komedije: *Ženidba*, *Kockari*, *Parnicu*, *Odlomke*, *Lakejsku sobu* i pripovetku *Šinjel*.

1845.

Pali nekoliko napisanih glava drugog toma *Mrtvih duša*.

1847.

Objavljuje reakcionarnu knjigu *Izabrana mesta iz prepiske sa drugovima* koja predstavlja apoteozu samoodržanja i kmetstva, povodom koje će Bjelinski napisati „Pismo Gogolju“ u kome će nemilosrdno napasti njegove društvene i moralne ideje. U nameri da se opravda Gogolj će napisati svoju „Autorsku ispovest“.

1848.

Odlazi u hadžiluk u Palestinu. Vraća se u Rusiju i upoznaje se sa Njekrasovom, Gončarovom i drugim saradnicima „Savremenika“.

1849 - 1952.

Boravi u Moskvi, a zatim putuje po Rusiji radi prikupljanja materijala za drugi tom *Mrtvih duša*.

1852.

Po drugi put spaljuje izvesne glave drugog toma *Mrtvih duša*, doživljava nervno rastrojstvo i umire.

elektronsko izdanje

knjiga 1

REALIZAM - RUSIJA

Nikolaj Vasiljevič Gogolj
SMEŠNE I STRAŠNE PRIČE

design

Justina de Sade

Foto:

http://englishrussia.com/images/realism_art/5.jpg

privatna kolekcija

Elektrondko izdanje

Justina de Sade©2014

Podaci o štampanom izdanju

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

821.161.1-32

GOGOLJ, Nikolaj Vasiljevič

Smešne i strašne priče / Nikolaj V. Gogolj; [priredio], izbor i pogovor
Miodrag Sibinović - [1. Izd.] – Beograd: Portal, 2003. (Beograd : Portal)
- 182 str. ; 24 cm – (Biblioteka Klasici svetske književnosti/ [Portal])

Tiraž: 1500

ISBN 86-7684-009-1

coibis-ser-id 107677708